

ПРИЛОЗИ

НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

IX

ЧАСОПИС ДРУШТВА НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КЊИЖЕВНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Бања Лука 2020

Прилози
настави српског језика и књижевности
Број IX • Бања Лука 2020

Издавач

Друштво наставника српског језика и
књижевности Републике Српске

Главни и одговорни уредник
проф. др Зорица Никитовић

Уређивачки одбор
проф. др Милан Ајцановић
доц. др Владан Бартула
проф. др Рајна Драгићевић
проф. др Зона Мркаљ
проф. др Зорица Никитовић
проф. др Душко Певуља
проф. др Ранко Поповић

Преводи резимеа на енглески језик
проф. др Жељка Бабић

Коректура
аутори радова

Насловна страна
Новак Демонић

Припрема за штампу
Ведран Чичић

Штампа
Арт принт, Бања Лука

За штампарију
Милан Стијак

Тираж
300

САДРЖАЈ:

ПОДСЈЕЋАЊА

Стојан Новаковић	
Српска књига	7

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Дарко Ристов Ђого	
Српска књижевност као хришћанска етика	23
Саша Д. Шмуља	
„Чему твоја песма ако није откровење”: Критички портрет Светислава Мандића	37
Душко В. Певуља	
Између историјске драме и романтичарске трагедије <i>Јелисаветша, кнегиња црнојорска</i> Ђуре Јакшића	55

ЧАС СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Драгана Цвијовић	
Збирне именице у настави српског језика	69
Александар М. Новаковић	
Структура лекције у уџбеницима за учење српског и енглеског језика као страног	81
Драгана Д. Савин	
Коучинг, тренинг или нешто треће?	93
Борјан Митровић	
Србистика на обалама Хомеровим – српски језик, књижевност и култура у Републици Грчкој	107

ПРИКАЗИ

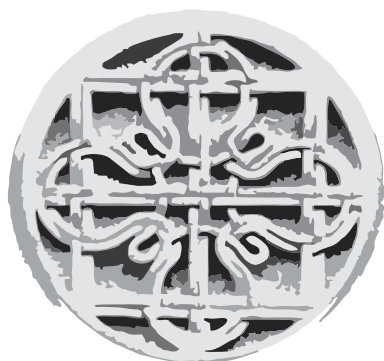
Горан М. Максимовић Разумијевање времена и језика.....	119
Марија В. Запутил У част Вуковог првог српског рјечника	131

АКТУЕЛНОСТИ

Рајна Драгићевић Прва интеркатедарска србистичка конференција	141
Влајко Пановић Изазови одгајања деце у информатичком добу	153
Гледај рибе, све су нијеме, ћутњом крију све проблеме	173
Наставници из Републике Српске на Зимском семинару у Београду	175
Упутство за припрему рукописа за штампу	177

ПОДСЈЕЋАЊА

СРПСКА КЊИГА

Не само у патриотским здравицама, поздравима и при другим свечаним приликама, него и у озбиљнијим случајима, у знатнијим декларацијама, у свима политичким програмима (чак и оних који у ствари и у истини насупрот раде) фигурише данас већ као политички догмат српско национално јединство. Вук Ст. Караџић је у 1847, без политичке намере, писао свој знаменити чланак „Срби сви и свуда”, хотећи једино да обавести и извести како је где са Србима и језиком њиховим, тим главним обележјем народнога јединства. Позније је уједињење Српства постало омиљени израз, који лебди на усницама у свакој прилици где се срца иоле загреју, који се и злоупотребљава, јер има прилика где спомињање ове заветне жеље почиње личити на понављање извесних речи којима се смисао заборавио или за које се смисао и не тражи. А од хиљаде ових, ако један помишља на све оне погодбе, тегобе и сметње које би претходиле извршењу! Највише њих држи да је заветна жеља народна некакво чудо које ће једног дана као какав светитељ извршити неки велики народни човек или Европа! А то све стоји куд и камо другојачије.

Уједињење Српства, остварење националног јединства двоструко је. Једно је политичко а друго је духовно.

Ми смо већ горе напоменули да нам није намера да говоримо о политичком уједињењу. Духовно уједињење посао је на коме се може радити без прекида. И не само то, него, по нашем дубоком убеђењу, о политичком уједињењу тешко може бити и помисли пре него што се сврше сви послови духовнога уједињења. О томе нас уверава историја свих великих народа и држава, нарочито пак уједињење Италије и Немачке. У свих је политичком уједињењу претходило уједињење духовно. Осим тога, средства су духовног уједињења барем данас, понајвише, свуда допуштена. И ако би се извесним средствима стављале на пут какве сметње, остају увек на избор пуне руке других средстава, потпуно слободних, којима се сметње у данашње време чинити не могу, а којима се задатак подједнако добро постижава.

Уједињење духовно српских племена једва је само главним цртама својим обузело духове; оно има још пуне руке посла пре него што свој задатак изврши. Од свих средстава која воде к духовном уједињењу, књижевност је средство најмоћније и најсилније. Кад књижевност и народни књижевни језик са свима знамењима уједињене народности српске једанпут онако прожму духове и онако дођу до сваке куће као што је то учинила хришћанска вера, моћи ћемо рећи да смо задатак постигли, и онда ће народност српска моћи помислити да је јача од свих преграда политичких што је цепају и растављају и да она за њих мало мари.

Шта треба да се учини, исказано је већ раније на више места у овим листићима. Да би се постигао потпун, једнак и свестран растур српске књиге, једино је средство добро организована књижевна трговина. Немачка, која се ујединила духовно много пре уједињења политичког, дигла се од вазда и дичи се и данас добро организованом књижевном трговином. Тим се каналом дигла немачка књижевност; тим су се средством разнеле свуда и стварно уједињење извршиле мисли великих мислилаца немачких. Али пошто смо горе казали да праве књижевне трговине не може бити докле се не образује и не створи права читалачка публика, очевидно је да се мора радити на оба задатка подједнако, еда би се сврха постигла.

Јединство књижевности свију Срба, ма где они живели, није данас мисао коју би ма ко оспоравао. Како јединство језика тако и јединство књижевности начела су која су свуда призната. Али та начела нису ни онолико раширена колико на први поглед изгледа и није практично оставити времену самом да без организације, без управе, ради на остварењу тих великих начела. На нараштајима што настају велики је задатак да ова начела у истини практички у дело приведу и да се побрину о уклањању или слабљењу свију оних препрека с којима једнако има да се бори српско духовно уједињење. Јер и дан дањи, ма колико ми мислили да је жива и неугасна српска свест – она се још ломи и имаће да се ломи о врло опасне препреке, које је могу грдно оштетити.

Сваколика племена нашега народа носе не само два народна имена, него су још подељена и на две вере и на двоја слова. Осим тога, и српска и хрватска група цепа се на више обласних или партијских поделељака. Нека њих оставимо на страну, пошто тога има у свима народима, један од главних задатака духовнога уједињења био би да зближи и потпуно састави Српство и Хрватство. А ево се скоро више од педесет година једнако

прокламује са свим могућним ентузијазмом, у свима приликама где се декламује (и новине су једна од тих декламаторских трибуна) српско и хрватско јединство, мада њега у ствари непрестано нема те нема. Поред свеколикога јединства у језику, осећа се увек нешто разлике у речнику и у акценту. И мада су врховни кругови све што треба чинили да се ћириловска и латинска слова на обе стране што је могућно више одомаће,¹ опет у ствари, гледајући по читалачкој публици, српска и хрватска књижевност нити је српско-хрватска, нити српска или хрватска, нити српска, нити хрватска, него у свем коликом српска и хрватска књижевност, које се само врховима својим додирују и по теорији су једна књижевност.² Онога стварног јединства по коме би српској књизи хрватска читалачка публика била што и српска и по коме би хрватској књизи српска читалачка публика била што и хрватска још нема. И данас – онако исто као пре педесет година – и најбоље српске књиге (за рђаве се ни ми не заузимамо) не купују Хрвати, нити опет Срби купују и најбоље хрватске књиге. Изузеци с појединим знатнијим делима не јављају се још у толиком броју да би се ова горка истина могла колико-толико ублажити. Још су једнако потребна двострука издања, латиницом и ћирилицом, да би се извесно дело раишрило на обе стране. То је, додуше, ситница која много не значи, али та ситница припада, свакојако, међу оне симптоматичне знаке којима се обележава ситуација. Сепаратизам вере, слова и обласних навика још је толико јак да се у пракци потпуно држи и ако су начела јединства свуда призната и у књижевности толико изведена да се спорити не могу. Баш у наше дане, ево на крају XIX века, можемо очима гледати чудноват појав где се Срби и Хрвати не гложе о специјално српском или о специјално хрватском, него јединство језика – творевину нараштаја ширега срца и погледа – сваки себи тегли и присваја. Изгледа да Хрвати мисле да из јединства у начелу створеног али неизвршеног могу сасвим истиснути српско име, ограничивши га, може бити, једино на Краљевину Србију. Уистини начин коначне расправе и морала

¹ Имаће већ тридесет година како се у гимназијским читанкама и београдским и загребачким штампалу тестови обојим словима. Али ми имамо уверења да професори не чине (навлаш или из немарности) што треба да се ученици на обоја слова свикну.

² Међутим, пошто и у Хрвата имају виши књижевни радови и простонародна публика као и у Срба, има пример у њих да једни исти писци двоструко раде: у врховној књижевности унионистички а у простонародној – сепаратистички. Може ли се тако општа ствар унапредити?

би бити пропаст једнога имена. Само се смеће с ума да се тај посао не врши без политичке силе, без уједињења државног. Да Хрвати имају своју државу па да ова пода се покори Србију, или да се то догодило негде у историји пре седам осам векова, од тога би покушаја, без сумње, што то испало, и ако ипак успех не би био потпун. У наше човечанствене дане то је већ немогућно. Једино што се да практички извршити било би да саставимо у ствари и уистини српску и хрватску читалачку публику. Ми смо још практичнији па мислимо да је к овом тежем и удаљенијем задатку прави пут само у стварном и потпуном уједињењу српске читалачке публике.³ Чим се овај шанац освоји и на њему пободе застава потпуна успеха, хрватски сепаратистички опкопи неће се већ моћи дуго држати. Ми то пророчки јемчимо, а видеће ко жив дочека.

Напоменули смо да се без праве читалачке публике српске, једнако заинтересоване за умствене производе свога народа на сваком месту, не може створити права књижевна трговина. Пошто је у том истинито извршење онога што ми тражимо, питање је: како то да се постигне и како до тога да се дође?

Прави су одговори у крилима будућности. Увек се нађе начина да постане и да се изврши оно чему се осећа истинска потреба. Ако што хоће да буде од српскога народа, неко ће се наћи, доиста, који ће и овај чвор раздрешити.

Један покушај да се концентришу растурене силе, зберу конци, састави у једно рад различитих времена или различитих крајева; да се политичке преграде путем књиге ослабе; да се оно што је српско свуда са зна и позна – учињен је 1892. године основањем Српске књижевне задруге у Београду. Самим радом својим Задруга ће много допринети к стварању читалачке публике српске. Али и Задруга није могла поћи никаквим новим сувременим путем него старим начином повереника прешањих скупљача и претплате. Задруга се служила средствима која су јој била на руци; нова средства имала су истом да се стварају. Задруга је покушала да старо средство организацијом оживи и поправи. И њен покушај, ако и није достигао у потпуности жељену сврху, крунисан је успехом дотле невиђеним у српском народу. Задруга је тражила да организацијом, бирањем својих повереника на свима обележеним средиштима у народу, допуни оно што не би дошло случајем самим, простим прибира-

³ Не треба сметнути с ума да је сваколика хрватска публика испробована српском, докле се српска држи у компактним масама.

њем скупљача по доброј вољи. Али то свако не може; а Задруга, тим начином, опет не може у своје руке скупити цео књижевни покрет народни па да би издавала и по тридесет књига у једном годишњем колу своје. Осим тога – природа не воли сувише велико централисање, организовање и тудорисање. „Ни два листа на гори једнака” – с тога сваком ширем развоју за који су под руком све погодбе, најбоље служи слобода. Најглавнија тачка задатка Задругина: да с разних страна народа и из разних времена прибере па свуда разнесе и општим имањем целог народа учини досадашњу тековину свеколикога књижевног покрета српског, извршује се стално и лагано, и извршиће се по времену са свим. Али, поред свега успеха, и са још већим успехом у будућности, сама та установа, путем којим до сад иде, не може дићи вековне чини српске успаваности. Организација је Задругина, по невољи, подигнута на доброј вољи, на родољубивој ревности. Али ревност и добра воља, и с најбољом организацијом, не допиру свуда. Потребно је много друго којешта па да жилице књижевне организације допру до крајњих места, не изоставе ни најпоследњег читаоца у којег се може наћи интереса за српску књигу. Кад српска читалачка публика, истинито пробуђеном вољом и потребом за књигу српску буде довољно крепка и потпуно образована, место родољубивих ревнитеља доћи ће заинтересовани људи – књижари – и они ће, са својим књигама, поћи од града до града и од села до села, да потраже свуда и на сваком месту читаоца. Што данас већ те организације нема, има више узрока.

Главни је узрок што су већ многи покушавали да српске књиге издају, али што је још врло мало њих кушало да организује продају њихову у велике, у свима земљама српским. Може бити да је књижарница Браће Јовановића у Панчеву имала за тај задатак највише и воље и духа и спреме, али се ни она не хвали успехом. Ни други који су тим правцем покушавали нису прошли боље. Стога морамо мислити да ће узрок ове појаве бити више у недостатку и у непоузданости купаца него ли и у чем другом.

Међутим, главна задаћа нашег просветно-књижевног покрета треба да се напери управо на ову страну.

Да би се књижевност могла развијати снажно и правилно и да би могла одговорити свима задаћама које се од ње изискују, она треба да има своју организацију за растурање, увек спремну, свакад једнаку, подједнако поуздану. Растурање књиге српске не треба да буде ни с каквом натегом. Тога растурања ради не треба нико да се отрже од посла свога;

не треба ни на ког да се апелује у име родољубља, те да он, за тај хатар, друге куми и моли. Књига треба да дође сама, такорећи, ако не пред кућу и у кућу а оно тако на домак свакоме, да му није тешко набавити је. Разуме се да ми не мислимо да се овим средством ограничава слобода избора. Никаквој организацији не може бити задатак да се помогне писцу који ради рђаво или невешто. Али писац цењен, који је на висини и којем је ауторитет признат, треба да је осигуран за распродају своје књиге. Иначе књижевност опстати не може. Данас се налазимо у крајности по којој се немогућност избора простире готово на свеколико што се штампа и издаје, јер је набавка на многим местима тешка и немогућна.

У западних народа, нарочито у Немаца, поуздано, једнако и опште растурање књига данас је прекрасно развијено.

По нашем мишљењу без добро организоване књижарске трговине ни у нас се не може нити довршити стварање поуздане српске читалачке публике нити остварити право духовно уједињење разних области народа нашег, које је такође у осећајима и жељама довољно сазрело, али још није потпуно остварено. Начин којим се служи данас Српска књижевна задруга и којим се у Загребу служи Матица хрватска, ако и даје добре резултате, није општи, јер служи само за та друштва и за њихове књиге. Народној књижевности целокупној треба пак један систем распродаје сваком приступачан и општи; нимало невезан за личне обавезе иди лична расположења, основан на потпуно слободном избору и саобраћају међу писцима и публиком.

Изрекавши ово, ми се налазимо пред свршетком ових проматрања.

Сва наша размишљања показују на крају као расцеп, јер ми тражимо организовану књижарску трговину као право и главно средство за уздигнуће књижевности и духовног уједињења народног; тврдимо да се књижарска трговина може организovati само уз истиниту читалачку публику, а признајемо да праве читалачке публике, потребне за организовану књижарску радњу у Српству још нема. У томе и јесу главни задаци ових листића да тачно изнесу тегобе и да на њих прстом укажу.

Расправа о томе како би требало уредити продају и растурање књига посао је стручно трговачки и ми се у њ упуштати не можемо.

Али нам се чини да неке напомене ипак можемо поставити као поуздане путовође у овоме послу.

По свему досадашњем ми бисмо рекли да добру књижарску трговину у Српству не може остварити никаква личност, ма како она богата, даровита и одушевљена била.

Задатак је доброг књижара да писцима осигура онај правични део зараде који им од њихова труда и од књижевног дела припада и да књигу што већма рашири.

Приватан књижар издавач увек ће у овоме послу тражити поглавито своју добит. Лице у први мах правично и одушевљено изгубиће осећаје правичности и одушевљења кад га, временом, обузме страст добитка, и кроз кратко време стаће у ред наших досадашњих књижарских шпекуланата. Ови људи су увек почињали и свршавали искључивим обзирима на своју добит и, осим ретких изузетака, редовно су се руководили начелом експлоатисања час књижевника час књижевне воље у публике. Старе су књиге прештамповане много пута и зато што за њих није требало никоме давати откупа. Нова издања старијих дела пуштана су у свет без редакције и без прилагођавања књижевним захтевима времена због тога да се не би никоме плаћао хонорар за редакцију. Рђав је избор вршен стога што је и ту избегаван трошак, а ако се нешто већ (изабрано по случају) преводило, тражено је не ко ће боље и књижевно сувременије него ко ће јевтиније превести. Нећемо много преварити ако кажемо да у српској књижевности има примера да је за табак превода белетристике (која се доста и чита и продаје) плаћано по пет динара. Овакви књижари издавачи (а такви су наши били већином) жива су рана и књижевности и књижевницима: они, просто, једу књижевнике и богате себе њиховом горком муком, а књижевности не даду напредовати с тога што књижевност у онолико боље напредује у колико је материјално боље књижевницима. И ова истина, која је пре сто година при потребама далеко мање развијеним много мање вредила, данас вреди много више кад су се и у најнижим редовима народа потребе толико увеличале и рашириле. Од кад је српске књижевности у њој се једнако јадикује за посредницима који би промет књижевних производа вршили без експлоатисања писца, право и уљудно.

И у раширењу књиге приватан књижар мора имати сметњи које су свакојако у многоме за личност везане.

Приватан књижар у својим везама с осталим трговцима има да рачуна и са завишћу (чим би се почео у вис дизати било уважањем било богатством и успехом) и с раздражљивошћу и осетљивошћу личном. Наши људи воле попуштање и извесни неред из личних обзира, како у кредиту тако и у свачем, више него ледену тачност западних народа, без срца и без милосрђа. Ледена тачност, кад се извршује од стране приват-

ног човека, изазваће у нас на све стране срдњу, хладноћу и нерасположење које не може остати без злих последица за посао. Међутим, ледена тачност једина је у стању да књижарску трговачку организацију упутити путем напретка и путем успеха, и да јој снаге прибере и набави.

И српској књижевности и књижевницима треба књижарство којим ће се избећи ове неправилности и којим ће се свакоме дати оно што је право. Мисао о Главној књижари, на коју се мислило још 1870, ваљало би наново узети у претрес и наново јој другим практичнијим начином остварење покушати.

Нама се чини да би се мисао Главне књижаре могла остварити једино анонимно, добром организацијом, обичним трговачким путем, с основицом данас у свету толико раширених потрошачких задруга (Consum-Verein, Societe cooperative), где би се чиста добит у корист књижевности непрестано капиталисала.

Само тим путем могу се успешно и поуздано избећи све неприлике које су у овим листићима назначене, под том једином погодбом да управа нове Главне српске задружне књижаре буде на потребној висини оцене и с потребном снагом потпуно широких погледа и једнаке објективне правичности, удаљене и добро ограђене како од доктринарске тако и од котеријске тесногрудости.

Ми навлаш нећемо да обележавамо средиште или дружину у Српству која би се, по природном своме положају, могла ставити овоме предузећу на чело. Нека се она истакне општом жељом и једнакошћу осећања која ће се извесно јавити у овој свесрпској ствари. Позвани и овим пословима вешти људи лако ће онда нацртати основе организацији по којој би се ново предузеће имало покушати.

У томе раду пак ваљало би једино имати на уму да одједанпут ништа постати не може. Стварању из небуха увек треба претпоставити природну еволуцију од мањег, поузданог и непреварљивог к већем и савршенијем. И српско књижарство није рана лака ни јучерашња, нити се може излечити једним махом и за дан. Само рад смишљен, поступан и методичан може и тој српској рани лека наћи.

Текст представља завршно поглавље књиге Стојана Новаковића под насловом *Српска књига, њени продајци и читалаци у XIX веку*, која је у издању Српске књижевне задруге објављена у Београду 1900. године.

Обновљено издање ове вриједне књиге, са пратећим додацима, објавио је Центар за српске студије из Бањалуке 2020. године.

Сматрамо корисним да савременог читаоца, на овом мјесту, у најкраћим потезима, подсјетимо ко је био Стојан Новаковић. Ево његове кратке биографије. Стојан Новаковић рођен је 1. новембра 1842. године у Шапцу. Крштено име му је било Коста, а као Стојан се први пут потписује на испиту 22. јуна 1863. године. Основну школу и полугимназију учи у родном граду. Гимназијско школовање окончава у Београду. Лицеј у Београду завршава 1863. године, исте године када је ова највиша школска установа у Србији преименована у Велику школу. Од свих професора на Новаковића је највише утицао професор Српске књижевности на Великој школи, занеменили српски филолог Ђура Даничић.

Прво намјештење Новаковић добија у Министарству финансија, недуго потом и у Државној штампарији. Један кратак период ради као професор у Првој београдској гимназији (1865–1869). Године 1869. добија запослење као библиотекар Народне библиотеке Србије. Истовремено ради и као кустос у Народном музеју. Шездесетих година деветнаестог вијека истиче се активношћу у омладинским круговима и узима видно учешће у њиховим акцијама. Посебно је запажено његово дјеловање у Уједињеној омладини српској, тада најважнијем националном омладинском удружењу. На Преображењској скупштини (1867) Уједињене омладине српске обавља дужност секретара.

Стваралачки рад Стојан Новаковић је започео књижевним дјелима: пјесмама, приповијеткама и драмама. Године 1862. објавио је збирку пјесама под насловом *Певанија*. Његова драма *Црнојорци*, која је 1863. године три пута извођена, није сачувана. Новаковић је 1913. године објавио роман *Калуђер и хајдук*, настао прерадом истоимене приповијетке, док роман о цару Урошу није успио да заврши. Новаковићев књижевни опус није од знатније умјетничке вриједности.

Са двадесет и пет година Стојан Новаковић је објавио *Историју српске књижевности* (1867), прву књигу такве врсте написану на српском језику. Четири године доцније штампаће допуњено и измијењено издање ове књижевноисторијске синтезе, која носи част првине у двовјековној традицији књижевноисторијског представљања српске књижевности. Између ова два издања, Новаковић публикује још једно дјело од капиталног филолошког значаја: *Српску библиографију за новију књи-*

жевносћ 1741–1867, коју ће појединачним евиденцијама, објављиваним у Гласнику Српског ученог друштва, континуирано допуњавати.

У овом периоду свесрдно је посвећен оживотворењу идеје о националном јединству српског народа. Године 1872. именован је за члана Одбора за школе и учитеље у Старој Србији, Мађедонији и Босни и Херцеговини. Предсједник овога одбора био је Нићифор Дучић, а његови чланови, поред Новаковића, били су Панта Срећковић и Милоје Милојевић. У дјелатност одбора била је положена идеја о духовном обједињавању српског народа, упркос његовој државној раздијељености. Помоћ Србије најизраженије се огледала у школовању Срба учитеља са подручаја који су били изван њених тадашњих граница. Вративши се у своје средине, одшколовани учитељи нису били само посвећеници свога позива, већ и културни дјелатници и национални просвјетитељи.

Приступно предавање на Великој школи у Београду Стојан Новаковић је одржао 1872. године, а као њен професор радио је од 1875. до 1880. године.

Стојан Новаковић је био истакнути политичар, државник и дипломата. Обављао је високе државне дужности: министар просвјете и црквених дјела (1873, 1874. и 1880–1883); министар унутрашњих (1884) и спољних послова (1893); предсједник владе (1895–1896. и 1909); након смрти Милутина Гарашанина (1896) постаје предсједник Напредне странке; био је српски посланик у Цариграду (1885–1892. и 1897–1898), у Паризу (1899) и Петрограду (1900–1904); радио је још и као државни савјетник (1883) те као делегат српске владе учествовао на преговорима са Турском у Паризу (1913).

И у политичкој дјелатности Стојан Новаковић је стављао тежиште на подручје које је било у тијесној вези са његовим научним компетенцијама и просвјетитељским концепцијама. О томе Михаило Војводић каже: *У унутрашњој политици Стојан Новаковић, наставши се чланом владе, почев од Ристићеве до Приоћанчеве, заузимао је у више наврата мјесто министра просвете и црквених дела. Показао се тада веома заслужан за извођење значајних реформи у школском систему Србије које ће представљати кружан корак у његовој модернизацији. По извесним оценама он је представљао у новијој Србији најзначајнију личност која је руководила српским школством. То је свакако било у складу са његовим идејама о улози школе и књије у развоју друштва и повезивању свих делова Српства од којих је неким од њих тек предстојао час ослобођења као и мукоштрпни пут који је шоме водио.*

Првобитна интересовања Стојана Новаковића, под Даничићевим утицајем и подстицајем, била су везана за изучавање историје српског језика и књижевности. Први његови значајнији радови припадају овим научним дисциплинама, којима ће повремену пажњу посвећивати током читаве своје радне каријере. Распон његових полихисторских усмјерења обухватао је, међутим, више аспеката српске прошлости, с посебним тежиштем на испитивању и објављивању извора и споменика књижевне, културне и духовне прошлости Срба. Поред наведеног, Новаковић је као научник оставио траг у освјетљавању економске, политичке и правне историје свога народа. Знатан број Новаковићевих радова и приређених књига посвећен је проучавању средњевјековне српске историје, с тим да треба нагласити да је његова опсесивна историографска тема био Први српски устанак. О овом прекретничком догађају из новије повијеснице српског народа написао је више књига и појединачних расправа.

Још као гимназијалца Новаковића су привлачили уреднички послови. Са Костом Поповићем, 1858. године, покреће рукописни лист *Оце-нишељ*; као лицејац био је један од покретача *Лицејке* (1862–1864); уреднички допринос давао је и у омладинским гласилима *Календар* и *Омладинска заједница*; када је ријеч о овој Новаковићевој дјелатности, треба издвојити да је он био издавач и уредник *листa за забаву, књижевности и науку Вила* (1865–1868); значајан је и Новаковићев уреднички рад у *Гласнику Српског ученог друштва*. Истичући важност *Виле*, Јован Скерлић је написао: *Србија, од хрестанка Шумадинке 1857. није имала књижевног листa све до 1865, док Стојан Новаковић није покренуо у Београду Вилу, која је за србијанске омладинце била оно што је Машица била за војвођанске омладинце, али са нешто научнијим карактером и модернијим идејама*. Када је овај часопис престао излазити, Ђура Даничић је писао Новаковићу: *Врло ме је ожалостило ваше писмо које сам јуче примио. А како не би? Бележнички листи, најбољи свега народа нашега хрестаје излазити, и то у Београду*.

Однос између Ђуре Даничића и Стојана Новаковића ваља разумијевати у више релација: као однос професора и ученика, затим младог ствараоца и његовог ментора, најзад, и као саоднос два блиска сарадника. „Новаковић је био ученик и помоћник Даничићев”, пише Александар Белић, истичући специфичност релације између професора и његовог даровитог и марљивог студента. Даничић није утицао на Новаковића само у току студија, већ је у доброј мјери одредио његове научне почет-

ке и једну важну линију његових потоњих истраживачких преокупација. Новаковић се Даничићу одужио обимним мемоарским текстом под насловом „Белешке о Ђури Даничићу: прилог к историји српске књижевности” (1886). На почетку тог обимног текста Новаковић пише: *Ђ. Даничић је на наше књижевно и интелектуално развијање имао доиста неизмеран утицај. Мало је ко међу нама онако као он свој лични живот неистинито пренебрегавао, приносећи га на жртву дужностима јавног радника.* Овај образац усвојио је и Новаковић и придржавао га се током читавог свога живота и богате радне и стваралачке каријере.

Полихисторско дјело Стојана Новаковића библиографски је пописано у неколико наврата, па опет никад у потпуности. Новаковић је објавио 208 посебних издања, ауторских књига, сепарата, превода и приређених издања. Ако се пажљиво осмотри Новаковићева обимна библиографија, иза које стоји импресивна посвећеност и радна енергија, онда се мора примијетити да запажање Павла Поповића, према коме Новаковић није био склон да пише обимна дјела, већ студије, расправе и краће прилоге, не може да издржи провјеру тачности. Истина је у следећем: Стојан Новаковић је написао више обимних дјела синтетичког карактера, али је читавог радног вијека, упркос високим државничким и дипломатским дужностима, није престајао да пише и краће радове, биљешке и приказе. По томе, и не само по томе, он је изузетна личност из наше духовне историје.

Стојан Новаковић се упокојио 18. фебруара 1915. године у Нишу. Слободан Јовановић, један од посљедњих полихистора српских, иако 27 година млађи од Новаковића, био је у прилици да на почетку каријере са њим сарађује и да га позна изблиза. У *Личној усјомени* из 1917. године Слободан Јовановић каже и ово: *Ја сам познао Стојана Новаковића под јесен 1893. Ја сам био постављен за писара у нашем посланству у Цариграду, и отишао сам да се о својој новој служби обавестим код Новаковића, који је годинама провео као наш посланик у Цариграду. Новаковић ме је изненадио крошковићу своја израза и смерношћу своја држања. По свом раду књижевник и политичар у исто време, он је по својој појави био само књижевник, и ништа друго. Немогуће је изледати већма кабинетски човек од њега. Имао је небивљив крашковић поглед и жалостан преишашен осмејак Ђуре Даничића, повијена списатељска леђа, и у целом држању нешто тешко и оштришено. Говор му је био врло тих, али врло акрикулисан, са нечим једнолико зајевајућим. Говорио је течно, као из књије – с*

обратѝма и сувише књижевним, као да не разјовара, неїо декламује своје расїраве. На шом првом састїанку, он ми се учинио један поїстїарији поїподин врло блаї и врло дидактичан.

Основна теза Стојана Новаковића изнесена у Српској књизи јесте да је српски духовни простор нејединствен и да се то, поред свега осталог, може закључити и на основу непостојања *књижевної саобраћаја* између подручја у којима живи српски народ. Он је сматрао да књига може да буде важан чинилац српског духовног јединства, како би се, макар на духовном плану, преграде међу нешим народом укидале.

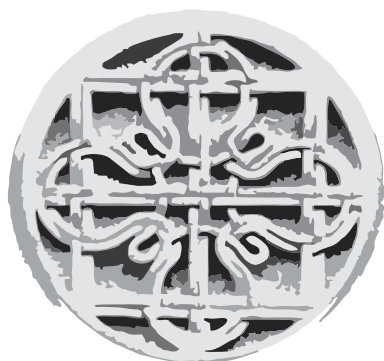
Када је ријеч о претпостављеним задацима и улози књиге, које Новаковић истиче на почетку *Српске књије*, онда је неопходно уочити да његови закључци нису оптимистични. Дистрибуција српске књиге скоро да је идентична на крају као и на почетку деветнаестог вијека. Књиге штампане у Србији не само да не продиру у подручја на којима живи српски народ, него често ни оквире средина у којима су штампане. Аутор с жаљењем констатује да књижевност не врши функцију духовног обједињавања политички разједињеног српског народа и да је понекад лакше доћи до књиге из иностранства него из неких српских средина изван Србије. Новаковић указује и на објективне околности које ометају тај духовни саобраћај, признајући и методолошки процјеп између главних категорија његове на почетку истакнуте поставке, чија противрјечност се огледа у следећем: за стварање читалачке публике неопходна је добро организована књижарска трговина, а за какву-такву књижарску дистрибутивну мрежу, неопходни су читаоци. Из ове парадоксалне ситуације Новаковић, човјек са искуством полихистора али и државника и политичара, налази излаз: а он је у државној бризи за ове проблеме, знатнијем залагању Српског ученог друштва те у оснивању удружења као што је Српска књижевна задруга, која је одмах по отпочињању рада започела са пажљивијим приређивањем старијих српских писаца, затим са преводима свјетских класика те са професионалнијим односом према припреми књига (лектури, коректури и редактури) и квалитету њиховог штампања. Све је то раније, код књижара-торбара и књижарских трговаца (по нужди и невољи и издавача), било препуштено дилетантском немару и незнању.

У Србији је крајем деветнаестог и почетком двадесетог вијека дјеловао знатан број књижевних тумача и историчара књижевности, једни су били већ формиран и са значајним дјелом, други у пуном напону интелектуалног стасавања. Међутим, само је један човјек по својој спреми, разноврсним увидима, преокупацијама и искуствима могао да напише дјело као што је *Српска књија*. То је управо био њен аутор – Стојан Новаковић. У ову студију он је уплео своја многобројна знања: књижевно-историјска, културноисторијска, библиографска, књижевносоциолошка, као и знатна практична искуства: библиотечка, предавачка, организациона, просвјетитељска, напосљетку, и политичка. Плужећи више нових бразди у књижевној и културној историји свога народа, Стојан Новаковић је наликовао на какав „културни центар”, савременим језиком речено, институт, он који је сматрао да националне послове треба да обављају организоване националне институције.

*Приредио и пројектовао текст најписао
Душко Певуља*

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ КАО ХРИШЋАНСКА ЕТИКА

Апстракт: Полазећи од појавности данашњег друштва у српским земљама, аутор најприје расвјетљава какве посљедице за педагошке напоре свих хуманистичких дисциплина имају друштвена бесциљност, фрагментираност стварности и укидање важења трансцендентних тежњи човјековог бића као подразумијевајуће основе сваког књижевног и етичког напора човјека да разумије свијет у коме живи. Одустајање од етичке перспективе рађа непрозирност књижевног текста, а несхваћен књижевни текст у настави српског језика и књижевности онемогућава основни позив *наставе* – васпитавање душе, преношење једног смислотворећег предања о томе на који начин живјети аутентично.

Кључне ријечи: Етика, савременост, трансценденција, смисао, књижевност, жртва

ЕТИКА ЈЕДНОГ ДРУШТВА БЕЗ ТЕЖЊЕ – ДА ЛИ ЈЕ МОГУЋА ЈЕДНА АУТОРЕФЕРЕНТНА ЕТИКА? Када бисмо, у маниру научнофантастичних филмова, могли да пробудимо *спавача* уснулог у доба социјалистичког педагошког и друштвеног модела, без сумње би се такав посматрач данашњег стања ствари у Републици Српској, Србији и Црној Гори нашао у врло чудноватој ситуацији. Не само да би се можда зачудио новим политичким творевинама, друштвеној и економској стварности, него би, уколико је посриједи иоле проницљив човјек, морао зачудити једној помало схизофреној ситуацији у којој постоји једно друштво у коме се непрекидно говори о кризи вриједности, недостатку идеала, општој друштвеној и педагошкој декаденцији, а да се у исто вријеме лако може уочити да заправо не постоји ни општи *друштвени идеал* (каквом друштву или каквом човјеку теже Република Српска или Србија?), ни појединачни педагошки и васпитни идеали који би проистицали из тог општег виђења, једне *слике свијета*. Премда би данашњи посматрач могао (са пословичном лакоћом генерала послвије битке) да уочи дискрепанце између

* darkodjogo@gmail.com

идеала и стварности, политичке реторике и праксе и у социјалистичком друштву ДНРЈ/СФРЈ, али и мимоилажење ослободилачко-националног идеала и почесто тужне стварности Кнежевине/Краљевине Србије, ниједна од поменутих држава и ниједно од поменутих друштава није било сасвим лишено јасно уобличеног идејног или идеолошког *циља* и *модела* коме се тежи, од ослобођења Косова преко стварања југословенске нације до изградње „самоуправног друштва”. И, иако би се много шта од данашње друштвеног чемера могло са правом ставити на рачун управо праксама, али идеалима поменутих друштвено-државних експеримената¹, остаје чињеница да данашњи апсолутни недостатак циља, модела и трнаседентне сврхе наших друштава и држава не дугујемо само пропагом наслијеђу него и једном спецификуму духа времена у коме живимо. У питању је она *фрајменшираност стварности* која се понекад, када је припишемо *постмодерни*, чини као просто недостајање перспективе, начина посматрања.

Међутим, као што ћемо видјети, није у питању никаква колективна когнитивна сметња читаве европске цивилизације, већ један дубоки поремећај човјековог осјећања за *смисао живота*. Недостатак педагошког и друштвеног идеала Републике Српске и Србије није чак ни неки *декадентни спецификум* српског народа. Ми смо само рубно подручје једне одумируће цивилизације у којој се десио „крах великих наратива” (од којих су етика и онтологија или, како се данас каже „наратив о трансценденцији” и наратив о смислености свијета очигледно прошли најгоре). Тек је актуализована опасност од тероризма и фундаментализма поново актуелизовала питање *како живјети у свијету и цивилизацији који немају никакво поље очекивања* изван материјалне стварности и односа са људима који и сами бивају попредмећени и лишени трансценденције. Ако је поље очекивања од живота сведено на *посједовање ствари*, опсесивну естетизацију себе и других, *чему идеологија* у таквом свијету, у коме је

¹ О посљедицама идејне монохроније српске књижевности након 1945. пише се и писало се релативно опширно, нарочито на плану феноменолошког анализа једне тоталитарне идеологије. Ипак, тек је књига Мила Ломпара, већ класик савремене српске мисли, *Дух самојорицања* (2012, нарочито 30–94) синтетизовала продужено дјеловање културног обрасца комунистичког режима у српској књижевности, политици, култури. О специфично књижевним, али и ширим импликацијама промјене културног обрасца после Другог свјетског рата вриједи погледати неправедно запостављену али ингениозну студију Милана Радуловића, *Раскрића српског модернизма* (2007: 149–176).

чак и античка *ψυχή*, ради које се педагогија и јесте појавила, сведена на менталну биохемију?!²

Дакле, и поред тога што нас већ неколико вијекова константно убјеђују да је једна *етика без трансценденности* *могућа*, као и једна *педологија*, коначни резултат процеса укидања *сврховитости историје* и телеологичности космоса постао је човјек који свој живот разумије мање, а не више. Човјек који, редукован на просту варијацију унутар царства животиња, све се мање осјећа обавезним да према другим „припадницима сопствене врсте” задржи обресе једног специфично људског, *хумано* односа. Зато, повратак религије, који социолози данас уочавају, није само *груштивени феномен* у коме долази до изражаја човјекова потреба за једном метафизичком сигурношћу, већ је у питању човјекова потрага за сврховитошћу свога постојања и сврховитошћу међуљудских односа. Можда би се још оправданије могло говорити о човјековој потреби за етиком као мјестом обједињавања *пошреб* за *смилом живота* и *пошреб* за *Другим*. То је она ситуација коју потресно описује Емануел Левинас. „Исто које је посвећено Другоме; етичко мишљење, друштвеност која је близина или братство, која није синтеза. Одговорност за другога, за првога који дође у нагости свога лица” (2017: 209).

Потреба, међутим, *данас* и даље не рађа праксис. Чини се да, поготово код нас, никада толико људи није зазивало обнову *вриједности* а у исто вријеме одбацивало важење истих тих вриједности у свом личном животу. Одвећ склони праштању када су у питању наши гријеси и мане, понекад, у маниру високе модерне склони да их чак деификујемо и њима се поносимо, данашњи људи су хиперсензибилни на све што осјећају као агресију на сопствена права и на сопствено виђење живота. Данашњи човјек жели немогуће: обнову вриједности изван једне цјелине вриједности. Жели важење *индивидуално* *виђења живота* и *свијета* као јединог критеријума стварности али само дотле докле не осјети неминовно жалосне посљедице свеопштег индивидуализма – а то је моменат када нас други поврјеђује у сопственој потрази за „срећом” и „собом”. Када су се прије неколико дана пријатељи опраштали од трагично на-

² Као што ћемо видјети, психолошки редуccionизам као варијација на општији биолошки редуccionизам има своје етичке изворе и посљедице. Оно што, међутим, често промиче данашњим истраживачима душе и „душе” јесте перспектива *колективности* оног душевног. Зато препоручујемо изврсну књигу Улеа Мартина Хејстада, *Културна историја душе* (2018: 395–416), која у једном дијелу истражује управо друштвену динамику оног душевног, нарочито кроз тешка искуства XX вијека.

страдалог пјевача, новинарски наслов који сажима њихове успомене је био својеврстан манифест једне темељно *поірешино појмљене аутентичности*: „живио је према сопственим правилима”. Чињеница да једно друштво масовно не само да не схваћа логичку погрешност овакве реченице него је схвата као афирмацију сопствених тежњи, добро нам илуструје схизофреност потраге за аутентичношћу данашњег човјека. Лична посебност је тако уздигнута у мјерило онога *заједничког*, а одатле до повратка у архетипски примитивизам рата није далек пут. Јер лична разноликост живљења једног свјетоназора није умањена него остварена у оквиру етоса – хиљаде хришћанских светитеља, на примјер, живјело је *сходно Јеванђељу*, иако живот ниједног од њих, чак и у најтипизованијим ситуацијама, није личио на живот било кога другог. Штавише, аутентично се може живјети само према заједничком етосу, само према ономе што нас обједињује – на пољу апсолутног индивидуализма не постоји аутентичност него етичка самореферентност, самјеравање себе ка себи. Зато је за хришћанску етику аутентичност – ствар Заједнице, ствар живљења *заједно*, бивања Једним са Христом. Или, како је то још давно истакао Свети Авва Јустин (Поповић):

„Шта су хришћани? Хришћани су христоносци, и тиме носиоци и имаоци вечног живота. И то по мери вере, и по мери светости која је од вере. Светитељи су најсавршенији хришћани, јер су у највећој мери осветили себе подвизима свете вере у васкрслог и вечноживог Господа Исуса. Уствари, они су једини истински бесмртници у роду људском, јер васцелим бићем својим живе у васкрслом и ради васкрслог Господа Христа, и над њима никаква смрт нема власти. Њихов је живот сав од Господа Христа, и зато је сав – христоживот; и мисао њихова је христо-мисао; и осећање њихово је христоосећање. Све њихово је прво Христово, па онда њихово. Ако је душа, она је прво Христова, па онда њихова; ако је савест, она је прво Христова, па онда њихова; ако је живот, он је прво Христов, па онда њихов. У њима и нема њих, већ све и у свему Господ Христос. Зато „Житија светих” и нису друго до живот Господа Христа, поновљен у сваком светитељу у већој или мањој мери, у овом или у оном облику” (2005: 11).

Етос „предмета” и етос предавача. Можда нам се може учинити да је овај подугачки увод о проблемима постмодерне етике, о недостатку или о гушењу потраге за смислом одвећ далеко од наше учионице и књиге. Међутим као педагози ми се са летаргијом и индивидуализмом сусреће-

мо свакодневно. Сви заправо одлично знамо колико је диктатура ове лажне аутентичности педагошки и друштвено погубна. Не сусрећемо ли се сваки дан са васпитно запуштеном дјецом и омладином чије проблематично понашање родитељи и средина бране било етичким релативизмом („ма добро је да је дијете мало живље/агресивније у данашњем друштву”) или чак поменутом етичком аутореферентношћу („моје дијете је такво, аутентично, оно поштује своја правила”). Наша просвета је кроз низ реформи од деведесетих година наовамо доживјела неколико реформи које су управо донијеле схизодини амбис између свеопште реторике „очувања друштвених вриједности” и пракси које су од реда деструктивно утицале чак и на постојеће остатке каквог таквог етичког система наслеђеног из претходних епоха и друштвених епоха.

Хришћанско искуство живота би рекло да презасићеност индивидуализмом управо продукује свеопшту летаргију, униније, егзистенцијалну чамотињу којој смо свједоци. Човјек је биће позвано да у свијету и другом човјеку нађе најприје смисао, а не надражај. Човјек може да прогна демона из своје метафизике и из својих система вјеровања. Али *депресија*, та свеопшта заробљеност читавог друштва у једно стање паралисаности, казује нам да се свака метафизичка наивност скупо плаћа. Можемо ми и без вјере и без етике, али је цијена за одустајање од питања о смислу прескупа³.

Шта нам онда остају као поља поновног успостављања етоса? У просвјетном систему Републике Српске и Србије остала су само два предмета чији је садржај инхерентно окренут ка *васијишању* човјека, а не само његовом образовању. То су православна вјеронаука и настава српске књижевности. Наравно, администрација министарстава просвете ће врло спремно рећи да су и остали предмети конциповани тако да осим просвјетне имају и васпитну компоненту. Не желећи да потцијенимо било чији труд као ни било коју дисциплину као неопходну за образовање и васпитање цјеливот доброг и културног човјека (лијепог и доброг, рекао би Сократ), остаје чињеница да постоји суштинска разлика између „исхода учења” у настави појединих предмета. Вјеронаука и књижевност нису усмјерене да направе *технички* и *формално* „побожног” и писменог човјека (штавише, и једна и друга знају ограничења религијског формализма и незреле писмености. Васпитати лицемјера и фарисеја који је упознат са *лишурџијским*, али не и *етиичким захџјевима* Јеванђе-

³ В. сјајне увиде у СПЕКТОРСКИ 1999: 164–170.

ља било би не само неуспјех него бродолом). Заправо, можда су још једино вјеронаука и књижевност преостали као предмети који захтијевају цијелог човјека кога имају пред собом, или, ријечима Ап. Павла: „Не желим ваше него вас!” Наравно, и вјера и књижевност управо у себи иманентној етичкој позицији захтијева за предавањем човјека не траже само цијелог слушаоца већ најприје *цијелој учишћеља*. Овдје смо дужни да примјетимо да је друштвена декаденција резултовала масовном продукцијом теолошког кадра чија је примарна мотивисаност била обезбјеђивање економске обезбјеђености као и књижевно-педагошког кадра који је напросто залутао на студије књижевности, и поред апсолутне индолентности према „проклетим питањима” живота и смрти. Можда је један од ријетких спецификаума данашњег тренутка у томе што се раније није дешавало да студије попут философије, књижевности, теологије, за које се претпостављало да их људи уписују и студирају покренути призивом, уписују људи којима су „предмети” студија далеки на почетку, кроз читав ток и на крају студија. Иако овој појави не можемо да посветимо дужну пажњу у оквиру овог рада, морамо истаћи да управо у личности *учишћеља* живота започиње или не започиње аутентичност ученика, те, премда, према библијској параболи, плодотворност сијања зависи од тла на које сјеме потраге за етосом падне, доста тога зависи и од сијача. Иако заинтересован предавач који је успио да отјелотвори своју вјеру или своје књижевне идеале још увијек није гарант да ће сви његови ученици бити заинтересовани да његове идеале прихвате и живе, незаинтересован предавач је гарант индолентности ученика/студената. Зато за све нас као трајни став и опомена о етичким императивима које служба учитеља подразумеива стоје и апостолске опомене о звону које узалуд звечи и она антологијска реченица професора хеленске етике и књижевности Милоша Ђурића испред списка потписника *Ајела српском народу* о разлици између „свирања у дипле и предавања етике”.

КЊИЖЕВНОСТ И ЕТИКА: ПОТРЕБА ЗА СТАЛНИМ ПОВРАТКОМ НА ПИТАЊЕ КАКО ЖИВЈЕТИ? Свакако, када год говоримо о етичкој повезаности књижевности и хришћанске вјере, сусрећемо са једном специфичном разликом између књижевности као *умјетности* и вјере (теологије) и њима иманентних етика, разлике која, уосталом, није остала непримјећена код можда првог теолошког теоретичара књижевности код нас, (блажене успомене) Милана Радуловића:

„И у хришћанској етици људска душа је највиша вредност у свету. „Сва сунца и звезде не вреде колико једна душа”. Али душа није вредна сама по себи или по човековој мери и вољи, него по томе што је у њу удахнута божанска енергија, она енергија која ствара сав видљиви и невидљиви свет и којом човек у себи може да открије и позна лик и судбину Сина Божијег и да се Њему уподоби. У уметничкој етици, пак, људска душа вреди због тога што је слободна и целовита, што су у њој потенцијално садржани, али не и стопљени, добро и зло, божанске и сатанске силе, горњи и доњи светови, светлост и тама, вечност и смрт. То природно стање душе човекове душе за уметника је највиша духовна и морална вредност” (Радуловић 2008: 41).

Међутим, оно што је несумњиво заједничко вјери, књижевности и етици јесте оно почетно али и вјечито сократовско питање *како живјети*, питање које, како с правом тврди британски философ Бернард Вилијамс, уопште и даје наду моралној философији да она може имати неког значаја, чак и када се она у исто вријеме не може оправдано надати да на то питање може дати добар одговор (2007: 11). Важно је да истакнемо да ни вјерска етика, ни књижевност такође не могу да понуде *коначан* одговор на ово питање, с тим што је поље неодговорености сасвим различито у философији, књижевности и хришћанској етици – док прве могу и морају да оставе једне начелну идејну неоговореност, јеванђеоска етика сама по себи јесте *одговор* на питање *како живјети* („Ја сам пут, истина и живот”) али питање на који начин живјети Јеванђеље даје неограничен број одговора сразмјеран апсолутној неограниченој различитости сваког људског бића.

И управо је ова вјечита неодговореност питања *како живјети* оно што најчешће заборављамо конципијујући књижевност и етику као *предмет*. Тако се најчешће заборави разлика, врло битна, између књижевности као потраге за смислом и њене редуковане, педагошке, позивне, анагошке форме коју имамо као један школски предмет. Слично ствари стоје и са философијом и хришћанском вјеронауком. Књижевност не може просто да се дефинише као „првенствено незамјењив начин успостављања људски важног смисла”⁴ унутар „исхода учења за ученике 6. разреда” основних школа у Српској, да би се затим њена функција свела на стилско-жанровске компетенције. Ми и учимо жанровско-стилске

⁴ https://www.rpz-rs.org/sajt/doc/file/web_portal/05/5.2/Srpski%20jezik%206,7,8.%20i%209.%20razred.pdf датум приступања 29.2.2020.

техникалије како бисмо дубље разумијевали *људски важан смисао* једног текста тј. његову етичку димензију. Питање о „природи и функцији књижевности” управо као и питање о „природи и функцији вјере” не може се обрадити и делегирати. Сва остала знања која ученику можемо понудити кроз интерпретацију једног књижевног дјела јесу увод у питања *који је смисао оној прочишћеној/реченој* које је опет други облик питања *како да живимо имајући у виду оно изречено/прочишћено*.

Међутим, једна од највећих херменеутичких посљедица потпуног недостатка етичке и теолошке перспективе у настави књижевности јесте *банализовање* па и потпуно *неразумијевање* садржаја огромног корпуса књижевних текстова који су и данас заступљени у настави. Притом, у питању не морају да буду само текстови *српске* средњовјековне књижевности (која и данас, поред извјесног периода поновне популаризације у самој српској савременој књижевности и књижевној теорији, и даље већини студената српске књижевности остаје презрена и непозната), него и текстови народне и савремене српске књижевности. Посветимо сада нашу пажњу конкретним проблемима интерпретације књижевности уколико њену етичку страну занемаримо или минимализујемо.

ЗАБОРАВЉЕНА ЕТИЧКА ПЕРСПЕКТИВА— КАКО РАЗУМИЈЕТИ КЊИЖЕВНО ДЈЕЛО БЕЗ ПОЈМА ЖРТВЕ? Уколико је својеврсно систематизовање педагошких садржаја неминовно, тј. уколико не можемо да сваком књижевном дјелу приступимо одмах кроз призму његовог етичког значења, ипак је данашњи заборав смисла књижевности нарочито изражен у нашим наставним плановима. Тако *Наставни план за српски језик и књижевност за више разреде основне школе у Републици Српској*, иако садржајем методских јединица и даље репрезентује цјелину српске па и јужнословенске књижевности, у свој њеној дијахронијској и жанровској разноликости, у објашњењу *исхода учења* очекује упадљиво више на плану савладавања основа књижевне теорије у односу на односу на етички, онај животно-педагошки оквир. „Невоља” са књижевношћу, управо као и са животом, јесте у томе што она не поштује методолошка ограничења (чак и најспретнија и најдобронамјернија!) која би се пред њу могла ставити. Она захтјева један трајни интерпретацијски напор ради којег је уопште читамо и коментаришемо. Понекад се чини да је савремена педагогија, поготово у експерименталним друштвима, попут нашег, усмјерена на избјегавање тог читалачког и интерпретацијског напора и да је опсједнутост

психологизмом и фахидиотиским новогovorом усмјерена на елиминисање *шемељних егзистенцијалних увида* који су *етички изјарађујући*. Наши професори књижевности се одвећ често претварају у (псеудо)психоаналитичаре и аматерске етнологе, „херменеутичаре“ и излагаче социолошких теорија које им нису познате. Већ је Карл Јасперс уочио једну врсту баналне свеприсутности оваквих оптика, или његовим оштријим ријечима упућеним психологији и социологији: „Њихова стварна сазнања прекривена су облицима општег брбљања. То затамњује слику човека, слаби способност просуђивања, скрива стварност. То спутава и слаби егзистенцијалне могућности човека“ (JASPERS 2014: 100–101)⁵.

Узмимо за примјер једну од најљепших и најпотреснијих наших народних пјесама, *Зигање Сакгра* (у Републици Српској она је предвиђена наставним програмом за 6. разред основних школа). Њена основна идеја – идеја да све трајно и величанствено потребује несхватљиву, невину, наизглед ни на који начин са самим подухватом и његовом величанствености повезану жртву једна је од најтемељнијих идеја (и стварности) европске, хеленске и јудеохришћанске цивилизације. Разговарајући о метафизици и етици жртве са појединим наставницима књижевности врло често можемо да примјетимо да је у интерпретацији књижевног дјела много чешће заступљен читав спектар, тако рећи, споредних херменеутичких поступака: реферисање на шири етнoлошки оквир, психоаналитичке мистификације и сл. и то у толикој мјери да се човјек запита да ли су наши млади наставници књижевности заиста толико удаљени од разумијевања сопствене народне поезије или је заправо недостатак једног темељног етичког образовања учинио људе слијепим за виђење егзиперијевске суштине? Међутим, ово је само један дио проблема. Други дио лежи у чињеници да је концепт *невине жртве која стоји у*

⁵ Није без значаја неколико ријечи које Јасперс казује о оснивању и дометима марксизма и психоанализе: „Пре свега, два мислиоца, Маркс у социологији и Фројд у психологији, уложивши огромну енергију у посматрање стварности и обликовање теорија, поред истинских сазнања створила су и лажну, рушилачку слику човека. То су били људи испуњени мржњом, који су попут пророка стварали нову веру. За њима су пошли они који су се удаљили од цркве, али нису дошли до философије. То што су они као истраживачи у својим областима, поред осталог, постигли и права научна сазнања, донело је неоправдани углед не само њиховом псеудонаучном празноверју, него и научном празноверју“ (JASPERS 2014: 101). Од озбиљнијих студија о психоанализи и хришћанском схватању стварности, издвајамо дјело о. Николе Лудовикоса, *Психоанализа и православна теологија*, 2010, нарочито 33–57.

основи свијетла уједно утемељујући за европску цивилизацију као и сасвим прогнан из ње данас. Ова прогнаност жртвености из свакодневице у међувремену је узведена у педагошки стандард унутар кога се са мањијакалном хиперсензибилношћу дјеца поштеђују од живота. Канадски професор Џордан Питерсон је већ сасвим успјешно показао да оваква хиперсензибилност ствара на пољу друштвене етике диктатуру политичке коректности а на пољу личне – људе неспособне да се носе са животом. Можемо ми заобилазити темељну и утемељујућу истину да се град и полис неће подићи док се у његове темеље не узида оно срцу најдраже, али она и даље стоји и вриједи.

Може да нас зачуди чињеница да су „вриједности у кризи”, али ако кажемо да је појам „вриједности” заправо друштвени дериват много битнијег али у нашем образовном систему сасвим заборављеног и потиснутог појма – врлине. Заиста, врлина је у оном античком смислу који је патристичка философија живота христијанизовала и допунила, као „добродјетел” тако суштински битан животни концепт, да се човјек мора запитати и *од куда нам право да захтијевамо друштво са вриједностима које сачињавају људи за које је врлина у суштини архаичан концепт?* К.С. Луис је још на почетку XX вијека говорио о „временском снобизму” модерне као једном од њених основних одлика („временски снобизам” је притом одређивао као ничим оправдано поимање да је нешто *боље* самим тим што је *савремено*). Врлина је једна од жртава временског снобизма – можда данашњи човјек и тежи да буде *добар* или се још чешће самозаварава и лаже да јесте инхерентно добар, али данашњи родитељи и педагози ријетко ће издвојити вријеме да дјечи објасне шта јесте врлина као трајна етичка одлика карактера.

Али, ако није чудно (мада јесте трагично) да данашња настава свјетске књижевности не подразумијева читање и тумачење Аристотела и Платона, настава српске књижевности би свакако требало да подразумијева читање хагиографских и литургијских текстова и тумачење које их неће свести на пуку илустрацију религиозне опсједнутости средњовјековног човјека, већ ће указати на један поглед на свијет у коме је човјек осјећао потребу да се непрекидно бори за бољег, врлинскијег „всаке добродетељи испуњенога” човјека. Средњовјековна књижевност, нарочито српска, остаје потпуно неразумљива уколико не прихватимо једну некада тако саморазумљиву али данас готово напуштену претпоставку према којој *врлина није ситуациона ствар, није нешто насупрот чега стоји „мана” већ њорок*. Читава европска етика али и култура уздигле су

се на један виши степен када је најприје сократовска философија појам арете узела из језика хомеровске ситуационе етике и описала њиме уједно човјекову животну тежњу да буде не релативно добар него племенит и добар увијек и у свему: у сазнању (θεραπεία) и дјелању (πράξις). Када је хришћанско виђење живота хеленској αρετή додала перспективу вјечности – схватање да ће се врлина или њен недостатак које остваримо *овдје и сада* протегнути у недогледну вјечност, етика је постала не само ствар стабилности карактера, него вјечности човјека и свијета. Зато један средњовјековни спис пред нама није илустрација језичке и културолошке удаљености, није археолошко налазиште закопаних тежњи него увијек отворени позив на живљење врлине.

Књижевност је етика – не постоји вакуум етичког/књижевног. Читање и тумачење једног списка увијек је етички чин. Пропуштање да се књижевност *шумачи*, да јој се дадне живот, такође је етички тј. *неетички чин*. Немогуће је живјети у етичком вакууму, будући да је, рећи ће Левинас, етика као *мој однос ка Другом* у основи мога бића те је никада не могу одустати од етике – сам чин одустајања већ јесте први корак на падини ка губљењу аутентичности. На исти начин на који се не може живјети у не-односу ка Другоме, а да тај недостатак односа не буде по себи промашај, немогуће је не казивати – човјек да би био човјеком не смије заборавити књижевност. Етичка индиферентност савремености није се случајно подударила са прогласом краја релевантности књижевности. И путеви из магле самољубља воде заједно књижевност и етику, воде човјека из суноврата цивилизације која је престала да се пита о трансдентном смислу живота и другог човјека *најпријед* ка том питању.

Без те перспективе нама је неразумљива наша цјелокупна књижевност, не само средњовјековна, већ и она модерна. Како разумијети Павла Исаковича, његов морал српског официра у аустријској војсци XVIII вијека – морал који *није само његов*? Како разумијети ону његову саблажњеност промискуитетношћу једног декадентног друштва, како признавати као свој поглед једног човјека коме је понуда госпође Божич, понуда на коју Павле Исакович *ипак* пристаје – срамота за читав „национ”? Како разумијети Црњанског без етичких путоказа и како имати етичке путоказе без Црњанског (о културно-етичким да и не говоримо!)? Како разумијети иједно књижевно дјело ако не разумијемо *етику на којој то дјело стоји* која је уједно етика коју смо данас позвани да живимо?

Све су то питања која данас не можемо а да не *поставимо*. Али питања која се у данашњој настави језика и књижевности саобилазе, маргинализују, не постављају јер су етике нашег српског народа, наше хришћанске вјере, наше православне Цркве појмљене као периферни мотиви, а не као оно што јесу – *интерпретативни кључеви* наше књижевности и нашег живота. *Како живјети и како читати и пренијети дјечи смисао једној књижевној дјела*, живјети достојно човјека као бића *словеснога* – то нам може рећи само етичка књижевност и једна дубока хришћанска књижевна етика.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ВИЛИЈАМС 2011: Бернард Вилијамс. *Етика и границе филозофије*. Београд.
- ЛЕВИНАС 2017: Емануел Левинас. *Смисао трансценденције*. Фоча-Никшић, Православни богословски факултет Св. Василија Острошког – Друштво филозофа Црне Горе – Друштво чланова Матице Српске у Црној Гори.
- ЛОМПАР 2012: Мило Ломпар. *Дух самојорицања*. Нови Сад: ORPENUS.
- ЛУДОВИКОС 2010: Никола Лудовикос. *Психоанализа и православна теологија*. Београд: Институт за теолошка истраживања Православног богословског факултета.
- ПОПОВИЋ 2005: Јустин Поповић. *Житија свештих за јануар*. Ваљево: Манастир Ђелије.
- РАДУЛОВИЋ 2007: Милан Радуловић. *Раскрића српског модернизма*. Београд – Фоча: Институт за књижевност и уметност – Православни богословски факултет Св. Василија Острошког.
- РАДУЛОВИЋ 2008: Милан Радуловић. *Књижевност и теологија*. Београд – Фоча: Институт за књижевност и уметност – Православни богословски факултет Источно Сарајево.
- СПЕКТОРСКИ 1999: Евгеније Спекторски. *Хришћанска етика*. Врњачка Бања: Братство св. Симеона.
- ХЕЈСТАД 2018: Уле Мартин Хејстад. *Културна историја душе*. Крагујевац: Карпос.

JASPERS 2014: Karl Jaspers. *Mala škola filozofskog mišljenja*. Beograd: „Laguna”.

Darko Đogo

Summary

Serbian literature as Christian ethics

Starting from the manifestation of the contemporary society in Serbian countries, the author, firstly, sheds light on the consequences for the pedagogical efforts of all humanistic disciplines which the social aimlessness, the fragmentation of the reality and the abolishment of the transcendental aspiration of a person's being as the understating basis of every literary and ethical effort of a person in order to understand the world one has been living in produce. The abolishment of the ethical perspective creates the turbidity of the literary text, and the misunderstood literary text in the teaching of Serbian language and literature impairs the basic obligation of the teaching process – the education of the soul, the transfer of a sense-making tradition on how to live authentically.

Keywords: ethics, contemporaneity, transcendence, sense, literature, sacrifice.

„ЧЕМУ ТВОЈА ПЕСМА АКО НИЈЕ ОТКРОВЕЊЕ”: КРИТИЧКИ ПОРТРЕТ СВЕТИСЛАВА МАНДИЋА**

У раду се представљају најважнији аспекти књижевнокритичке рецепције лирског стваралаштва Светислава Мандића од педесетих и шездесетих година 20. вијека наовамо. На основу најзначајнијих критичких осврта на Мандићево пјесништво указаћемо на неке опште карактеристике његовог лирског опуса и његовог пјесничког сензибилитета уопште. Обратићемо пажњу и на неке негативне критичке текстове, који су оставили свакако значајан, али не и пресудан траг у цјелокупној рецепцији Мандићеве поезије. У раду ћемо представити својеврстан портрет овог пјесника, укључујући најбитније аспекте његовог живота и рада, као и неке од најзначајнијих поетичких одлика његовог стваралаштва.

Кључне ријечи: Светислав Мандић, књижевна критика, рецепција, поезија, сликарство.

ЧВОДНЕ НАПОМЕНЕ. Светислав Мандић је рођен у Мостару, 8. марта 1921. године, од оца Риста и мајке Јованке, рођене Анђелопол. У Мостару је завршио гимназију (1939. године), а у Београду Академију ликовних уметности (1950. године). Радио је као сликар-конзерватор у Заводу за заштиту споменика културе Републике Србије као и у Галерији фресака у Београду. Био је врстан кописта, заслужан за копирање неколико десетина фресака из Студенице, Милешеве, Сопотана, Градца, Ариља, Дечана, Рамаће и Беле цркве Каранске. Значајан допринос српској култури дао је и покретањем часописа *Зоџраф* (1965. године), који је био „први српски часопис – и не само српски – који се искључиво бавио средњовековном уметношћу, и то првенствено сликарством” (Јаљић 1995: 9). Светислав Мандић је био први уредник *Зоџрафа*, а назив, дизајн и концепција овог часописа, који је и данас једна од наших најугледнијих периодичних публикација, такође су његова заслуга.

* sasa.smulja@flf.unibl.org

** Рад је написан у оквиру пројекта *Књижевно-умјетничко гјело и заоставиштина Светислава Мандића* (Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци). Руководилац пројекта је проф. др Саша Шмуља.

Награде му додјељују Друштво конзерватора Србије (за изузетан допринос заштити споменика културе), Српска православна црква (Орден Светог Саве првог степена) 1990. године, Задужбина Бранка Ћопића (при САНУ) 1995. године, Удружење књижевника Србије (награда „Милан Ракић“) 1996. године. Добитник је и награде „Круна деспота Стефана“ (Деспотовац–Манасија, 1999. године). Мандићев легат, његова богата лична библиотека похрањена је у библиотеци Православног богословског факултета Универзитета у Источном Сарајеву (Духовна академија у Фочи) и то је данас један од најважнијих легата у Републици Српској. Умро је у Београду, 4. октобра 2003. године.

Иако није био у првим ешалонима српске књижевности и културе, у њима је оставио трага као пјесник, сликар, кописта, конзерватор и легатор, а своје знање и енергију улагао је понајвише у проучавање и заштиту српског средњовјековног наслеђа. Мандићеви сарадници, поштоваоци и познаваоци његовог живота и рада, говоре о њему као о умјетнику у правом смислу те ријечи, човјеку широке културе, отмјеном и скромном, достојном дубоког поштовања. Објавио је збирке поезије *Двојица* (са Велимиром Ковачевићем, Мостар, 1940), *Каг млидијих живјети* (Београд, 1952) и *Милосно доба* (Београд, 1960). У овим његовим збиркама присутна је једна поетска и духовна вертикала, која се заснива на православној духовности, мотивима духовне обнове и народне традиције, као и на интермедијалности као поступку и дијалогу пјесничке умјетности и сликарства у његовом дјелу. У Мандићевом лирском опусу постоји велики број остварења која карактеришу ове одлике, а нека од њих су бриљантне лирске пјесме антологијског значаја и умјетничке вриједности. Поред поезије, из пера Светислава Мандића остали су нам бројни есеји. Тематски занимљиви и значајни, они садрже културолошке, филолошке и историографске биљешке, као и промишљања посвећена у првом реду српској средњовјековној баштини. У њима се писац бавио конзерваторским питањима и проблемима, естетиком и архитектуром српских средњовјековних храмова, старим српским народним, владарским и црквеним именима, просопографским истраживањима великоименог средњовјековног господства, афирмацијом и популаризацијом средњовјековног наслеђа уопште као и бројним другим научно-стручним темама и питањима.

Од осталих Мандићевих дјела издвајамо књиге у којима се са различитих аспеката бавио српским средњовјековљем: *Древник. Зайиси кон-*

зервајшора (Београд, 1975), *Чрпе и резе. Фрагменти старијих именика* (Београд, 1981), *Розети на Ресави* (Крушевац, 1986), *Велика јосиода све српске земље* (Београд, 1986), *Царски чин Стефана Немање. Чињенице и претпоставке о српском средњовековљу* (Београд, 1990) итд. Поезија му је објављена и у три избора: *Песме* (Сарајево, 1990) и *Звездара и групе песме* (Београд, 1995), *Токе од месечине. Поезија и есеји Светислава Мандића* (Бања Лука, 2019), као и у едицији „Савремена књижевност народа и народности БиХ у 50 књига“ (Сарајево, 1984). На својим малобројним умјетничким сликама представљао је мотиве Мостара, Београда, Студенице итд. Највећи дио његовог сликарског опуса, ипак, чине копије фресака које су биле предмет дивљења и инспирација пјесницима попут Бранка Миљковића и Стевана Раичковића, који су му посветили и неке своје пјесме. Према сопственим ријечима, бавећи се копирањем фресака, Мандић је настојао да његове копије „ипак не буду само пука репродукција која личи на оригинал, него да сваки квадратни дециметар, сваки сантиметар, има уверљивост и лепоту потеза некадашњег сликара“ (Јалић 1995: 8).

Опште одлике Мандићевог пјесничког стваралаштва. Светислав Мандић као пјесник није претендовао ка изразитој стваралачкој продуктивности (у квантитативном смислу тог појма). У својој поезији трагао је за суштинама које се налазе у неизговореном, контемплативном, па и ненаписаном. Његово понирање у стваралачку тишину, након објављене друге збирке поезије (*Милосно доба*) може се тумачити као испуњење једног ауторефлексивног завјета, који се јасно наговјештавао у његовом поетичком избору да „живи своју ником неречену песму“, одређен за своју пјесничку „филозофију тишине“. Његов свјесни избор дословног стваралачког вишедеценијског ћутања може се, међутим, тумачити и као пјесничка реакција на неке негативне књижевнокритичке осврте у којима се његова поезија назива неинвентивном и просјечном, али исто тако и као свјесно напуштање попришта сукоба између различитих идеолошких и поетичких струја, сукоба који се, између осталог, одвијао и на терену управо његовог лирског стваралаштва.

Људска и пјесничка природа Светислава Мандића биле су неспојиве с буком и бијесом политичко-поетичких сукоба, што се да уочити и у самој његовој поезији. Као што истиче Ђорђе Славнић, „прво што упада у очи је чињеница да је Мандић интиман, присан пјесник, он је смирен,

стишан, хармоничних тонова, без помпе, позе, повишених тонова и великих ријечи” (Славнић 1991: 11). Славнић је, такође, скренуо пажњу на чињеницу да у његовој поезији нема „ни револта, ни горчине, ни крика, ни жалбе, ни напада”: „Само сјета, меланхолија, бојажљиви наговјештаји, суздржан уздах. И све тоfino и отмјено, господски и аристократски, с мјером и дискрецијом, с грађанским осјећајем за добар укус, а истовремено искрено, отворено, приступачно.” (Исто). Радомира Станића, пак, „Мандићев текстови неодољиво подсећају на старе драге фреске”, док их „прекрива нека дирљива лирска патина, производ песникове душе светлог и прозачног озарења” (Станић 1976: 9). Поета чију су духовност, племенитост и узвишеност у изразу цијенили бројни критичари, пјесник с господственим, истанчаним стваралачким манирима тешко је могао да ствара у окружењу које је било идеолошки узбуркано и које би се, у најкраћем, могло описати као сасвим супротно претходно наведеним Славнићевим ријечима.

Положај стихова Светислава Мандића у савременом српском пјесништву и Јован Пејчић види као сасвим јединствен. То су стихови „изразитога православно-религиозног опредељења” и модерна литургичко-молитвена поезија „чија се значења граде из узајамних ткања таквих комплементарних апсолутности као што су литерарно и иконичко, естетско и сакрално – лепота и светост” (Пелчић 2019: 168). Сагласни смо с констатацијом о изразитој православној духовности Мандићеве поезије, али и Мандићевог културно-умјетничког дјелања уопште, што смо и показали у неким својим ранијим радовима (Шмуља, Марић 2016, 2018). Светислав Мандић је и као пјесник и као фреско-кописта водио контемплативни дијалог с оним најсветијим што баштини једна традиција и духовна вертикала једног народа. Мандић је стварао управо ону врсту поезије која има „племениту поруку, необичне мисли, сложене емоције, поглед окренут, пре свега, унутрашњем свету, али и бесконачним просторствима у којма обитава Бог, над свим природним законима, исихастима, у вери, нади, заблудама и отрежњењима, заносима и узнесењима” (Миленковић 2008: 5).

Поред наведених одлика Мандићевог пјесничког стваралаштва, осврнућемо се и на критичку рецепцију његовог интермедијалног стваралашког дијалога, односно креативног споја поезије и сликарства у његовој лирици. Мандић је свој сликарски талент упјевао у лирски текст и то не само богатством „боје, свјетла и сјене, са дикцијом која утврђује

сјету и ведрину једног, у неку руку, естетизованог постојања” (Тонтић 1990: 32). Необично, управо умјетнички употребљене боје у пјесничким сликама и пејзажима Светислава Мандића откривају као поету са сликарским талентом, али и бројни други мотиви који свједоче о дијалогу поезије и сликарства, доводе до закључка да је критика препознала ову општу, а сасвим сигурно и доминантну одлику његовог стваралаштва.

„ЧЕМУ ТВОЈА ПЕСМА АКО НИЈЕ ОТКРОВЕЊЕ”: ПРОБЛЕМ НЕГАТИВНЕ РЕЦЕПЦИЈЕ МАНДИЋЕВЕ ПОЕЗИЈЕ. Године 1960. у издању Издавачког предузећа „Просвета” из Београда појавила се друга самостална збирка поезије Светислава Мандића под насловом *Милосно доба*.¹ У посљедњој пјесми ове збирке, која има исти наслов као и збирка у цијелости, Мандић затвара један аутопоетички мисаони циклус који одликују лирска „философија тишине”, те „часна уплашеност” коју је пјесник неријетко исповиједао у својим пјесмама. Мандићев лирски субјект, у пјесми која носи назив као и сама збирка, у мирноћи духа и уз свијест о сопственој немоћи да пјесмом проникне у смисао постојања, поставља искрено и трезвено питање самоме себи: „чему твоја песма, ако није откровење”,² позивајући на пјесничко ћутање и себе и своје пријатеље. Тај, испоставиће се, далеко-види позив и интуитивни пјеснички израз сам Светислав Мандић заиста је и послушао, јер је збирка *Милосно доба* била уједно и његова посљедња ауторска књига поезије.³

Поменути Мандићев стих поједини критичари, одмах по објављивању ове збирке, нису схватили као искрени израз поетског самовреднова-

¹ Прву збирку поезије Мандић је објавио у родном Мостару 1940. године у ко-ауторству с пјесником и пријатељем Велимиром Ковачевићем, под насловом *Двојица*. Прву самосталну збирку поезије, под насловом *Кад млигдијах живиши*, Мандић је објавио 1952. године у Београду, у издању Новог поколења.

² У оригиналном издању збирке *Милосно доба* овај стих гласи „чему твоја песма, ако заиста није откровење”. Тако је и у избору из Мандићеве поезије који је приредио Никола Кољевић (Сарајево 1984, 1990). Међутим, ријеч *заиста* изостала је из овог стиха у посљедњем избору из поезије који је изашао прије Мандићеве смрти (*Звездара и грује пјесме*, Београд 1995), у који је Мандић додао напомене и поему „Онај судњи дан”, написану 1990. године. У избору који смо приредили и објавили 2019. године (*Токе од месечине*, Бања Лука), определијели смо се за верзију стиха из 1995. године, која у овом раду стоји и као наслов.

³ Тек након тридесетак година појавиће се ова два избора: *Пјесме* (Сарајево, 1990) и *Звездара и грује пјесме* (Београд, 1995), а био је заступљен и у едицији „Са-времена књижевност народа и народности БиХ у 50 књига” (Сарајево, 1984).

ња или смјерне реторичке запитаности пред тајном постојања и сврхом пјесничког стварања (оног стварања које нема узвишеност и снагу Откровења), него им је послужио као повод и као шлагворт да у својим освртима дају изразито негативну оцјену *Милосној доба*, дискредитујући управо тим стихом и Мандићеву поезију и Мандића као пјесника. Из данашње перспективе тешко је рећи да ли би Мандић заћутао и да није било ових негативних критика, али се из поменутих стихова дефинитивно може закључити да је, иако је у том тренутку био релативно млад и с невеликим поетским опусом, у њему већ тада била дозрела мисао о једној другој врсти поезије, али и позива: о ћутању и тиховању. Није Ристо Трифковић погрешно предосјетио када је констатовао да „у вреви и халабуци текуће поетске еквилибристике, глас неких освједочених пјесника као да се понекад губи”, те да „истински пјесници, а међу њима свакако и Светислав Мандић, повремено пониру у ћутање” (Трифковић 1960: 848). Светислав Мандић ће наредне деценије посветити раду на заштити и промоцији споменика српске културе, а у првом реду српског средњовјековног фрескосликарства.

Цитирајући поменути стих и користећи га као кључну аргументацију при вредновању Мандићеве поезије, неки критичари су се врло негативно осврнули на збирку поезије *Милосно доба*. Милош И. Бандић је написао да су пјесме ове збирке „у ономе највреднијем у себи, епигонске, неоригиналне, подвлашћене песничком узору од кога су препеване” (Бандић 1961: 16). И Бранко Иванда је у једном кратком критичком осврту на ову збирку, називајући је плачљивим долендом просјечности, написао „да Мандићева лирика ниуком случају не представља 'откровење' у данашњој поезији” и на свој начин парафразирао самог пјесника: „чему објелодањивати оно што ће за двије године бити: fuimus Troes” (Иванда 1960: 31). Томислав Сабљак такође саркастично изражава сагласност са самим Мандићевим стихом: „И ми се питамо: чему?”. Овај критичар је оцијенио да Мандић пише досадно, неинвентивно, натегнуто, без праве инспирације, „укалупљујући своје блиједе доживљаје у неке застарјеле, немусикалне, непјесничке форме” (Сабљак 1961: 32). Гордана Вуковић се на идентичан начин сврстала у групу критичара који су негативно оцијенили збирку *Милосно доба* и, притом, алудирали на питање које је Мандићев лирски субјект упутио самоме себи. Према њеном мишљењу, „[...] изузев понеке песме [...] ова збирка не носи у себи ништа што би се звало

поезијом [...], ослобођена је сваке медитације мислености, ослобођена је чак и добре версификације” (Вуковић 1961: 10).

Проблем рецепције Мандићеве поезије прецизно је дефинисао Никола Кољевић, око три деценије касније, осврнувши се на овај тип „књижевног случаја”, не тако ријетког када су у питању пјесници „који се јављају у временима општих историјских прелома и крупних духовних ломова”: Мандићеве „сетне и мирнодопски питоме елегije”, наводи на истом мјесту Кољевић, „биле су добродошле као носилац природне и интимом прожете осећајности насупротив идеолошкој борнираности и исфорсираности захтева за поетском хероиком ’обнове и изградње”” (Кољевић 1990: 78). Било је то вријеме „у којем су Васко Попа и Миодраг Павловић већ почели да објављују своје стихове, а Зоран Мишић да промовише нову, ’модернистички’ интелектуализовану књижевну идеологију”, вријеме у којем су се ломила и књижевна и идеолошка копља, па се Светислав Мандић као пјесник, „а да то није ни могао слутити, нашао у процепу између неумерених хвалоспева и неодмерених критика” (Исто), поставши „књижевни талац зараћених табора модерниста и традиционалиста” (Ковач 1991: 20).

Неумјерени хвалоспјевии о којима говори Никола Кољевић почињу и прије Мандићеве прве самосталне збирке. У чланку у којем се осврће на лирске прилоге у часопису *Младост* (број 7 и 8 за јули и август 1951. године), међу којима се нашла и „Малодушна песма” Светислава Мандића (која ће се 1952. године појавити у његовој збирци *Како млицијак живети*), Милан Богдановић је био веома оштар према групи пјесника од којих су неки данас важна имена српске и хрватке поезије. О Душану Костићу, Танасију Младеновићу и Весни Парун написао је да су „претежно лиричари меког, нежног штимунга, лирски вибрантни у одређеној мери, која од једног до другог варира и у квалитету и у интензитету” (Богдановић 1951: 3). Истовремено, стихове Душана Матића, Радомира Константиновића и Васка Попе, из којих „овде поезија је савршено извтрила”, према Богдановићевим ријечима, карактерише „офанзива поетског несмисла и бесмисла” која је „систематска, тако да изгледа скоро срачуната” (Исто). Пјесмама ових пјесника Богдановић је супротставио „Малодушну песму” Светислава Мандића, тада тридесетогодишњака, истичући да је препуна „свежег поетског ваздуха”, „поетске чистине” и „чедности поезије коју она не сме да изгуби”. Мандићевии стиховии су, по њему, „лирски непосредни, природни, спонтани, топли и вибрантни, и

свежи и нови, са ритмом који је музика и са римом органски ураслом у поетско ткиво, а небаналном и чистом” (Исто). На концу овог прегледа Богдановић је узвикнуо да се Мандић родио као песник, али то није било онолико дефинитивно колико су му касније приписивали његови опоненти. Мора се примијетити да је критичар ипак говорио у потенцијалу: „Одавно овако чисте песме нисам прочитао, а кад их будем прочитао оваквих још десетак, а да не изневере, моћи ћу рећи стару реч: 'Родио се песник!'" (Исто).

Услиједила је реакција Зорана Мишића у полемички интонираном тексту у којем критикује Богдановићеве опаске „о смислу и бесмислу” и „модернистичким застрањивањима” у поезији савремених српских пјесника, а дотиче се, између осталог, и поезије Светислава Мандића. Поетски језик Васка Попе и других у Богдановићевом тексту критикованих пјесника Мишић је успјешно одбранио, наглашавајући да такав израз „више није само тековина ове или оне пјесничке школе и поетско-идеолошка одора ових или оних слојева друштва, већ је то један модерни, заправо већ поодавно устаљени говор поезије” (Мишић 1953: 121). Ова Мишићева полемичка апологија модерног српског пјесништва на почетку шесте деценије двадесетог вијека, иако без експлицитно оштрих ријечи према Мандићевој поезији, ипак ју је, прије свега захваљујући Богдановићевом тексту, јасно изоловала и окарактерисала као мање модерну, поезију оних пјесника (међу које сврстава и Стевана Раичковића), „који још увек, опчињени чаролијом 'Стражилова', лутају ваздушасте и витке над облацима белим” (Исто: 132). Мишић исто тако примјећује да се Мандићу неће замјерити „малодушни стихови, уколико се запази да их казује формом која се у својој модерности задржала негде отприлике на Црњанском, значи на једној релативно 'уљудној' граници” (Исто: 123).

На истом трагу је и критика Радомира Рајковића, који у Мандићу види тумача и проповједника „српске родољубиве романтике”, медиокритета који је „платио свој цех једној крајње мистичној и географски одређеној симболици”, чија збирка (*Милосно доба*) „није откровење, није чак ни догађај” (још једна алузија на поменути Мандићев стих), а саму збирку „заволеће и читаће само грађанске госпође, које су спремне да засузе и заплачу над сваком реченицом која годи њиховом уху и укусу” (РАЈКОВИЋ 1961: 400–401). Стил и „аргументација” овог текста потврђују ријечи Јосипа Остија да су Мандићу „похвале Милана Богдановића,

1950, касније, у немилосрдним конфронтацијама 'реалиста' и 'модерниста', више штетиле него користиле, па можда биле и пресудним за његову даљу пјесничку судбину" (Ости 1989: 21).

КРИТИЧКИ ПОРТРЕТ ПЈЕСНИКА ТИШИНЕ. О поезији Светислава Мандића постоје и бројни текстови чији су се аутори руководили прије свега књижевнокритичким мјерилима и мотивима, а у којима су изразито позитивно оцијенили умјетничку вриједност Мандићеве лирике. Тек читајући и анализирајући те текстове, можемо сагледати цијелу слику, лирски портрет који аргументовано свједочи о пјесничком стваралаштву Светислава Мандића. Међу критичарима који су Мандићеву лирику позитивно оцијенили, налази се немали број значајних представника српске књижевне критике, односно српске књижевности и културе, као што су Предраг Палавестра, Драган Недељковић, Никола Кољевић, Драшко Ређеп, Петар Марјановић, Владимир Јагличић, Стеван Раичковић, Бранко В. Радичевић и многи други. Њихов критички поглед или, боље речено, критичко послушљивање Мандићеве лирике, често се зауставља на једном њеном специфичном мотиву, мотиву тишине. Овај мотив је привукао пажњу критичара као нешто што Мандићеву поезију чини ванвременом, као нешто у чему је Мандићева поезија настала и чему је завјештана.

Тако је Бранко В. Радичевић, још 1953. године, поводом изласка збирке *Кад млидијих живети*, примијетио да „у нашој млађој литератури Светислав Мандић заиста стоји некако одвојено" (РАДИЧЕВИЋ 1953: 211). Већ тада се јасно видјело да на Мандићево стваралаштво дубок траг оставља сама природа његовог позива, али и његовог подвига. Бранко В. Радичевић је ту природу довео у везу с манастирском тишином у којој је Мандић радио као кописта и конзерватор и која је чинила „да његова поезија изгледа као да је створена изван нашег времена" (Исто). Као да је сама пјесничка појава Мандићева била асоцијација или синоним за тишину: „Неки улазе са буком у књижевност, неки тихо. Мандић је од ових других." (Исто: 212). Ова констатација одлично кореспондира с поменутом примједбом Ристе Трифковића да се глас неких пјесника губи, повлачећи се у ћутање пред вревом и халабуком текуће поетске еквилибристике. Према Трифковићевим ријечима, „овакви пјесници као да остају по страни, тихи и непримјетни" (Трифковић 1960: 848), „јер Милосно доба, то наше доба у коме свако мисли да може да пјева па отуд

прави пјесници осјете потребу да пред том вревом заувјек замукну, још једном штедро и изобилно доноси прегршт истинске, свјеже и непате-тичне поезије која узбуђује, осваја, том скромношћу, том искреношћу и свјежином” (Исто: 849).

Било је и критичара који су у Мандићевом стваралаштву уочавали једно пјесничко истрајавање *изнаг* „специфичног језика тишине”, који се у српској поезији шездесетих година, иако испрва „форсирано про-мовисан”, изгубио „пред бујицом и галамом нових поетских војевања”. Тако Милосав Мирковић Мандића види као аутора „узвишене присно-сти и стражиловске меланхолије” који застаје „пред дивним делом ра-шког сликара: не на коленима, не у свечаној одећи и ритуалистички, него интимно, радознано и радосно, па затим тихо” (Мирковић 1973: 158). У Мандићевој поезији, према Мирковићевом мишљењу, нема „ни сувишних питања, ни парцијалних рамишљања, ни проширене елган-ције, ни сирових скела, ни громадних барелефа” (Исто), али зато она садржи „памћење прошлости, али као превасходно естетско памћење” (Исто: 160).

Предраг Палавестра је, у критици збирке *Милосно доба*, примијетио да се Мандићеви стихови „потпуније и сигурније одређују у оквирима наше поетске традиције него у брзом и бучном ритму савремене пе-сничке распеваности” (ПАЛАВЕСТРА 1961: 208). Мандића је окарактерисао као пјесника „који се ретко јавља, који песму дуго носи у себи као драгу тајну и скривену светињу свог бића”, код кога је „све друкчије него код данашњих песника” (Исто). Осим чињенице да је Мандић као пјесник више традиционалиста него модерниста, Палавестра примјећује још једну поетску одлику, коју можемо препознати као доминантну у Ман-дићевој поезији: „Његов свет су његове мале личне туге, стрепње, неми-ри и утехе. Његова осећајност је нежнија, некако ломна – прозачна осећајност сетног романтичара-медитеранца [...] Чак и у Мандићевом наступу има нечега нечега необичног за данашње читаоце, који су нави-кли на гласан, помаман, пенушав и варничав говор нових песника.” (Исто). Конвенционалан у пјесничком изразу, одан традицији коју су стварали српски пјесници стражиловске линије, Мандић као да бира сопствени пјеснички усуд, стваралачку тишину далеко од буке својстве-не савременом свијету и стварању, али исто тако далеко од, њему стра-них, идеолошких превирања.

Тако мисли и Петар Марјановић, који Мандићеву поезију као саткану од „благости, тишине и од сна“, лишену „блеска 'великих' идеја, ритмичких ватромета и крупнорекости“ (Марјановић 1995: 14). Према његовом мишљењу, Мандићева поезија је „без позе и без тежњи ка новаторству по сваку цену“ (Исто), при чему „овај свесни и часни недостатак може да добије и облик врлине“ (Исто: 15). Овакву врлину препознаје и Никола Ковач, истичући да Мандић није „априорно прихватао начела борбене поетике једне или друге стране“, него је „испредао лирску жицу своје поезије као унутрашњи говор душе, као носталгичну историју бића које се растаје с младошћу и своди рачуне које је побркао рат“ (Ковач 1991: 20). Из овога је сасвим јасно да су критичари уочили да је Мандић, супротно већини, одабрао да живи стваралачки контемплативним животом, „узорно строг према себи и тешкој исихастичкој служби поезији“ (Радовић 1996: 957), у тишини и тиховању, *на ђертаменџу душе* исписујући своје лирске октоихе.

ПОРТРЕТ ПЈЕСНИКА СА СЛИКАРСКИМ ТАЛЕНТОМ. Оно што је показала његова прва самостална збирка и оно што ће друга тек показати, Светислав Мандић је пјеснички изразио у разговору с Бранком В. Радичевићем, који је објављен у *Дуји*, под насловом „Два жуђења: сликарство и поезија“, 1956. године. Радичевић истиче да је Мандићев умјетнички профил занимљив, односно да код њега постоји „двојство које га баца у брзе и вреле струје двеју уметности – поезију и сликарство“ и да је на његово стваралаштво утицао и „специфични положај у коме се налази, бављење по манастирима где копира и конзервира старе фреске“ (Радичевић 1956: 12). У овом разговору и сам Мандић је истакао да код њега као пјесника постоји „стална жудња“ за сликањем и бојама. Већ у овом разговору Мандић се представио као пјесник изразито визибилне перцепције кога прате и симултано детерминишу „два жуђења“, два стваралачка стремљења и талента, пјесник који ће начинити неколико антологијских лирско-филозофских минијатура посвећених прије свега боји као пјесничком и сликарском, али и универзалном начелу. „Боја је један чудан и значајан феномен у људском животу. Бојом смо сви омађијани. Ми доживљавамо боје мора, боје пролећа, боје наше собе, наших кошуља. Неко скромније, неко интензивније. Бојама казати расположење, може се, можда, успешније него речима.“ (Исто). Његова пјесма „Сликар и треперење боја у простору“, али и друге његове интермедијалне

пјесме, као и пјесме у којима постоји управо слакарска употреба хроматике, на лирском плану потврђују ове пјесникове ријечи.

Вељко Радовић је Мандићеве пјесме назвао колоритним и ароматичним, визуелним и префињеним, пјесмама које „саме одају свога аутора и јасно показују да су оне творевина онога који, париски речено, има *слуха за боју*”, при чему се у Мандићевој лирици „разливају и уливају једна у другу боје хармонично успостављеног ликовног редоследа и доживљаја света као унутрашњег пејзажа” (Радовић 1996: 958). Он није пјесник који много ствара, али су зато његове пјесме „истински одраз трептаја који се стварају у песничком срцу при сваком узбудљивом сусрету са уметничком лепотом”, примјећује Саво Марић и за Мандићеву поезију каже да се „прелива као најлепше боје у стиховима попут оних које су остале за вечита времена на уметничким фрескама и другим драгоценим делима” (Марић 1996: 9).

Да је Мандићева поезија уистину поезија сликара међу пјесницима примијетио је Драган Недељковић у свом кратком, али аргументованом аналитичком тексту. Недељковић је Мандића препознао као пјесника-сликара који је „заљубљен у древну уметност свога народа”. Према његовом изразито афирмативном мишљењу, Мандићева пјесма „Рашки сликар” може да уђе „у сваку нашу лирску антологију, толико је њена инспирација чиста и дубока” (Недељковић 1961: 74). Њена форма „се спонтао рађа, стихови сами теку, ми их такорећи и не осећамо, изненађени лепотом и снагом мотива” (Исто). У тексту који је заправо критички приказ Мандићеве збирке *Милосно доба*, објављеном 1961. године у бањалучком часопису *Пушеви*, Недељковић пореди Мандићеве и Попине стихове. Према његовом мишљењу, то је поређење које се само намеће: „Попина сажетост зависти је достојна док Мандићева топлина и искреност разоружавају и на поносне сузе гоне; Попа је скулптор у песништву: сваки стих му је као у камену за вечност уклесан; Мандић ради кичицом, распеваном и сетном; Попа је модеран и баш у недоречености непоновљиво речит; Мандић је изронио из традиције да нас изненади и разнежи патином старовременских, из дубне и праха ископаних златних речи; Попа се уздиже до општости, а Мандић је националан [...]” (Исто). И данас можемо рећи да је овај Недељковићев чланак један од оних који су најубједљивије представили Мандића као пјесника са сликарским талентом, који у својој заљубљености у древну умјетност, првенствено у фрескосликарство, није усамљен у српској поезији. Многи пјесници ће фреску користити као мотив и као стваралачки предложак,

али ће само Мандић у своју лирику уткати и једно непосредно искуство које му је омогућио контакт с фрескама и у улози пјесника и у улози сликара-кописте.

Као што смо видјели, Мандић је настојао, и у томе је успио – као што је још давне 1960. године примијетио Павле Зорић – „да своју праву, дубоку љубав према сликарству средњег века каже без икакве фразеологије, мистике и митологије” (Зорић 1960: 3). Без његових се пјесама, које су пионирски, „усред царства свеопштег мука, истраживале боје и легендарне ликове нашег поднебља” не може ни замислити „читава наша географија духа” (РЕБЕП 1999: 1961). „Тихо нашавши себи место у историји српске књижевности” (Орловић 1997: 104), у цјелокупној новијој историји српске лирике пјеснички опус Светислава Мандића је један од најбољих примјера како велика поезија не зависи увијек од квантитета продукције, континуитета писања, појављивања на фестивалима, књижевних награда или јавних признања. Светислав Мандић није настојао да буде дио савремених књижевних токова, као да је био сигуран да ће оно што је истинска суштина и вриједност његове поезије, временом, бити уочено и признато као такво.

ЗАКЉУЧАК. Овај рад је замишљен и реализован као портрет пјесника, насликан ријечима књижевних критичара од педесетих и шездесетих година 20. вијека наовамо. У једном дијелу рада анализирали смо и негативне књижевнокритичке текстове, који су објављени поводом објављивања Мандићевих књига поезије, нарочито *Милосној доба*, 1960. године. Природа и садржај тих текстова јасно указују на то да је, не претјерано аналитично нити претјерано аргументовано, али зато поенкад грубо и малициозно, један дио српских и јужнословенских критичара, изразито негативно оцијенио другу збирку пјесама Светислава Мандића, не праштајући му раније похвале и позитивне критике. Позитивних критика је било и раније, али много темељнијих и аргументованијих. У њима је Мандић представљен као контемплативни лиричар, који је своју поезију стварао у филозофској, али и религиозној љубави према тишини и тиховању. Друга велика љубав, која се с првом прожима и преплиће, била је у Мандићевом животу љубав према сликарству. Ту љубав, оданост и жуђење критичари су препознали и забиљежили. Ликовним, визуелним и интермедијалним аспектима његове поезије посвећене су бројне позитивне критике и неколико научних радова.

Као пјесник стражиловског сензибилитета и израза, пјесник који умјетнички успјешно спаја поезију и сликарство, као аутор изузетних пјесама као што су „Рашки сликар“, „Анђео из Милешеве“, „Сликар и треперење боја у простору“, „Звездара“ и бројне друге, „стиховима сатканим од саме слутње“ (Раичковић 1998: 293), заслужује да данас буде уврштен у антологије, читанке и школске програме. На то су пјесници и критичари позивали и раније, а нарочито они чије ријечи и данас звуче веома актуелно: „У наше доба уморно од свођења могућих и немогућих рачуна, дужни смо напоменути да без песама Светислава Мандића [...] не да замислити ниједна антологија српске поезије која има амбицију да буде потпуна, а да би без његовог доприноса српска поезија у двадесетом веку изгубила свој у истинозборству најнежнији глас.“ (Јагличић 1995: 15).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БАНДИЋ 1961: Милош И. Бандић. Уплашена муза. Светислав Мандић: *Милосно доба. Полиџика*, 8. 1. 1961, број 16984, 16.
- БОГДАНОВИЋ 1951: Милан Богдановић. Преглед поезије у књижевном часопису *Младосћ* (број 7–8, за јули–август 1951). *Књижевне новине*, број 46, 3.
- ВУКОВИЋ 1961: Гордана Вуковић. Светислав Мандић: *Милосно доба. Index: месечни лист новосадских студенаца*, година 4, број 36, 10.
- ЗОРИЋ 1960: Павле Зорић. Милосно доба. *Књижевне новине*, XI, 133, 2. XII 1960, 3–4.
- ИВАНДА 1960: Бранко Иванда. Долендо просјечности. *Студентски лист*, Београд, 6. 12. 1960, XV, 31.
- ЈАГЛИЧИЋ 1995: Владимир Јагличић. Сурови милозвук. *Полиџика*, Београд, година 92, број 29485, 18. 11. 1995, 15.
- ЈАЈИЋ 1995: Светлана Јајић. Оданост старини и пролазности. Разговор са песником и конзерватором Светиславом Мандићем. *Књижевне новине*, Београд, XLVI/916–917 (1995), 1 и 8–9.
- КОВАЧ 1991: Никола Ковач. Лирски глас у времену. *Полиџика*, 5. 10. 1991, 20.
- КОЉЕВИЋ 1990: Никола Кољевић. Неоромантичари педесетих година. *Пушеви*, Бања Лука, година XXXV, 74–92.

- МАРИЋ 1996: Саво Марић. Трептаји боја и стихова. *Јединство*, Приштина, година 52, број 38, 9.
- МАРЈАНОВИЋ 1995: Петар Марјановић. Елегичне исповести. Предговор у: Светислав Мандић, *Звездара и грује ђесме*. Београд: Српска књижевна задруга, 5–15.
- МИЛЕНКОВИЋ 2008: Димитрије Миленковић. *Светлост узнесења. Антологија светске и српске духовне поезије*. Ниш: Фонд „Дејан Манчић”.
- МИРКОВИЋ 1973: Милосав Мирковић. Источно од Рашке. Светислав Мандић *Милосно доба. Сви моји ђесници*, Београд: Нолит, 157–162.
- МИШИЋ 1953: Зоран Мишић. О смислу и бесмислу, о лирици „меког и нежног штимунга”, о једној чежњи и једном заносу на свим језицима света. *Реч и време. Разговори о поезији*. Београд: Ново поколење, 117–139.
- НЕДЕЉКОВИЋ 1961: Драган Недељковић. Светислав Мандић: *Милосно доба. Пушеви*, Бања Лука, 1961, година VII, број 1, 72–75.
- ОРЛОВИЋ 1997: Драган Орловић. Запамти ову ноћ. *Глојов ђрах: живој и књије*. Београд: Просвета, 103–105.
- ОСТИ 1989: Јосип Ости. О послеријатном босанскохерцеговачком пјесништву. *Врћ дивљих ружа*, антологија, приредио Ј. Ости. Прокупље: Драинац, 5–29.
- ПАЛАВЕСТРА 1961: Предраг Палавестра. Светислав Мандић: *Милосно доба. Савременик*, књига 13, 2, VII/1961, 207–209.
- ПЕЛЧИЋ 2019: Јован Пејчић. *Поезија и светло: српско духовно ђесништво*. Део 1, Београд: Neopress Design & Print.
- РАДИЧЕВИЋ 1953: Бранко В. Радичевић. Светислав Мандић: *Каг млигијах живећи. Живој*, књига 2, 6, II/1953, 210–212.
- РАДИЧЕВИЋ 1956: Бранко В. Радичевић. Два жуђења: сликарство и поезија. Разговор са Светиславом Мандићем. *Дуја*, број 542, година 12, 22. април 1956.
- РАДОВИЋ 1996: Вељко Радовић. Посвећени обични тренуци. *Лешојис Машице српске*, година 172, књига 458, свеска 6, 957–959.
- РАИЧКОВИЋ 1998: Стеван Раичковић. Светислав Мандић. У: Стеван Раичковић, *Дневник о поезији*, Београд: Завод за уџбенике, БИГЗ и СКЗ, 289–293.
- РАЈКОВИЋ 1961: Радомир Рајковић. Светислав Мандић: *Милосно доба. Руковет*, VII, књига X, 6, 400–401.

- РЕЂЕП 1999: Драшко Ређеп. Лирско путовање Светислава Мандића. *Књижевност*, година 49, књига 104, свеска 11–12, 1960–1962.
- САБЉАК 1961: Томислав Сабљак. Три збирке пјесама. *Република*, XVII, 1, 32.
- СЛАВНИЋ 1991: Ђорђе Славнић. „Боже, колико снега и ветра”. *Ослобођење*, 25. 5. 1991, година 48, број 15419, 11.
- СТАНИЋ 1976: Радомир Станић. Записи конзерватора. Песник као истраживач наше културне прошлости. *Политика*, 26. 2. 1976, 9.
- ТОНТИЋ 1990: Стеван Тонтић [прир.]. *Новије пјесништво Босне и Херцеговине*, Сарајево: Свјетлост.
- ТРИФКОВИЋ 1960: Ристо Трифковић. Светислав Мандић: *Милосно доба. Живош*, IX, 1960, 11–12, 848–850.
- ШМУЉА, МАРИЋ 2016: Саша Шмуља и Андреја Марић. Интермедијални аспекти пјесничког опуса Светислава Мандића. Зборник *Наука и евроинтеграције*, Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет, едиција Посебна издања – научни скупови, Књига 10, том 2, 2016, 379–395.
- ШМУЉА, МАРИЋ 2018: Саша Шмуља и Андреја Марић. „У истинозборству најнежнији глас”: православна духовност у дјелу Светислава Мандића. *Књижевност, теологија, философија*, тематско-проблемски зборник радова у спомен Милану Радуловићу, уредници Милица Мустур и Кристијан Олах, Београд: Институт за књижевност и уметност и Фоча: Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, 2018, 317–327.

Saša D. Šmulja

Summary

„Čemu tvoja pesma ako nije otkrovenje”:
A critical portrait of Svetislav Mandić

The paper presents the most important aspects of the literary critical receptions of Svetislav Mandić's lyric oeuvre from the fifties and the sixties of the twentieth century onwards. Based on the most influential reviews of Mandić's poetry, the paper points out some general characteristics of his lyric oeuvre and his poetic sensibility on the whole. The atten-

tion is also being paid on some negative critical papers, which have left a significant, yet not decisive, impact in the general reception of the Mandić's poetry. The paper presents a portrait of the artist, including the most important aspects of his life and work as well as some of the most significant poetic features of his work.

Keywords: Svetislav Mandić, literary criticism, reception, poetry, painting.

ИЗМЕЂУ ИСТОРИЈСКЕ ДРАМЕ И РОМАНТИЧАРСКЕ ТРАГЕДИЈЕ

Јелисаветша, кнегиња црногорска Ђуре Јакшића

У раду се са поетичког и естетичко-критичког становишта анализира *Јелисаветша кнегиња црногорска*, најбоља драма Ђуре Јакшића, пјесника, драмског писца и приповједача из епохе српског романтизма. Према преовлађујућим својствима ово Јакшићево дјело саджи сва главна обиљежја његове самосвојне поетике, која је у основи романтичарска, али и прожета знаковитим импулсима његове стваралачке индивидуалности. Према проблемским и тематско-мотивским обиљежјима ово дјело припада регистру стилске формације романтизма у којој, када је ријеч о жанровима, доминирају лирска пјесма и драма. *Јелисаветшу кнегињу црногорску*, умјетнички најуспјелији од три драмска текста која је написао Ђура Јакшић, издвајају наглашено индивидуализовани ликови, изразита драматичност и учестали сукоби на готово свим линијама драмске радње те умјетничко проблематизовање романтичарских идеала, и то оних најизразитијих: слободе и отаџбине.

Кључне ријечи: Ђура Јакшић, Јелисавета, кнегиња црногорска, романтизам, историјска драма, романтичарска трагедија, индивидуализам.

Авије одлике књижевног дјела Ђуре Јакшића истицане су у готово свим његовим релевантним анализама и оцјенама. То су изразита припадност поетици романтизма и повезаност пјесникових животних датости и књижевноумјетничких остварења. Иако непорекливо важне осовине Јакшићевих пјесама и поема, приповједака и драма, наведена карактеристична својства чешће су навођена по начелу преузимања, него што су била крајњи резултат самосталних истраживачких увида. Зато је поводом њих корисно изнијети неколика запажања. Тврдњом да је Јакшић „једини прави романтичар међу својим савременицима” (Мишић 1967: 56). Зоран Мишић је само на радикалан начин сублимирао већ раније изнесена мишљења о Јакшићевом специфичном статусу у српској књижевности епохе романтизма. То је определијелило

* duskopevulja@gmail.com

Мишића да ову своју, иначе нетачну, тврдњу не поткрепљује посебним аргументима. Јакшићев књижевноисторијски статус и поетички профил морају се сагледавати опрезније, адекватнијим разумијевањем укупног контекста епохе. Овај пјесник је, заједно са Јованом Јовановићем Змајем и Лазом Костићем, „уздигао романтику од књижевне струје до стила епохе”(Иванић 1990: 119).

Међутим, истицањем романтичарских својстава Јакшићевог пјесничког гласа, од Светислава Вуловића (аутора прве знатније студије о Јакшићу) па до нашег времена, изгледа да се најмање рачунало са овом његовом заслугом. Тежњу романтичара ка стваралачкој оригиналности, Јакшићев опус потврђује отпорношћу према утицајима (Бајрон, Петефи, Бранко Радичевић, народна поезија), који нису бројни али су евидентни. Изразити стваралачки индивидуалиста, Јакшић утицаје своди на креативне подстицаје, импULSE који једва да остављају резонанце у дубинској структури његових по много чему самосвојних књижевних творевина.

Трагови романтичарских конвенција, нарочито код раног Јакшића, неутралисани су наглашеном неконвенционалношћу, која скоро обавезно подразумева замке и негативне импликације. Јован Скерлић је то проницљиво уочио и исказао ванредно тачним запажањем: „Јакшићеве мане су само претеране његове врлине”(Скерлић 1997: 276). На шта се онда мисли када се истрајно пренаглашавају романтичарска својства једног романтичарског пјесника?! На ово питање је скоро успутно, не бавећи се примарно њиме, одговор дао Јован Деретић таутолошки констатирујући да Јакшићево дјело одликује „темпараментни романтичарски лиризам”(Деретић 1999: 14). Једнако убједљиво ово својство се може изразити синтагмом „необуздани романтизам”(Берлин 2012: 106)., коју је сковао Исаија Берлин. Ударна својства романтизма Јакшић је језички убједљиво апсолутизовао, убирући плодове таквог стваралачког пута, који, истовремено, носи и евидентна ограничења. Зато је Јакшић остао једностран пјесник, изразити али не и парадигматични представник стилске формације која је у српској књижевности нераскидиво везана за његово име. Његови највиши књижевноумјетнички дometи нису реализовани на више планова, већ на једној стваралачкој линији.

Још једно важно обиљежје поетике романтизма Јакшић је снажно оживотворио у своме стваралачком искуству, скоро без изузетка, у свим жанровима у којима се исказивао. То је укидање границе између лирског субјекта (стваралачког Ја) и самог пјесника (биографског Ја). И то

је оно друго Јакшићево својство које се временом усталило као подразумевана полазна основа за тумачење његовог дјела. Како је и у овом случају ријеч о поетичкој одлици иманентној пјесницима романтичарске инспирације, поставља се питање: зашто је она поводом овог пјесника нарочито истицана? Нама се чини да је у Јакшићевом животу и раду дошло до брисања порозне границе, оне између пјесниковог (ужег) егзистенцијалног и стваралачког. То је посебно истакао Петар Кочић који је Јакшића доживљавао као једног од најближих својих литерарних и духовних предака. За Кочића је Јакшић припадао оној врсти пјесника „чија су дјела и живот пуни занимљивости, несталности и бурне необузданости животне”. Управо због тога, ови пјесници остављају дјела трајне вриједности. Јакшићева „дјела и живот, мученички живот, пун је јада и чемера, пун горчине, пун прогањања и и нечовјечног мучења. Оне који су га мучили свијет је давно, давно заборавио, а Ђура још живи, живи у својој сјајној и узвишеној лирици, свјеж и снажан као див [...] Ниједан наш пјесник, ни прије ни данас, није писао своје пјесме тако истинским, тако дубоко искреним и врелим надахнућем [...] Његове нас пјесме загријавају, одушевљавају и потресају”. Најзад, нимало случајно, поводом Јакшића, инспирисан његовим дјелом, Кочић износи своје главно поетичко опредјељење, које гласи: „Да је љепота у умјетности бесмртна, познато је. Али има још нешто у умјетности што је бесмртније: *живош*” (Кочић 2002: 206–207).

Друкчије речено, дошло је до њихове симбиозе, међуусловљености и међузависности. Притом, занимљива теза Душана Иванића о романтичарском пјесништву у којем „пјесник животом настоји потврдити своје пјевање и једну поетику” (1990: 119) најмање је, од свих српских представника ове стилске формације, примјењива на Јакшића. Животни неспоразуми и спотицања резултат су његове импулсивне природе. Овај *релационизам* између поезије и живота најтачније је одредио Миодраг Поповић чије запажање садржи високу мјеру суздржаности од категоријских тврдњи: „Ако поетско постоји и изван песме као одређене језичке структуре, у људима и њиховим чежњама и узлетима, онда је Јакшић несумњиво један од најизразитијих поетских ликова код Срба, а његов мукотрпни живот једна велелепна поетска егзистенција, управо храброст, или можда унутрашња нужност да се и у свакодневном животу буде песник. Богатством романтике којом је обасјан Јакшић је сам собом поезија која се не може одвојити од епохе” (Поповић 1985: 191).

По (нередовном) школовању сликар, Ђура Јакшић је у историји српске књижевности најпрепознатљивији као пјесник, затим као драмски писац, понајмање као приповједач, иако приповијетке чине најобимнији дио његовог укупног опуса. Историчари умјетности су различито вредновали Јакшићево сликарско дјело, које чини око стотину сачуваних и, претпоставља се, исто толико изгубљених слика. Тај распон се кретао од оспоравања правданих крупним замјеркама до тврдњи да је Јакшић зачетник модерног српског сликарства. Предмет учестале истраживачке пажње био је и однос између Јакшићеве поезије и сликарства. Зависно од афинитета, критичари су давали предност једној или другој умјетности, занемарујући или пренаглашавајући степен њиховог прожимања. У том смислу је најприхватљивија тврдња Јована Деретића који истиче да је Јакшић „стваралац са два сасвим равноправна уметничка лика – сликар и песник – да обе његове уметности произилазе из истих духовних основа, али и да су оне, премда се на многим местима преклапају, сасвим аутономне и по својим међусобним односима комплементарне” (1999: 16).

Јакшићев опус изнутра обиљежава несразмјера између обима и квалитета: највише је написао приповједака, затим три драме, а најмање пјесама. За живота је штампао само једну пјесничку књугу под насловом *Песме* (1873). Своју једину за живота објављену пјесничку књигу обликовао је сам Јакшић. На уводном мјесту, у форми стихованог предговора, он је саопштио своје кључне поетичке ставове, карактеристичне не само за поезију већ и за његово дјело у цјелини. Јакшићеви аутопоетички ставови најексплицитније су исказани у сљедећим стиховима: „И ову књигу живота бурног/У тренутима дивље узбуне/Што је поета бојом драстичном/У цртежима можда храпавим/Са болном душом дрско писао/ Благодарност ти вечна доноси/ И у њој можда листак понеки/ О родољубљу жарком говори;/ Кадкада грми тешком осветом,/ А после сјајном ножа оштрицом/ Показујући чете дивије/ У крвав зове бој”. У овим стиховима садржана су сва кључна обиљежја Јакшићеве поетике: изједначавање поезије и живота, настанак пјесме у тенуцима повишене емотивности („дивље узбуне”), тематски регистар и различити моделитети односа лирског субјекта према свијету (Певуља 2017: 187). Његов пут ка драмском стваралаштву био је нетипичан: „он се прије потврдио као водећи лирик и као писац добро примљених романтичарских приповиједака” (1990: 128), па тек онда као драмски писац. Јакшићево пјесничко биће преплиће се

са његовим сликарским даром и умијећем драмског писца. Оцјењујући његове драме Скерлић је формулисао већ класично запажање: „Јакшић лиричар спасава свуда Јакшића драматичара” (1997: 272).

Прва драма Ђуре Јакшића *Сеоба Србаља* објављена је 1863. године, да би неколико мјесеци касније, према драматизацији Ђорђа Малетића, била приказана у Београду. Наведено драмско првенче било је спонтани израз стваралачких тежњи којима је аутор тражио одговарајућу форму. Будући почетничко, дјело је обиљежено бројним недостацима. За другу по реду и најбољу своју драму, *Јелисавешу кнегињу црногорску*, Јакшић се озбиљно спремао и приликом писања консултовао са пријатељима: Јованом Андрејевићем Јолесом и Стојаном Новаковићем. Помно је читао Јолесове *Есџетичке огломке* те Лесингова дјела *Хамбуришка драма-шурџа* и *Laokoön* (Милинчевић 1989: 230).

Прва верзија Јакшићеве најбоље драме носила је наслов *Последњи Црнојевићи*. Између тог раног текста и *Јелисавеша кнегиње црногорске* постојало је још неколико варијанти које, нажалост, нису сачуване. Ова путања умјетничког обликовања и преобликовања резултирала је значајним жанровским помјерањем: Јакшићев рукопис „је надрастао окви-ре историјске драме и претворио се у романтичарску трагедију” (Несторовић 2016: 312). Да ли је ова тврдња посве тачна, провјерићемо на крају нашег текста?! Тематизујући судбину посљедњих Црнојевића, владарске лозе у Црној Гори с краја петнаестог вијека, Јакшић се суочио са темом која је у више наврата била предметом драмске обраде (Сима Милутиновић Сарајлија, Јован Поповић Стерија и Лаза Костић). Не поредећи овдје Јакшићеву драму са дјелима његових претходника, треба констатовати да је ријеч о изазовној теми која је садржавала велики потенцијал за умјетничко обликовање. Уз све неупоредивости приступа наведених српских писаца поменутој тематици, *Јелисавеша кнегиња црногорска* одликује се вишеструким драмским линијама, бројним тачкама сукобљавања и несагласности међу ликовима. Миодраг Поповић то објашњава тиме што сматра да Јакшић припада оној групи писаца који „живот осећају као непрекидану драму”, носећи у себи „дубоке драмске конфликте” (1985: 204).

Моменат који означава почетак драмског заплета у *Јелисавеша кнегињи црногорској* дешава се већ у њеној првој сцени када Леонардо, гласник дужда млетачког, главној јунакињи саопштава вијести о угрожености њене Венеције и очеву молбу за војничку помоћ од храбрих Црного-

раца: „Трошне су, ћери, наше галије - /Мачеви слаби да их потисну/ Ти ћери мош...[...] Лепота ти је чудна, свемоћна!/Ђурђе те љуби...за љубав ће ти/Лавова горских дати хиљаду,/Да као бедем, љутим челиком,/Пред венецијанске стану зидове,/Силу одбију – силног побију”. На ову молбу Јелисавета самоувјерено одговара: „Ћи твоја, дужде! ћи крви твоје,/Венецијански ваздух сисајућ’/Упозната је с срцем човечјим./И Венеција ће бити спасена!/Од костију ћу овога народа,/Безбеди вашој бедем створити” (Јакшић 2016: 109–110).

Јелисавета своју снагу види „у гибкости лакога покрета”, „у облини надземаљске сласти” те у кнезу Ђурђу, који је спреман да испуњава њене жеље. Неубједљив као лик, самовољан као владар, кнез Ђурђе је, а не Јелисавета, генератор свих потоњих сукоба међу Црногорцима. Само на једном мјесту у драми он показује свијест о посљедицама слијепе оданости вољеној жени. У шестој појави четвртог дијела кнез Ђурђе наговјештава могуће кајање због учињеног, а онда бољећиво попушта пред Јелисаветом, обећавајући услишавање њене главне жеље, а то је војничка помоћ угроженој Венецији: „Јесам/И исплатићу јој све/Најкупљом крвљу свога народа”(2016: 245). Ову сцену издваја од остатка дјела и то што главна јунакиња, макар на тренутак, показује да је свјесна наступајућих консеквенци свога дјеловања па се, лицемјерно, поистовјећује са својом новом домовином, сматрајући се чак дијелом њеног народа.

Владика Вавила припада онима који се беспоговорно саглашавају са кнежевим одлукама, због чега ће Радош Орловић озлојеђено, критички беспопштено, указати на његову притворност: „Е подла глумца, попа лажљива!/Ал’ нека, иди, лажи вечито!/Него кад умреш, попе матори,/Размрскаћу ти овим прсима/ Христове вере тврди споменик/ А изрезаћу руком невештом,/На нагрђеном тако камену,/Жића ти лажног нацрт истини”(2016: 156).

Међу ликовима који се не противе Ђурђевој самовољи, издваја се капетан Ђурашко, који је његов супарник и једини чијој је породичној драми писац посветио знатну пажњу. Кнегињина лепота и заводљива моћ, нису предочене из Ђурђеове већ из Ђурашкове перспективе и у знаку су романтичарске опсједнутости чарима жене. На питање Бошка Орловића каква је Јелисавета, кнегиња црногорска, Ђурашко, опчињен њоме, сам себи саопштава: „Песма је узноси?/Не знаш је, Бошко, нис’ је видео,/А, тако рећи, би се стидео,/Нис’ пред њом клечо, стрепио,/Пред њеним сјајом ниси слепио/Нис’ је молио, клео, преклињ’о,/Пред њоме

ниси бога помињ'о,/Пољупцем уста да ти ороси/А не би рек'о: „песма је узноси“ [...] Очима да те убије,/У душу вечно да те убије,/Да те залуди, да те занесе,/Тренутом вечност да ти потресе;/Да те уништи, да те обори,/У прах и пеп'о да те претвори/Па и тај пеп'о да ти развеје/А усхте л' само да се насмеје?/Да те оживи – да те пробуди,/Пољупцем да те опет залуди!"(2016: 116).

Као ни други протагонисти *Јелисавиће кнећиње црногорске*, ни Ђурашко није психолошки продубљен лик; свјестан своје издаје и моралног посрнућа, једини који се суочава сам са собом, његова лична драма није оспољена и пред остале јунаке изнесена: „Ох, скупа пољупца!/Скупље га нико није платио:/Децу сам презр'о – браћу издао/И сад рубином крви његове/Да јој дијадем сјајни окитим?/Да је са братском крвљу наситим?/Ох, жељо, жено!...змијо, идоле!/Куда ме зане, куд ли поведе?/Како ли ужди камен паклени,/Што сажаљева сваку капљицу/Са својим пламом жељно испије?"(2016: 209).

Другачији од свих јунака у драми је највећи црногорски јунак Радош Орловић, према коме се сви, па чак и Турци, односе с поштовањем. Достојанствено усправан и непомирљиво противан владаревој вољи да црногорске јунаке жртвује за спас туђе земље, Јелисаветине Венеције, он се супротставља Ђурђевој намери али и прихвата његову наредбу о сопственом прогонству, свјесно се жртвујући одлази у изгнанство. То није и једини лом којим га је судбина обиљежила. У сцени у којој најприје не препознаје синове, стари јунак, сазнавши за њихову намеру, доживљава и лични и национални пораз, суочен са спознајом да су му се синови запутили ка Турцима да од њих траже помоћ. Његове ријечи тим поводом прожете су снагом хришћанске вјере, слободе и убједљиво изражене српске националне свијести: „Турцима?/Ох, зар Турцима?/Рушитељима српске светиње, Слободе свете, цркве Хрстове,/Упропастиоцима царства нашега,/ Храниоцима рана дубоких,/Што их на овим груд'ма несрећним/Као аманет сјајне освете/За пород чувам срца сломљеног/Зар њима, децо?...Клетници!"(2016: 221). Најпостојанији јунак у дјелу, са изштреном историјском свијешћу, Радош Орловић отаџбину и њену слободу уздиже високо изнад увреда и неправде којом је изложен. Као такав, он је метонимијски лик, кроз чију судбину се прелама тоталитет трагичног у *Јелисавићи кнећињи црногорској*: у потресној сцени на крају драме он се, најприје, одриче мртвих (потурчених синова), као српских изрода, а затим се и сам проглашава потурицом, сматрајући да је и он, по вишој биолошкој нужности, оно што су и његови синови.

Станиша, кнежев брат, и синови Радоша Орловића, на Ђурђево увреде и владарску самовољу реагују битно другачије: одлазе Турцима и тако се одричу свога ранијег идентитета. Станиша показује да је дубоко свјестан посљедица и суштинског значења свога чина; запућујући се према непријатељима он каже: „Куда ко зна/У туђој земљи свуд је несрећа,/У нашој само – смрт!” (2016: 206). Упркос томе, он нема оне Радошеве одговорности према сопственој земљи, историјске свијести и спремности да властити понос жртвује отаџбини као највишој вриједности.

У *Јелисавети кнегињи црногорској* радња јесте иницијално драмски постављена, али није према законитостима ове књижевне врсте динамизирана. Сижејне линије скоро да теку независно једна од друге, драмски потенцијал који произилази из сучељавања јунака и њихових свјетоназора, иначе минимално разрађен, све више се одвија у матрици непомирљиве епске несагласности, него што је поступно развијан према драмским принципима. Зато се може рећи да је типично драмска заснованост реализована епским и лирским средствима, чиме се само потврђује наведена Скерлићева теза о доминантно пјесничкој вриједности Јакшићевих драмских дјела.

Према експозиционој поставци и учесталим антагонизмима, финале овог Јакшићевог драмског остварења у знаку је трагичних исхода, којих није поштеђен нико од главних протагониста: Црна Гора губи слободу и независност; кнез Ђурђе остаје без владарског престола; Јелисавета не успијева да помогне вољеној Венецији и губи разум; Станиша издаје вјеру, остаје без отаџбине и достојанства; Ђурашко страда као изневјерени љубавник и двоструки издајник; синови Радоша Орловића, Станишини сапутници и превјереници, такође гину; морално најузвишенији јунак, старина Радош Орловић, највећи је губитник и страдалник: остаје без синова, отаџбине, идеала којима је служио, на крају, и без разума. Због тога се не може рећи да је у драми дјелатан „унутрашњи и спољни драматизам” (1989: 232) и да се „средиште драмског сукоба премешта у унутрашњост драмског јунака” (2016: 313). Не може зато што је Ђура Јакшић по дару лирски пјесник а не драмски писац, док његово најуспјелије драмско дјело једновременно садржи елементе историјске драме и романтичарске трагедије.

Неопходно је на крају нагласити да поетичко начело индивидуализма обједињује Јакшићеву лирску поезију и његов драмски опус. На примјер, према овом начелу Ђура Јакшић је обликовао Јелисаветин лик

у драми *Јелисавџа кнегиња црногорска*. Радећи на својој најбољој драми Јакшић је од Стојана Новаковића добио више драгоцјених савјета и сугестија. Писац их је углавном и уважио. Новаковићевим заслугама ово дјело је значајно побољшано. Па, ипак, Новаковићеву препоруку да „на Јелисавету као главно лице обори све”¹ Јакшић није до краја прихватио. У писму од 30. августа /11. септембра Стојан Новаковић примједбује Јакшићу: „На Јелисавету као главно лице обори све. Па тада се можеш сачувати од више неисторијских ствари. Није ти невоља од Ђурђа градити тиранина, није ти невоље да он гине од Радивоја. Твоја драма иште насиља од уплива Јелисаветина, па га ти покажи: али онолико колико теби треба, освета Радивојева на прилику овде је ствар која припада нечему другом [...] Ђурђа не товари, јер он има и добрих дела. Он је баш за народну ствар живо радио; он се заузимао за цркву, он је црквене књиге штампао те слао поповима нека се вера одржи кад се није могла одржати слобода по освојеним областима, он хоће независност, Станиша Турке, контрастирај то двоје а уплети контрасте око несрећнице Јелисавете и изведи их како постају. Ти можеш постићи и драматски и полутрагични ефекат” (Јакшић 1978: 215).

Јелисавета је, истина, обликована као наглашено негативна јунакиња. Она је главни замајац драмским сукобима чије импликације су вишеструко трагичне. Међутим, градећи сложен Јелисаветин лик Јакшић је, са изоштреном поетичком свијешћу, избјегао замке једностраности. Узрокујући трагичност, и она је трагична фигура, и то у личној драми која није настала њеном кривицом. Јелисавета се од почетка до краја драме непријатељски односи према својој новој домовини. Већ у првој сцени, ефектним контрастом, то је наглашено. Контраст није само у ономе што она осјећа, већ и у свему што види. Разиграни венецијански чили валови замијењени су црногорским горостасним црним аветима. Тако је Јакшић, досљедан своме умјетничком поступку, већ на почетку дјела визуелно определио драму главне јунакиње. Њена драма није изазвана само осјећајем неприпадности мрском свијету који јој је по свему стран. Њој је иманентна свијест да је жртвована, продана, не од своје Венеције („Невесте сјајне мора зеленог”), већ од оне Венеције чији кодекс почива на игнорисању поштења, савјести и правичности. Јелисавета је, а не неко од црногорских јунака који се противе слању војне

¹ Новаковићева запажања и препоруке односе се на прву верзију Јакшићеве драме чији наслов је гласио *Последњи Црнојевићи*.

помоћи Венецији, најсуровији критичар своје постојбине. Трагичност њеног положаја је у томе што, несретна и продана, треба да се бори и жртвује за такву Венецију. Она се за њу у драми бори више из мржње према Црногорцима него из некритичне љубави и беспоговорне оданости постојбини. За шта се онда Јелисавета, вољно и суштински, бори? Свакако не за неку непостојећу, утопијску Венецију, како је у критици више пута истицано. Јелисавета се бори за своју представу Венеције, за своју идеју о вољеној отаџбини, а она је као вриједност у њеном психолошком свијету и могућа и реална. Зато је она трагична јунакиња и губитник, али и побједник у сопственом, најинтимнијем аксиолошком поретку. По томе (и само по томе) слична је Радошу Орловићу, уз све велике разлике које међу њима постоје. Зато не може бити случајно што се њих двоје на крају драме, макар и у стању помјерене свијести, саглашавају, што је у драматуршком смислу можда изненађење, али је у психолошком погледу итекако убједљиво².

Вратимо се на почетак. Шта подразумевамо под оним „између” у наслову „Између историјске драме и романтичарске трагедије”? Јакшић је *Јелисаветин кнегињу црногорску* једним важним сегментом обликовао као историјску драму, иако је њене суштинске елементе суспендовао. Поменимо само да је историјска подлога важан чинилац дјела и да се не смије занемарити, јер то није била пишчева намјера. С друге стране, Јакшић је ставио на пробу готово све темељне романтичарске вриједности, зато што главни протагонисти, иначе у драми жестоки противници, на крају полуде неодступно се за њих залажући. Недостатак драме је у томе што Јакшић, пошто се определио за наглашену индивидуализацију својих главних јунака, није успио да их психолошки продуби, да оспоји њихову идентитетску драму и интимни аксиолошки поредак, иако је за то имао прилику на више мјеста у дјелу. Зато *Јелисаветин кнегиња црногорска* није романтичарска трагедија, није бар у оном смислу у

² Ту двоструку мотивацију и привидну некохеренцију, најбоље је објаснио Јакшићев савременик, пјесник и такође драмски писац Лаза Костић. Одговарајући на замјерке изнесене о његовом драмском првенцу *Максиму Црнојевићу* Костић износи следеће занимљиво запажање: „Ако је што *лоџично* неразложно, не мора бити неразложно и *драматично* [...] Нека је психологично, па и не било логично” (Костић 1960: 390).

којем је то *Максим Црнојевић* Лазе Костића, у којем страдају главни јунаци, али, као у античким трагедијама, тријумфују њихови идеали и вриједности на којима истрајавају. Отуда наше и насловно и интерпретативно инсистирање на жанровској хибридности најгласовитијег драмског остварења Ђуре Јакшића.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БЕРЛИН 2012: Исаије Берлин. *Корени романтизма*. Београд: Службени гласник.
- ДЕРЕТИЋ 1999: Јован Деретић. Ђура Јакшић. Ђура Јакшић. *Песме*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 5–20.
- ИВАНИЋ 1990: Душан Иванић. *Модели књижевности јовора*. Београд: Нолит.
- ЈАКШИЋ 1978: Ђура Јакшић. *Прејиска*. Приредио Душан Иванић. Београд: Слово Љубве.
- ЈАКШИЋ 2016: *Ђура Јакшић*. Приредио Душко Певуља. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
- КОСТИЋ 1960: *Лаза Костић*. Приредио Младен Лесковац. Београд: Српска књижевна задруга.
- КОЧИЋ 2002: Петар Кочић. *Сабрана дјела*, књига 3. Бањалука: Бесједа.
- МИЛИНЧЕВИЋ 1989: Васо Милинчевић. *Српска грама до Нушића*. Београд: Нолит.
- МИШИЋ 1967: Зоран Мишић. *Антологија српске поезије*. Београд: Нолит.
- НЕСТОРОВИЋ 2016: Зорица Несторовић. *Велико доба: Историја развоја драме у српској књижевности XVIII XIX века*. Београд: Клет.
- ПЕВУЉА 2017: Душко Певуља. Начело индивидуализма у лирици Ђуре Јакшића. *Филолоџ*, број 16, 180–194.
- ПОПОВИЋ 1985: Миодраг Поповић. *Историја српске књижевности. Романтизам*, књига 2. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- СКЕРЛИЋ 1997: Јован Скерлић. *Историја нове српске књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Duško Pevulja

Summary

Between a historical play and a romantic tragedy:

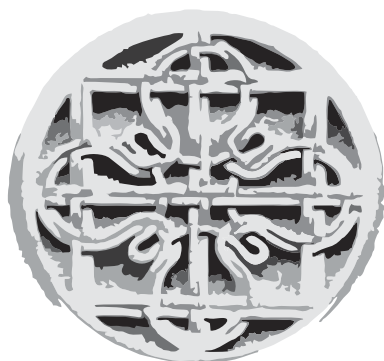
Jelisaveta kneginja crnogorska by Đura Jakšić

The paper analysis *Jelisaveta kneginja crnogorska*, the best play of Đura Jakšić, a poet, a playwright and a storyteller from the period of Serbian Romanticism. According to its prevailing features, this work of Jakšić contains all the main characteristics of his autonomous poetics, which is romantic in its foundations, but also imbued with the characteristic impulses of his creative individuality. According to its problematic and thematic-motivic characteristics, this work belongs to the register of the stylistic formation of romanticism in which, as far as genres are concerned, there dominate lyrical poems and plays. What distinguishes *Jelisaveta kneginja crnogorska*, artistically the most successful of the three plays written by Đura Jakšić, are emphatically individualised characters, distinctive dramatic quality and frequent conflicts on almost all levels of the plot as well as the defeat of the romantic ideals, those most characteristic ones: freedom and fatherland.

Keywords: Đura Jakšić, *Jelisaveta kneginja crnogorska*, Romanticism, historical play, romantic tragedy, individualism.

ЧАС СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КЊИЖЕВНОСТИ

ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА¹

Предмет рада чине збирне именице и њихово представљање како у граматичкој и научној тако и у уџбеничкој литератури у оквиру наставе српског језика. Увидом у школске уџбенике примећује се да се збирним именицама као засебној врсти именица по значењу не приступа са довољно пажње. Углавном се дају најосновније информације о њима, наводе се прототипични примери као нпр. *прожђе*, *жбуње*, *лишће*, *унучаг*, *цвеће* и сл., који се понављају из уџбеника у уџбеник. Ученицима је неопходно пружити додатне информације о збирним именицама, о њиховој парадигми, о категорији броја (те конгруенцији), изузецима и сл. Такве информације су нарочито корисне напреднијим ученицима који желе да прошире своја знања. Стога, циљ рада је представљање збирних именица са формалног аспекта, односно најчешћих суфикса којима се творе, као и њихове битне морфолошке и семантичке карактеристике. Тиме ће се ученицима омогућити шири увид у ову скупину именица, а потом проширити и разноврснијим примерима у односу на уџбеничке.

Кључне речи: српски језик, настава српског језика, лингвистичка литература, школски уџбеници, именичке речи, збирне именице, суфикси, категорија броја.

1 У традиционалним српским граматикама збирне именице се посматрају као подврста једне класе речи – именичке врсте речи. ■ Према значењу именице се деле на властите (особне), заједничке (опште), збирне (колективне), градивне, апстрактне (мисаоне). Збирне именице означавају скуп више предмета, ствари или бића посматраних у неком неодређеном збиру који се разумева као једна целина. Као најважнија особина ових именица истиче се то да оне обликом једнине означавају множину предмета или бића, и зато оне, по правилу, немају множину. То потврђују дефиниције збирних именица у граматичкој литератури, које обједињују два аспекта – морфолошки и семантички. Као заједнички модел за све дефиниције, који покрива оба аспекта, В. Ломпар (2016: 72) издваја следећи:

* cvijovicdragana@gmail.com

¹ Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Збирне именице	стојећи у облику једнине	означавају	збир	бића и предмета
----------------	--------------------------	------------	------	-----------------

Табела 1: Уопштена дефиниција збирних именица у траматичкој лијераури

Према томе, традиционални приступ проучавању збирних именица у српском језику држи се првенствено граматичког принципа, по коме се збирне именице дефинишу уз помоћ категорије броја. Тако М. Стевановић (1986: 387–591) издваја суфиксе којима се граде изведенице које имају збирно значење: *-аg*: (*Арайчаg*, *јаћнаg*, *ћебаg*, *чобанчаg* и сл.), *-еж* (*младеж*, *сићнеж* и др.), *-је* (*борје*, *трање*, *йосуће*, *йруње*, *шипражје* и сл.), *-сћиво* (*йосйодсћиво*, *йлемсћиво*, *раднишћиво* и сл.). У средњошколској граматици (Станолчић–Поповић 2014: 164–165) у оквиру поглавља из морфологије и творбе речи, аутори издвајају суфиксе граматичког броја који према мотивној речи – именици са значењем јединке учествују у творби њених облика множине који су у виду збирних именица, а представљају суплетивну множину мотивне именице. То су следећи суфикси: *-аg* (*бураg*, *дућмаg*, *јаћнаg*, *ћелаg* и сл.), *-је* (*дрвеће*, *лишће*, *йрње* и сл.), *-сћиво* (*раднишћиво*, *сељашћиво* и др.). Исте суфиксе, само под другачијим именом – збирни (колективни) суфикси, издвајају аутори *Нормативне траматике српског језика* (Пипер–Клајн 2014: 226).

М. Стевановић (1986: 184–185) као посебне групе именица издваја и именице *живина*, *марва*, *раја*, *родбина*, *сћока* које означавају мноштво, односно неодређен број јединки узетих као један јединствен појам а које у језику никада немају службу граматичког означавања множине већ се искључиво употребљавају у облику једнине, као и именице типа *јаћо*, *крго*, *народ*, *рој*, *сћаgо*, *чойор* које означавају скупине већег броја бића и које се употребљавају и у множини.

1.1. Дакле, главно обележје збирних именица јесте суфикс којим се издвајају као посебна творбена категорија са својим творбеним типовима и моделима (*јаћнаg*, *йилеж*, *трање*, *раднишћиво* и сл.). Корен збирне именице једнак је корену мотивне речи од које се образује дата именица уз помоћ одређеног суфикса.

творбена основа мотивне речи + суфикс > збирна именица:

лекар + ија > **лекарија**; мрав + еж > **мравеж**; бор + је > **борје**; жбун + је > **жбуње**; студент + ство > **студентство**².

² О творби збирних именица в. и Бабић 2002; Клајн 2003; Ђорић 2008.

Уочава се да је највећи број збирних именица у српском језику³ мотивисан именичким основама из различитих значењских група, подгрупа и сл., док се бележи и значајан број збирних именица мотивисаних другим врстама речи, првенствено придевом и глаголом.

2. Према корпусу, који чине ексцерпирани примери збирних именица⁴ из *Речника српскохрватској књижевној и народној језика* САНУ (даље РСАНУ) (од А до О), допуњени примерима из шестотомног *Речника српскохрватској књижевној језика* Матице српске (даље РМС) (од П до Ш), као и на основу увида у граматичку и другу научну литературу, издвајају се именичке изведенице у оквиру посебне творбене категорије образоване помоћу неколико различитих суфикса којима се изражава збирност. Списак суфикса који се издвајају као продуктивни при грађењу збирних именица свакако је већи од оног који дају граматике јер је истраживање извршено на већем узорку.

<i>-ag (-чаг)</i>	<i>-еж</i>	<i>-ија (-агија, -арија, -ерија, -урија)</i>	<i>-ина (-евина, -штина)</i>	<i>-је</i>	<i>-ство (-штво)</i>
анђелчад Арапчад близанчад јагњад ћебад ужад	младеж мравеж мрвеж пилеж	дечурлија клинчадија момчадија Арапија	богатиња госпоштина омладина немштина	борје врбље голубље грање жбуње камење	грађанство радништво сељаштво студентство српство

Табела 2: Подела збирних именица према суфиксу

2.1. Суфикси којима се деривирају збирне именице међу собом су веома различити у погледу дистрибуције, продуктивности, а именички деривати творени њима исказују неистоветне карактеристике, особености, имају неједнаку употребну вредност, изражавају различите емоције говорника према саговорнику, односно многе именице функционишу као именице субјективне оцено и сл. Суфикси *-ag*, *-је* и *-ство* предста-

³ Мада, у начелу, то важи и за остале јужнословенске језике.

⁴ Наведена грађа, коју чини преко хиљаду лексема, коришћена је при изради докторске дисертације *Збирне именице у савременом српском језику*, одбрањене на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2017. године (Цвијовић 2017).

вљају продуктивне моделе за грађење збирних именица, и јављају се и у категорији живог и у категорији неживог. Суфикс *-ag* најчешће се јавља у категорији људи и животиња (*јаћлаг*, *сирочаг*, *шелаг*, *унучаг* и сл.), *-сѣво* у категорији људи (*јлемсѣво*, *раднѣсѣво*, *сѣановнѣсѣво*, *сѣу-денѣсѣво*), а *-је* у категорији биљака (*јрожје*, *дрвеће*, *жбуње* и др.).

2.2. Суфикс *-ag* најчешће учествује у деривацији збирних именица у класи животиња, односно младунчади: *јаћлаг*, *јаћлаг*, *јрасаг*, *шелаг*, *шѣенаг*, потом бића, најчешће младих колектива: *близанчаг*, *деришѣаг*, *којилага*, *новорођенчаг* и ређе у класи неживих ентитета: *бураг*, *ћебаг*, *ужаг*. Напореда са њим, развила се и варијанта *-чаг* приликом грађења збирних именица од именица на *-че*, односно деминутива у класи живог и неживог, нпр. *Арајчаг*, *каменчаг*, *конојчаг*, *кумчаг*, *момчаг*, *јрозорчаг*, *сирочаг* и др. Наведена варијанта суфикса на *-чаг* функционише као проширена варијанта суфикса *-ag*. Именички деривати са проширеном варијантом на *-чаг* фреквентни су и учестали, самим тим и доминантни у језику – и у класи људи и у класи животиња. Дакле, на плану дериватологије у погледу дистрибуције суфикса, обе варијанте представљају развијене творбене моделе у српском језику.

суфикс	људи	животиње	предмети
<i>-ag</i>	15	32	13
<i>-чаг</i>	108	56	9

Табела 3: Бројчани приказ именичких деривата на *-ag/-чаг* (РСАНУ и РМС)

Збирним именицама на *-ag* конкуришу творбени деривати на *-ићи* да изразе множину јединки, али и облици системске множине, нпр. *јаћње*: *јаћлаг*–*јаћићи*, *јрасе*: *јрасаг*–*јрасићи* али и *јуле*: *јулаг*–*јулећи*, *звонце*: *звончаг*–*звонца* и др. Међутим, ни ту није уједначена ситуација. Поједине збирне именице употребљавају се паралелно са плуралним облицима, нпр. *јарче*: *јарчаг*–*јарчићи*, затим, неке збирне именице понашају се као супститути множинских форми, нпр. *бураг*–*бурѣћа*, *ћебаг*–*ћебѣћа*, док је употреба појединих збирних именица ређа у корист суплетивног облика множине: *јарићи*–*јараг*, *јилићи*–*јилаг*. Однос између суплетивних множинских облика на *-ићи* и збирних именица на

-аg условљен је првенствено територијалном раслојеношћу, језичком праксом и језичким осећањем, а потом и додатним екстралингвистичким факторима као што су друштвени, социјални параметри, колективна експресија и др. У ту сврху може се спровести мало истраживање у оквиру школског разреда, те испитати да ли ученици чешће употребљавају збирну именицу или регуларан множински облик или пак суплетивни множински облик на -ићи.⁵

2.3. Именички деривати на -је најзаступљенији су у класи биљака. Мотивационим основама из ове групе деривата именују се биљке и дрвеће, односно растиње уопште. Уз именичке деривате на -је паралелно се јављају и регуларни множински облици: *биљка*: *биљке–биље*, *бреза*: *брезе–брезје*, *жир*: *жиреви–жирје*, *јасен*: *јасенови–јасење*, *клас*: *класови–класје*, *џруш*: *џрушови–џруће*, *храсћ*: *храсћови–храсћовље–храшће* и сл. Примећује се да су поједине именице преузеле примат у односу на множинске форме, а то је због тога што је код њих и даље доминантна сема збирности, односно нерашчлањеног мноштва. Такве су нпр. збирне именице *џрмље*, *жбуње*, *камење*, *џруће*, *цвеће* и сл.

2.4. Именички деривати на -сџво (-сџџво) одлика су стандардне лексике, за разлику од збирних именица на -је, које су раслојене, односно јављају се и као део периферних идиома лексичког система, нпр. *џриље*, *џложје*, *џебаље*, *лисје*, *џлође*. Збирне именице на -сџво најчешће се бележе у класи људи, издвајањем карактеристичних скупова јединки. Што се тиче њиховог морфолошког понашања, уочава се да се наспрам њих такође јављају множински облици именица са истом мотивном основом: *џошомсџво*: *џошомак–џошомци*, *раџнишџво*: *раџник–раџници*, *сџановнишџво*: *сџановник–сџановници* и др.

2.5. Као мање продуктивни суфикси у овој класи именица издвајају се суфикси -еж, -ија (са проширеним варијантама -аџија, -арија, -ерија, -урија) и -ина (и проширеним варијантама -евина, -иња, -шџина).

Именички деривати на -еж забележени су у класи људи, животиња, предмета: *млаџеж*, *џилеж*, *сџиџнеж*. На плану дериватологије уочава се постојање конкурентних облика, односно збирних именица на -аg и на

⁵ У докторату је спроведена анкета у којој је испитана употреба конкурентских облика – збирна именица: суплетивна множина на -ићи или регуларни множински облик. Резултати анкете показују да већина корисника српског језика чешће употребљава множински облик на -ићи од збирне именице, нпр. *мачићи* уместо *мачаg*, *џилићи* уместо *џилаg*, *унучићи* уместо *унучаg* и др. (Цвијовић 2017).

-ија које имају предност над збирним образовањима на -еж: *живеж: жи-ваг, крњеж: крњад, ђилеж: ђилаг, сиџнеж: сиџнурија, сџареж: сџарудија* и сл. Са становишта категорије бројивости,⁶ најзначајнија морфолошка особина збирних именица на -еж, као и код осталих збирних именица (изузев појединих на -аг, које се јављају и у плуралским облицима), јесте одсуство множине. Наведене именице припадају класи *singularia tantum* и немају могућност исказивања граматичке множине, дакле, једином исказују мноштво, скупност.

Примарна функција творбених форманата -ија и -ина јесте истицање експресије у језику. Збирна образовања деривирана њима садрже висок степен експресивности, а у зависности од комуникативне ситуације експресивност може бити позитивна или негативна. Дакле, збирност се испољава у функцији оцене.

Најчешће се јављају у категорији људи, те тада испољавају нарочиту експресивну функцију, чиме се додатно наглашава негативна⁷ семантика именице, нпр. *богаљија, лојовија, малоџрађаншиџина* и сл. Потом, додатни експресивни ефекти и стилска маркираност лексема постижу се и дуплирањем суфикса збирног значења, нпр *дерлагија, чељагија*. Са морфолошког становишта збирне именице на -ија и на -ина познају само облик једине и поимају се као једна дифузна целина, као нерашчлањиво мноштво које функционише као јединствен збир.

3. Из овог кратког прегледа о збирним именицама могу се извући неке смернице које би биле корисне у настави српског језика када је реч о обради ове врсте именица.

3.1. Према Наставном плану и програму за 5. разред основне школе на плану морфологије ученици се уводе у појам о променљивости и непроменљивости врста речи, стичу основна знања о именицама као променљивој врсти речи, уче о промени именица (деклинацији), граматичким основама, наставку за облик и упознају се са појмом падежа. Надаље, програмом за 7. разред обухваћено је да препознају врсте речи, поседују знања о основним граматичким категоријама променљивих

⁶ О бројивости в. Зника 2007; Ивић 1995.

⁷ Наведени тип експресивних именичких деривата са збирним суфиксом -ија реализује углавном негативне конотације и наведени суфикс служи као стилско средство за експресивно маркирање садржаја (Ристић 2004: 95–105; в. и Дешић 1982).

речи, те да препознају основне начине грађења речи (односи се на ученике средњег и напреднијег нивоа), као и да користе терминологију у вези са врстама и подврстама речи и њиховим граматичким категоријама (за напредније ученике). Средњошколско образовање подразумева надградњу стечених знања у основној школи, те се у том смеру и одвијају наставни планови и програми у настави српског језика. Дакле, на плану морфологије обнавља се и надграђује знање о врстама речи, о именичким категоријама (падеж, род, број), о врстама именица и њиховој деklinацији, те о основним појмовима о извођењу (деривацији) речи и важнијим моделима за извођење именица. Уочава се да се тиме постиже јасан циљ наставне јединице која је предмет овог рада, а то је да ученици савладају основне појмове о врстама именица, у конкретном случају о збирним именицама и именичким категоријама, уз напомену да се наведена наставна јединица може повезивати са другом наставном јединицом – творбом речи и на тај начин употпунити знање о овој врсти именица.

Међутим, у уџбеницима за више разреде основне школе примећује се да се збирним именицама не приступа с довољно пажње, не истичу се суфикси којима се граде,⁸ потом примери који се наводе као илустрација збирних именица су једнолични и понављају се из уџбеника у уџбеник, морфолошка категорија броја само се напомиње, не наводе се конкурентски множински облици и сл. У *Граматици српској књижевној језика* Ж. Станојчића (2010: 119–120) истиче се да збирне именице обликом једине означавају множину датих појмова: *суво лишће – сувої лишћа – сувом лишћу; ша јосїода – ше јосїоде – шој јосїоди*, па као такве немају множинске облике који би били формирани на њиховим граматичким основама. Дакле, на овај начин ученицима се сугерише постојање именица које припадају категорији *singularia tantum* и које немају регуларне множинске облике већ једином означавају мноштво.

3.2. Ученике (нарочито напредније) треба упознати са збирним именицама као посебном семантичком врстом именица (које све скупине/ентитете могу да означавају). Што се тиче лексичких и семантичких карактеристика збирних именица корисно је истаћи да се јављају и у категорији живог и у категорији неживог. У складу са тим могу се издвојити и најчешће лексичко-семантичке групе.

⁸ Мисли се на наставу за напредније ученике старијих разреда основне школе и на ученике средњих школа и гимназија.

биће/лице	Арапчад, Бугарчад, госпоштина, дечурлија, ђачад, женскадија, клинчадија, младеж, момчад, Немчад, одојчад, омладина, сирочад, становништво, унучад ...
биће/нелице/животиња	зверје, јагњад, мечад, пиладија, прасад, марва, мравље, пашчад, птичје, сомчад ...
материјалне реалије: природни и вештачки предмети	бисерје, гвозђурија, дугмад, ћулад, камење, стакларија, ћебад, ужад ...
биљке, дрвеће, њихови делови и остаци – фитоними	борје, врбље, грмље, иверје, класје, корење, лишће, шипражје ...
географски појмови	гребење, острвље, стење ...
ситни делови, остаци, талог и сл.	мрвеж, труње, угљевље ...
комад, део нечега, грумен, гомила	бусење, грумење, парчад ...
делови тела код људи и животиња	костурје, обрвље, перје ...
воће и поврће	бостанија, воћарија, зеље ...
нематеријалне реалије	гласовље, звуковље, називље ⁸ ...

Табела 4: *Класификација збирних именица према лексичко-семантичким групама*

Из наведене табеле уочава се да је категорија лица најбројнија и најразуђенија, те да су унутар ње могуће бројне поделе¹⁰. Већина језичких проучавалаца се слаже да је именичка врста – *збирне именице* много заступљенија у наведеној категорији у односу на остале. Неки граматичари чак истичу да се у категорији предмета веома ретко јављају. Међутим, табела показује да су материјалне реалије, односно природни и вештачки предмети такође заступљени, с тим што је њихов број у односу на лексеме са значењем лица знатно мањи, те можемо сматрати да се прототипичне збирне именице најпре односе на лице (што би се могло објаснити антропоцентризмом¹¹ у језику), а затим на животиње, биљке и предмете. Именице које припадају категорији животиња могу се поделити према компоненти узраста на две велике скупине. То се може учи-

⁹ Циљано су биране мање познате збирне именице како би се показала њихова разноврсност и разноликост.

¹⁰ У оквиру побројаних лексичко-семантичких група могуће су и даље, уже поделе, па се тако категорија живо: биће/лице дели даље према полу, узрасту, етничкој или верској припадности, према занимању, чину, или staleжу, према сродству, по друштвеном, социјалном статусу и сл.

¹¹ О антропоцентричности в. Гортан Премк 1997: 61.

нити стога што именички деривати на *-ag* обележавају искључиво младунчад животиње за разлику од осталих именица са творбеним формантом збирности. Основна семантичка компонента која је уткана у садржај збирних именица јесте компонента 'младо', а деривацијом се учвршћује значење збира као нерашчлањивог мноштва младих јединки. Уз компоненту 'узраста' код ових именица доминира сема 'мало', 'умањујуће'. С обзиром на то да наведене именице у основи имају деминутивно или хипокористичко значење, садрже и допунске позитивне компоненте 'мио', 'драг', 'умилан', 'нежан' или пак негативне 'непожељан', 'неодговарајући' и сл. У секундарним значењима када се односе на људске референте – децу имају позитивну емотивну конотацију: *јолуџчаг*, *јрличаг*, *ланаг*, *мачаг*, *мајараг*, *џилаг*. Дакле, функција умиљавања, тепања остварује се путем збирне именице којој у основи лежи деминутив или хипокористик (в. и Јовановић 2010).

3.3. На морфолошком плану у оквиру категорије броја треба истаћи да збирне именице имају само јединску парадигму, дакле, припадају групи именица *singularia tantum* и да то утиче на слагање у броју и роду са придевским речима. На творбеном плану ученике треба упознати са суфиксима којима се деривирају збирне именице, па им представити продуктивне и мање продуктивне суфиксе и илустровати разноврсним примерима. Значајно је упознати их и са конкурентним суфиксима, те да би им творбу речи учинили интересантнијом, извршити анкету међу ученицима на основу које би се установила учесталост једног или другог суфикса. Потом, треба им понудити и разноврсније језичке вежбе кроз које би се утврдило и учврстило знање о збирним именицама.

Пример анкете:

Да ли ћете употребити збирну именицу на *-ag* да означите младо биће или младунче животиње, регуларни множински облик или суплеативну множину на *-ићи*?

- 1) Дошла му је *унучаг*/Дошли су му *унучићи*.
- 2) У колицима је шетала своју *близанчаг*/своје *близанчиће*.
- 3) Угинули су му *џилићи*/Угинула му је *џилаг*.
- 4) Продао је своју *шелаг*/Продао је своје *шелиће*.
- 5) Мазио је *мачиће*/*мачаг*.
- 6) Угледао је *јариће*/*јараг* и потрчао је ка њима.
- 7) *Пачићи*/*џачаг* су се растрчали/се растрчала по дворишту.
- 8) За мечком су ишли њени *мечићи*/*мечаг*.

9) У гнезду су била/су били/је била *толуџчаг/толуџчићи*.

10) *Врайчаг/врайчићи* је цвркулала/су цвркутали на грани.

3.4. Као прилог наставној јединици о збирним именицама може се препоручити наставницима да донесу на час српског језика један од дескриптивних речника српског језика (вишетомни РСАНУ или РМС или пак једнотомни *Речник српскога језика* Матице српске – РСЈ) и да покажу ученицима на који начин су обележене збирне именице у описним речницима, како се дефинишу, да ли имају једно или више значења и сл. Примера ради, именица *младеж* издваја се као именица која има највише збирних значења: **1. а.** „млади нараштај, младо поколење, младићи и девојке, омладина, млади”; **б.** покр. „младе животиње (обично домаће), младунчад”; **2.** покр. „млада и младожења, младенци”; **3.** покр. „изданци, младице”; изр. *злајина младеж* ир. „омладина која живи лаким, лагодним, разузданим животом”. Могу се организовати и разне врсте квицова у којима би ученици имали задатак да нпр. на основу лексичко-семантичких група одреде и наброје што више именица или да у речнику пронађу збирне именице које имају више од једног значења и сл.

4. На крају, значајно је још једном напоменути да збирне именице означавају истоврсне, нерашчлањиве, опредмећене ентитете у својој укупности, који се схватају као целина исказана обликом једнине. Као потпуно самостална именичка врста заслужују да им се пружи мало више пажње у основношколској и средњошколској настави, како би се знање о њима на универзитетским предавањима додатно надоградило.

Извори

НПП 2019/2020: Планови и програми наставе и учења (наставни планови и програми) и остали правилници из области образовања. Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања.

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Нови Сад–Загреб: Матица српска и матица хрватска (I–III), Нови Сад: Матица српска (IV–VI), 1967–1976.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* I–XIX. Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–.

РСЈ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ГОРТАН ПРЕМК 1997: Даринка Гортан-Премк. *Полисемија и орјанизација лексичкој сисџема у срјском језику*. Београд: Институт за српски језик.
- ДЕШИЋ 1982: Милорад Дешић. Експресивна лексика у српскохрватском језику. *Научни састјанак слависта у Вукове дане* број 11, књига 2, 71–85.
- ДРАГИЋЕВИЋ 2007: Рајна Драгићевић. *Лексикологија срјској језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- ИВИЋ 1995: Милка Ивић. Избројивост онога што именица означава као граматички проблем. *Линџвистички ојледи*. Београд: Библиотека XX век, 9–36.
- ЈОВАНОВИЋ 2010: Владан Јовановић. *Деминуџивне и ауџментџивне именице у срјском језику*. Монографије. Књ. 9. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- КЛАЈН 2003: Иван Клајн. *Творба речи у савременом срјском језику. 2. Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и Институт за српски језик САНУ, Нови Сад: Матица српска.
- ЛОМПАР 2016: Весна Ломпар. *Врсџе речи и џрамаџичка џракса (од Вука до данас)*. Библиотека Књижевност и језик. Књ. 49. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- ПИПЕР–КЛАЈН 2014: Предраг Пипер, Иван Клајн. *Нормаџивна џрамаџичка срјској језика*. Друго, измењено и допуњено издање. Нови Сад: Матица српска.
- РИСТИЋ 2004: Стана Ристић. Експресивна и стилска употреба збирних именица са суфиксом *-ија*. *Експресивна лексика у срјском језику*. Монографије. Књ. 1. Београд: Институт за српски језик САНУ, 95–105.
- СТАНОЈЧИЋ 2010: Живојин Станојчић. *Грамаџичка срјској књижевној језика*. Београд: Креативни центар.
- СТАНОЈЧИЋ–ПОПОВИЋ 2014: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић. *Грамаџичка срјској језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- СТЕВАНОВИЋ 1986: Михаило Стевановић. *Савремени срјскохрватски језик I*. Београд: Научна књига.
- ЋОРИЋ 2008: Божо Ћорић. *Творба именица у срјском језику*. Библиотека Књижевност и језик. Књ. 24. Београд: Друштво за српски језик и књижевност.

ЦВИЈОВИЋ 2017: Драгана Цвијовић. *Збирне именице у савременом српском језику*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет.

БАБИЋ 2002: Stjepan Babić. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Treće poboljšano izdanje. Velika hrvatska gramatika, knjiga druga. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti / Nakladni zavod Globus.

ЗНИКА 2007: Marija Znika. Pokazatelji brojivosti. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* godina 33, 469–477.

Dragana Cvijović

Summary

Collective nouns in Serbian language teaching

The paper analyses collective nouns and their representation in both the grammatical and scientific literature as well as textbooks used in the Serbian language teaching practices. By analysing textbooks used in education, it is noted that not enough attention has been paid to collective nouns as a separate type of nouns. One mainly provides the most basic information about them and lists prototypical examples such as *grožđe*, *žbunje*, *lišće*, *unučad*, *cveće*, which are repeated textbook after textbook. It is necessary to provide students with additional information about collective nouns, about their paradigm, about their category of number, about the exceptions present, etc. Such information is especially useful for more advanced students who wish to expand their knowledge. Therefore, the aim of the paper is to present collective nouns from the formal aspect, i.e. to present the most common suffixes used for their derivation as well as their important morphological and semantic characteristics. In such a way, students are enabled with a wider insight into this class of nouns, which is, then, expanded to a more diverse group of examples in comparison with those given in the textbooks.

Keywords: Serbian language, Serbian language teaching, linguistic literature, school textbooks, nominal words, collective noun, suffix, the category of number.

СТРУКТУРА ЛЕКЦИЈЕ У УЏБЕНИЦИМА ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ И ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

Рад се бави анализом структуре лекција у уџбенику за учење српског језика као страног (*Реч по реч*, Институт за стране језике) и енглеског језика као страног (*New Headway Elementary*, Oxford). Резултати анализе показују да уџбеник за учење енглеског језика садржи више јединица препоручене структуре лекције од уџбеника за учење српског језика. Највеће разлике уочљиве су у броју структурних елемената – у уџбенику *Реч по реч* постоје структурни елементи главног дела лекције, док су у уџбенику *New Headway Elementary* присутни готово сви елементи уводног, главног и завршног дела лекције. На основу анализе уџбеника, аутор констатује да структура лекције у уџбенику предоређује ток часа и начин његове примене на часу.

Кључне речи: структура лекције, структурне јединице, препоручена структура лекције

1 Увод. Уџбеници имају истакнуту улогу у настави страног језика. Од њих се очекује да ученицима пруже довољну количину нових знања за успешно овладавање језиком. Да би остварили своју функцију, неопходно је да поседују одређени квалитет у погледу дизајна, педагошко-психолошких поставки, садржаја и дидактичко-методичког обликовања. Многи аутори бавили су се питањем евалуације квалитета уџбеника, одређујући појединачне критеријуме за реализацију ове захтевне, али важне активности. Ипак, сви су сагласни да структура појединачних лекција умногоме доприноси свеукупној оцени његовог квалитета.

Лекција, као и било који други елемент наставе, има своју препознатљиву структуру. Она почиње на одређени начин, подразумева низ активности кроз које пролази, као и специфичан завршетак. Њена структура је заправо образац који омогућава да се ученици упознају са одређеним материјалима у расположивом времену (обично за 45 минута). Како се рад у настави страног језика неминовно темељи на изучавању појединачних лекција, закључује се да њена структура предоређује ток

* aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

часа. Зато је веома важно сагледати који су структурни елементи лекције у савременим уџбеницима за учење страних језика. Без обзира на разлике у погледу коришћене методологије, визије аутора и издавача, могу се пронаћи обрасци по коме су лекције дизајниране. Узрок таквом стању јесте потреба постојања природног мисаоног тока, који би омогућио усвајање нових знања о језику који се учи, као и развој вештина потребних за његову несметану употребу.

Рад је подељен на шест поглавља. Након уводних напомена, дата је методологија истраживања са јасно формулисаним предметом, циљевима, задацима и хипотезама истраживања. Треће поглавље доноси попис структурних елемената лекције. У четвртом поглављу дата је анализа података, док се у петом поглављу изводе закључци. У шестом поглављу дат је попис коришћених извора и литературе.

2. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

2.1. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА. У настави енглеског језика као страног постоји велики број издавача, како страних тако и домаћих, и још већи број уџбеника који се користе. Пракса показује да обезбеђују позитивне исходе у настави, а спорадична истраживања да поседују посебан квалитет (Новаковић 2018; 2019). Са друге стране, у настави српског језика не постоји велики број уџбеника. До сада нису рађене опсежније евалуације ових уџбеника, нити је било говора о структури појединачних лекција. Стога је предмет овог истраживања усмерен на *контентивну анализу структуре лекција у уџбеницима за учење енглеског и српског језика као страног*.

2.2. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА. У складу са предметом истраживања у раду су постављени следећи циљеви:

- *Теоријски циљ истраживања* – Полазећи од чињенице да структура лекције представља важан предуслов за остваривање циљева у настави страног језика, у овом раду представља се теоријски оквир за дизајнирање лекција у уџбеницима.
- *Сазнајни циљ истраживања* – Сprovedено истраживање требало би да покаже сличности и разлике у структурисању лекција у уџбеницима за учење енглеског језика као страног и српског језика као страног.
- *Апликативни циљ истраживања* – Аутор рада жели пружити корисне смернице за обликовање лекција у будућим издањима.

2.3. ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА. У складу са описаним предметом и циљевима, издвојени су следећи задаци истраживања:

1. Направити образац препоручене структуре уџбеника у уџбеницима.
2. Упоредити структуру лекције у уџбенику за учење енглеског језика као страног и српског језика као страног.

2.4. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА.

- Претпоставља се да постоји већи број образаца за структурисање лекција у уџбеницима за учење страног језика.
- Претпоставља се да уџбеници за учење енглеског језика доследније поштују препоручене обрасце за структурисање лекција.

2.5. УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА. С озбиром на то да писање овог рада подразумева спровођење теоријског и дескриптивног истраживања, узорак чине уџбеник за учење енглеског језика као страног *Headway Elementary* британске издавачке куће *Oxford University Press* и уџбеник за учење српског језика као страног *Реч по реч* Института за српски као страни језик. Више је разлога због којих се аутор одлучио за ова два уџбеника: није било претходних анализа структуре лекција ових двају уџбеника, уџбеници су публиковани на почетку друге деценије XXI века и оба уџбеника су намењена усвајању језика на нивоу А1.

2.6. МЕТОДЕ, ТЕХНИКЕ И ИНСТРУМЕНТИ. У истраживању коришћена је метода теоријске анализе, односно дескриптивна и компаративна метода. Аутор се служио техником анализе садржаја.

3. СТРУКТУРА ЛЕКЦИЈЕ У УЏБЕНИКУ. Дизајнирање лекције у уџбенику за учење страног језика представља мултидимензионални задатак, који захтева повезивање теорије, педагошких импликација и праксе, са циљем стварања уџбеника оријентисаног ка постизању позитивних наставних резултата.

„Свака лекција у уџбенику мора својом целином и својим структуралним компонентама да доприноси остваривању општих циљева (исхода, резултата учења) због којих је унета у програм датог предмета.” (Ивић и др. 2009: 64)

Наиме, лекцију не чини прости збир одређених садржаја, већ њихово умесно и ваљано повезивање у целину која ће обезбедити природан

мисаони ток у учењу. Од начина на који су распоређени структурни елементи зависи и исход учења језика (WONG-FILLMORE 1985: 23). Ивић и сар. (2009: 63–70) издвајају посебне стандарде квалитета лекције (тзв. *В-стандарде*), при чему лекцију дефинишу као јединицу вежбања или учења која има структуралне компоненте, кохерентност у излагању садржаја и посебно ликовно-графичко уређење. Тако, аутори који су се бавили питањем структуре лекције, разликују број структурних елемената, њихове називе и одређења. Хабард и сарадници (HUBBARD I DR. 1983) издвајају петоделну структуру лекције, уочавајући кораке кроз које студенти пролазе у циљу спознавања садржаја: *презентација, контролисано вежбање, слободно вежбање, провера наученог и примена сазнања у новим ситуацијама*. Са друге стране, Розеншајн и Стивенс (ROSENSHINE, STEVENS 1986: 377) издвајају девет структурних елемената који обезбеђују ефикасан рад на часу: 1. *краћиак преглед претходне лекције*; 2. *истичање циља часа*; 3. *представљање нових материјала у малим групама, са могућношћу увежбавања након сваког корака*; 4. *давање јасних и детаљних инструкција и објашњења*; 5. *обезбеђивање вежбања за студенте*; 6. *проверавање разумевања кроз велики број питања*; 7. *методичко вођење студента кроз вежбања*; 8. *добивање систематског повратног одговора и корекције*; 9. *помоћ студентима приликом израде задатка*.

За разлику од Розеншајна и Стивенса, Ричардс и Локхарт (RICHARDS, RODGERS 1994: 114) структуру лекције посматрају као четвородимензионалну појаву, састављену од: *уводног дела, појединачних одељака и завршног дела*, при чему четврта димензија, брзина кретања кроз лекцију, предодређује њихову функционалност. Уводним делом лекције усмерава се ученичка пажња на циљеве и обично траје пет минута, имајући велики утицај на то колико ће ученици научити током часа (KINDSVATTER I DR. 1988). Други структурни део лекције, појединачне одељке, чине садржаји које треба изучити, при чему међу њима постоји разлика у зависности од вештине која се жели развити (*слушање, читање, писање, говорење*): *текст за читање, објашњења непознатих речи, разговор о тексту, одређивање задатка за самостални рад*. Завршним делом лекције синтетизују се нова знања, издвајају кључне тачке у лекцији и предочавају везе између лекције и свакодневног живота.

Прегледом литературе може се закључити да не постоји јединствена и унапред дата структура лекције која мора бити испоштована. Она зависи, пре свега, од замисли аутора, његовог искуства и наставних циљева.

Међутим, Вонг-Филмор (WONG-FILLMORE 1985: 27) закључује да је нај-функционалнија лекција она која има јасно назначене контуре. Другим речима, наставници и ученици праве ментални план лекције, како би знали са каквим активностима се могу сусрести на почетку, током часа и на његовом крају, у циљу ваљане припреме за сам час. Стога аутор у овом раду покушава да направи попис свих структурних елемената лекције, утврђујући њихову номиналну функцију у обезбеђивању природног мисаоног тока ученика. Из практичних разлога, аутор се придржава троделне структуре лекције, која се састоји из *уводној, ојеративној и завршној дела*, при чему сваки од ових делова садржи већи број корака који се морају предузети ради остварења наставних циљева, односно усвајања и примене нових знања. Сви кораци представљају се посебним одељцима, које би требало, у складу са правилима дидактичко-методичког обликовања, распоредити на страницама уџбеника. „Сваки такав издвојени део уџбеника мора имати намену, да је из њега видљиво шта ученици треба да науче, каква постигнућа да остваре” (Ивић и др. 2009: 64).

Уводни део лекције требало би да мисаоно припреми и ангажује ученике за усвајање нових садржаја, кроз кратко обнављање садржаја претходних лекција и мотивисање за рад на часу. Мекграт и сарадници (McGRATH I DR. 1992: 92) прву функцију виде као когнитивну, док другу сматрају прагматичном, посебно у ситуацијама када ученици на час долазе из потпуно другачијег окружења (на пример, са спортских терена, са улице...). Као битан структурни елемент уводног дела лекције издвајају се јасно предочени циљеви (у виду информације о вештинама које се желе развити, могућностима примене стечених знања у свакодневном животу, прегледа очекиваних активности или саме лекције).

Главни део лекције најзначајни је њен структурни елемент и састоји се из више подјединица: текста за изучавање језичких појава и краћег увода у текст, објашњење непознатих речи, постојање фотографија и илустрација, питања, налога и задатака за рад на тексту и читање, одељак за упознавање са граматичким и правописним правилима, упознавање са новим и занимљивим чињеницама. Текст представља најзначајнију јединицу лекције, зато што носи већи број нових информација у вези са језиком који се учи, обезбеђујући учење у контексту (Јањић, Новаковић 2015). Ради његовог бољег разумевања, као саставни део лекције појављују се краћи уводи у текст, односно фотографије, илустрације, граматичке партије и питања, радни налози и задаци.

Завршни део лекције има троструку функцију: понављање наученог, повезивање чињеница и припрему за будући рад (RICHARDS, LOCKHART

1994: 124). У вези са тим издвајају се битни елементи овог дела лекције: преглед наученог, истицање кључних појмова, повезивање наученог са потребама ученика у свакодневном животу, упућивање на радну свеску и додатне приручнике, прављење краћег увода у наредну лекцију, постојање одељка за рад код куће, као и одељака за развој критичког мишљења кроз запажања ученика у вези са наученим садржајима.

УВОДНИ ДЕО ЛЕКЦИЈЕ

- Повезивање садржаја нове лекције са претходном лекцијом
- Мотивисање за учење нове лекције
- Истицање циљева ради чијег остварења се лекција учи
 - попис вештина које се желе развити новом лекцијом
 - могућности коришћења новостеченог знања
 - преглед очекиваних активности

ГЛАВНИ ДЕО ЛЕКЦИЈЕ

- Постојање краћег увода у текст
- Присуство текста за изучавање језичких појава
- Објашњење непознатих речи
- Постојање фотографија и илустрација
- Постојање одељка са питањима, радним налозима и задацима за рад на тексту и читање
- Присуство одељка за упознавање са граматичким и правописним правилима
- Упознавање са новим и занимљивим чињеницама

ЗАВРШНИ ДЕО ЛЕКЦИЈЕ

- Преглед наученог градива
- Истицање кључних појмова
- Повезивање наученог са потребама ученика у свакодневном животу
- Упућивање на радну свеску и додатне приручнике
- Присуство краћег увода у наредну лекцију
- Постојање одељка за рад код куће
- Постојање одељака за развој критичког мишљења

Графички приказ 1. Структурни елементи лекције

4. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ ЛЕКЦИЈА У УЏБЕНИЦИМА ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ И ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ. Сходно чињеници да су оба анализирана уџбеника намењена усвајању српског, односно енглеског језика на почетном нивоу, претпоставља се да би требало да имају (приближно) исту структуру лекције. Јањић, Грубер (2015: 132) истичу да практични аспект евалуа-

ције уџбеника чини дефинисање формулације основног текста, тј. лекције (врсте и количине презентованог садржаја), допунски текстови, дидактичка апаратура и ликовно-графичко уређење. Имајући у виду поменуто чињеницу, а и на основу прегледа уџбеника, јасно је да постоје битне структурне разлике у анализираним уџбеницима. Препоручена троделна структура лекције постоји само у уџбенику за учење енглеског језика као страног, док у уџбенику за учење српског као страног не постоји уводни део лекције, већ лекција почиње лингвометодичким претходном, односно оним што је у претходном поглављу одређено као „главни део лекције”. Уводни део лекције, са функцијом обнављања садржаја претходне и истицања циљева нове лекције, у уџбенику за учење енглеског језика предочава се радним налозима, којима се од ученика очекује познавање претходно научених садржаја, као и поднасловом, у коме се јасно назначавају циљеви (лекције).

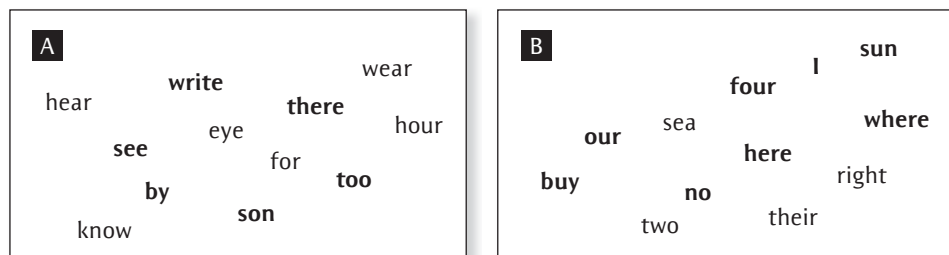
Велика разлика између ова два уџбеника уочљива је у дизајну лекција. Према речима Ивића и сарадника (2009: 67), кохерентност у излагању садржаја постиже се „издвајањем параграфа као логичких (смисаоних) и графичких целина”. У уџбенику за учење српског језика (као страног), осим текста и речника, нису посебно графички издвојени одељци, док се у уџбенику за учење енглеског језика (као страног) сваки одељак издваја другом бојом, што представља ефикасан начин презентовања садржаја. Врло је интересантан начин представљања садржаја кроз одељке у једном и другом уџбенику. У уџбенику *Реч по реч* сви одељци дати су у једној колони, док се у уџбенику *New Headway Elementary* одељци наизменично представљају двома колонама, задржавајући вертикалну кретњу ученика кроз садржаје (↓↓). Садржај саме лекције предодредио је њену структуру. У првом анализираном уџбенику садржаји лекције су подељени на три подлекције (А, В, С), што је омогућило представљање садржаја једном колоном. У другом уџбенику садржај лекције није подељен на подлекције, већ се појединачни одељци (секције) нижу једна за другом. Ипак, уочљиво је да се у уџбенику за учење енглеског језика (као страног) појављује већи број (разноврсних) одељака, него у уџбенику за учење српског језика. Тако су, поред стандардних (основног текста, граматике, питања, налога и задатака), присутни одељци за развој вештине слушања (*Listen and complete!*), читања (*Reading*) и писања (*Writing*):

„За разлику од уџбеника *Реч по реч*, који након сваког поглавља доноси низ задатака за увежбавање граматичких садржаја, уџбеник за

учење енглеског језика далеко је напреднији, јер пажњу усмерава, не само на увежбавање и примену граматичких правила, већ на побољшање изговора, увећање вокабулара и примену стечених знања у конкретним животним ситуацијама." (Новаковић 2019: 73–74)

Ипак, сви одељци, и у једном и у другом уџбенику, природно се надовезују једни на друге, обезбеђујући структурисани мисаони ток ученика. Захваљујући таквом распореду и доследности, ученици који уџбенике користе праве ментални план лекције већ изучавањем прве, што омогућава њихову благовремену (умну) припрему. Доследност у представљању садржаја посебно је уочљива у коришћењу фотографија и илустрација. У оба анализирана уџбеника фотографије се налазе уз основни текст, а илустрације уз граматичке одељке и питања, радне налоге и задатке, те имају своју функцију у њиховом решавању.

Питања, налози и задаци одликују се разноврсношћу у оба уџбеника. Разноврсност се постиже коришћењем различитих начина формулације питања – избор понуђене речи, дописивање одговарајуће речи или састављање краћих дескриптивних одговора. У погледу овог структурног елемента нема посебних разлика. Битна разлика у структури главног дела лекције приметна је у непостојању одељка са новим и занимљивим чињеницама у уџбенику за учење српског језика и његовом присуству у уџбенику за учење енглеског језика (*Words that sound the same!, On the phone*).

Фотографија 1. Одељак за уџознавање ученика са новим и занимљивим чињеницама о језику који се учи

Велика разлика између ова два уџбеника приметна је и у броју структурних елемената завршног дела лекције. Уџбеник *Реч по реч* има само један структурни елемент – питања, радне налоге и задатке за рад код куће. Са друге стране, уџбеник *New Headway Elementary* од седам

препоручених структурних јединица има четири: повезивање наученог са потребама ученика у свакодневном животу, истицање кључних појмова, упут за коришћење радне свеске и другог приручника и домаћи задатак. Постојањем одељка *Everyday English*, аутори су желели да садржаје лекције повежу са свакодневним потребама ученика да енглески несметано користе на улици, у породици, у школи итд. Кључни појмови истичу се у уџбенику уз помоћ разноврсних питања, налога и задатака, при чему одређени појам ученик мора ставити на одговарајуће место, како би исказ био правилан. Упућивање ученика на радну свеску и додатне приручнике редовна је пракса у уџбенику за учење енглеског језика, као и присуство питања, радних налога и задатака за рад код куће. Непостојање прегледа наученог градива и кључних појмова може се оправдати структуром читавог уџбеника (како за учење српског тако и за учење енглеског језика). Наиме, на крају оба уџбеника дати су прегледи свих граматичких партија, односно кључних појмова и термина. Непостојање одељка за развој критичког мишљења правда се чињеницом „да су уџбеници намењени учењу језика на нижем нивоу (...), те се од ученика не може очекивати да изнесе своја размишљања о одређеној ситуацији или проблему, јер не поседује довољно језичких вештина да би тако поступио” (Новаковић 2019: 83).

	Истицање циљева	
	Преглед очекиваних активности	
	Обнављање садржаја из претходне лекције	
Текст за читање	Текст за читање	
Непознате речи	Тумачење непознатих речи	Граматика
Граматика	Фотографије и илустрације	Питања и задаци за увежбавање граматике
Питања и задаци за увежбавање граматике	Схематски приказ	Допунски текст
Фотографија (или илустрација)	Упознавање са новим и занимљивим чињеницама	Упознавање са новим граматичким и правописним правилима
Радни налози за самосталан рад	Повезивање наученог са потребама ученика у свакодневном животу	Истицање кључних појмова
Питања, радни налози и задаци за рад код куће	Упућивање на радну свеску и додатне приручнике	Домаћи задатак

Графички приказ 2.

Структура лекција у уџбенику *Реч по реч* и уџбенику *New Headway Elementary*

5. **Закључак.** Лекција представља доминантан део уџбеника. Од њене структуре зависи и начин рада на часу. Очекивано је да лекција прати структуру часа у настави страног језика, те да наставнику пружи довољно материјала за рад са ученицима, поштујући његово расположиво време, као и мисаони ток ученика. Зато се очекује да лекција има јасно уочљиву структуру, како би ученици могли благовремено да се припреме за изучавање надолazeћих садржаја. Истраживања показују да су најефикаснији они часови на којима се јасно уочавају структурне границе.

Прегледом литературе аутор констатује да се као најфункционалнији у пракси показала троделна структура лекције (*уводни, главни, завршни*), која је у корелацији са традиционалном структуром часа (уводни, оперативни и завршни део часа). При томе сваки део лекције садржи одређени број структурних јединица, које се представљају посебно истакнутим одељцима. Захваљујући управо постојању тих одељака прати се мисаони ток учења на часу страног језика.

Пракса показује да се приликом евалуације уџбеника структура лекције (и начин распореда њених елемената) често занемарују. Компаративном анализом уџбеника за учење српског и енглеског језика као страног аутор дијагностификује разлике у броју и начину распореда структурних јединица лекције. Најбитнија разлика уочена је у базичној структури лекције – у уџбенику за учење српског језика нема очекиваног уводног дела и многих структурних јединица у завршном делу лекције. Главни делови лекције у оба анализирана уџбеника подударни су, али њихово представљање условљено је различитим дидактичко-методичким обликовањем.

На основу свега реченог може се закључити да уџбеник *New Headway Elementary* садржи више препоручених структурних јединица лекције, чиме се наставнику омогућује да га користи од првог до последњег минута на часу. Са друге стране, уџбеник за учење српског језика, због специфичне структуре лекције, претежно се може користити у главном делу часа, док се од наставника очекује да осмисли уводни и завршни део часа.

Извори

Селимовић, Живанић 2012: М. Селимовић Момчиловић, Љ. Живанић. *Српски језик – њочешни шечај за стране (Реч њо реч)*. Београд: Институт за стране језике.

SOARS, SOARS 2010: L. Soars, J. Soars. *New Headway Elementary* (Fourth Edition). Oxford: Oxford University Press.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

ИВИЋ И ДР. 2009: И. Ивић, А. Пешикан, С. Антић. *Водич за добар уџбеник*. Београд. Завод за уџбенике и наставна средства.

ЈАЊИЋ, ГРУБЕР 2015: М. Јањић, А. Грубер. Дидактичка обликованост граматике немачког језика у издању ИК Клет из Лајпцига. *Учење и настава*, бр. 1 (2015), 131–146.

ЈАЊИЋ, НОВАКОВИЋ 2015: М. Јањић, А. Новаковић. *Наставно дизајнирање часова српског језика*. Ниш: Филозофски факултет.

НОВАКОВИЋ 2019: А. Новаковић. Контрастивна анализа садржаја и дидактичке обликованости уџбеника за учење српског и енглеског језика као страног. *Годишњак за српски језик*, бр. 17 (2019), год. XXX, 65–87.

HUBBARD I DR. 1983: P. Hubbard, H. Jones, B. Thorton, R. Wheeler. *A Training Course for TEFL*. Oxford: Oxford University Press.

KINDSVATTER I DR. 1988: R. Kindsvatter, W. Willen, M. Ishler. *Dynamics of Effective Teaching*. New York: Longman.

MCGRATH I DR. 1992: I. McGrath, S. Davies, H. Mulphin. *Lesson beginnings*. Edinburgh Working Papers in Applied Linguistics, No. 3, 92–108.

RICHARDS, LOCKHART 1994: J. Richards, C. Lockhart. The structure of a language lesson. *Reflective Teaching in Second Language Classrooms*, Cambridge Language Education, 113–137.

RICHARDS, RODGERS 1986: J. C. Richards, T. S. Rodgers. *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.

ROSENSHINE, STEVENS 1986: B. Rosenshine, R. Stevens. Teaching functions. In M.C. Wittrock (ed.), *Handbook of Research on Teaching* (3rd ed.), New York: Macmillan, 376–391.

WONG-FILLMORE 1985: L. Wong-Fillmore. When does teacher talk work as input?. In S. Gass and C. Madden (eds.), *Input in Second Language Acquisition*. Rowley, Mass.: Newbury House, 17–50.

Aleksandar M. Novaković

Summary

The structure of the lessons in textbooks used for teaching Serbian and English as a foreign language

The paper presents an analysis of the structure of lessons in a textbook used for teaching Serbian as a foreign language (*Reč po reč*, Institut za strane jezike) and a textbook used for teaching English as a foreign language (*New Headway Elementary*, OUP). The results of the analysis show that the English language textbook contains more elements of the recommended lesson structure than the Serbian language textbook. The biggest differences are noted in the number of structural elements – there exist structural elements of the main part of the lesson in the textbook *Reč po reč*, while, in the textbook *New Headway Elementary*, there are almost all elements of the introductory, main and finishing part of the lesson present. According to the analysis of the textbooks, the author claims that the structure of a lesson in a textbook predisposes the course of the lesson and the way it is used during the class.

Keywords: the structure of a lesson, structural units, the recommended structure of a lesson

КОУЧИНГ¹, ТРЕНИНГ ИЛИ НЕШТО ТРЕЋЕ?

У раду се бавимо неадаптираним терминима који су дошли из енглеског говорног подручја *коучинг* (*coaching*), *коуч* (*coach*), могућностима превођења ових појмова и предлагањем преводних решења на основу спроведених истраживања стања у новинским чланцима и полемике на исту тему у језичкој групи на Фејсбуку. Циљ рада је да се укаже на велики утицај енглеског језика на лексику српског језика и улазак непотребних енглеских речи и синтагми у српски језик услед лоших превода, као и да се на то реагује изналажењем одговарајућих преводних решења будући да за ове термине постоје семантички одговарајуће речи из лексичког фонда српског језика. У групу одговарајућих превода се сврставају: учитељ, предавач, саветник, (психо)терапеут, инструктор а за сам процес: саветовање, обука, подука, курс, терапија, течај, док тренер и тренинг не сматрамо адекватним преводом јер се у српском стандарду односе на спортске активности.

Кључне речи: *коучинг*, *коуч*, *шренинг*, *шрениер*, *штермин*, *англосрпски*, *српски језик*

Последњих деценија је изузетно раширена појава уношења речи из енглеског говорног подручја у све језика света. Српски језик у том погледу није изузетак. Како се наука и техника развијају и мењају, појављује се све више нових термина у енглеском језику у рачунарству, економији, техници, спорту, моди, здравству који се преузимају и одомаћују у многим језицима. Овај феномен утицаја енглеског стручног регистра на друге језике се објашњава огромним англоамеричким економским, политичким и културолошким утицајем и чини актуелно поље истраживања последњих деценија (Filipović-Kovačević 2018: 69). Исте тенденције су актуелне и у српском језику, будући да енглески постаје не само језик светске комуникације него и *одомаћени сирани језик* (Прџић 2004: 113). Ове нове речи често улазе у српски језик у потпуно неадаптираном облику у односу на српску језичку норму.

* draganasavin@gmail.com

Ауторка је докторанд на модулу Језик на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

¹ И друге сличне изведенице: *лајф-коучинг*, *лајф коучинг*, *life coaching*...

У раду се бавимо неадаптираним терминима из енглеског говорног подручја за „професију”² *коучинг*, *coaching*, и за носиоца те професије – *коуча*, *coach*, могућностима превођења ових појмова и давањем преводних решења на основу спроведених истраживања стања у новинским чланцима и једномесечне полемике на исту тему у језичкој групи на Фејсбуку *Свакој дана по једно правило из области језичке културе*. Циљ рада јесте да се укаже на велик утицај енглеског језика на лексику српског језика и улазак непотребних енглеских речи и синтагми у српски језик услед лоших превода, те да се на то реагује изналажењем одговарајућих преводних решења.

У данашње време за праћења и разумевање појединих телевизијских прилога или чланака у дневним новина потребно је солидно знање енглеског језика. Ако се то знање не поседује, неопходно је коришћење енглеско-српских речника или пак речника страних речи и израза. Овај проблем је уочен и у раду *Неоиправдана употреба англицизама у новинарском дискурсу* у коме се скреће пажња на појаву све мање разумљивости савремених текстова и разговора отежалих претераном употребом англицизама посебно код млађе популације, при чему се „стиче се утисак да смо у некој другој земљи, а неко би се могао запитати да ли заиста чује српски језик [...] Зато и не чуди парадоксално становиште које се може чути у данашње време, а то је да је потребно што боље познавати енглески језик како бисмо разумели српски” (Боранијашевић 2017: 62–63). Наша нормативистика није склона прогону туђица јер су многе током вишевековне употребе постале незаменљив део језичког фонда стандардног српског језика (боја, баклава, јогурт, јорган, папуча, пита, ракија, сандук, хајдук, цезва; ашов, бунда, варош, вашар, гулаш, кочија, салаш, соба, чизма...). Српски језик се према позајмљеницама (туђицама) односи доста либерално, те се не може сврстати у пуристичке језике, што сведочи и мишљење И. Клајна да је „лако прихватање позајмљеница постало једно од трајних обележја језичког стандарда” (2008: 153). Позајмљенице су потребне српском језику јер је немогуће замислити наш језик потпуно чист, који би садржао само речи словенског порекла а да се стране речи ограниче само на стручну терминологију (Клајн 2008: 155). Међутим, неопходно је и реаговати на појаву некритичког преузимања енглеских термина и израза у случајевима кад може да се

² Више о настанку и развоју ове професије, појма и термина „коучинг” се може наћи у раду: BOGIĆEVIĆ 2013: 147-160

нађе адекватна замена речима из српског лексичког фонда. На проблематику разумљивости приликом преузимања енглеских термина скреће се пажња и у Одлуци бр. 10 Одбора за стандардизацију српског језика, јер иако стручне термине³ стручњаци из те области разумеју, то по правилу није случај са широм јавношћу, чак ни са образованим лаицима (Кликовац 2017: 69).

О туђицама и односу српског језика према страним речима постоји изузетно обимна литература као и о утицајима енглеског језика на српски лексички ниво. Бављење овом проблематиком је започето радовима Рудолфа Филиповића (1986, 1990), а настављено кроз радове домаћих англиста, издвајамо BUGARSKI 1997, а од новијих поменућемо само неке FILIPOVIĆ 2005; BAJIĆ 2009; SIŁAŠKI 2009, 2012; MIŠIĆ-ILIĆ, LORIĆIĆ 2011. Све више је радова посвећених одређеним доменима стручне терминологије⁴, док се у последње време појављују и докторске дисертације (ВУЛЕТИЋ 2015: 229; ПЕТРОВ 2015: 142). Најзначајније студије о утицају енглеског на српски језик су три речника: *Српско-енглески речник лажних њарова* (ХЛЕБЕЦ 1997), речник новијих англицизама групе аутора (VASIĆ i dr. 2001), *Lažni prijatelji u engleskom jeziku* (KOVAČEVIĆ 2009) и монографија *Енглески у српском* (PRČIĆ 2005).

Уочили смо да у широј јавности постоји потреба да се више говори и пише о новим речима које улазе у српски језик а остају нејасног значења за све носиоце српског језика. Сматрамо да недостају и научно-популарни чланци у дневним и недељним новинама који би скретали пажњу широј јавности на потребу неговања српског језика и инсистирали на правилној употреби језичких правила.

Полемике о језику због ових недостатака све чешће се пребацују на интернет, у Фејсбук групе, у којима се воде дискусије о најактуелнијим проблемима савременог српског језика од нестајања дијалеката, преко акцентуације појединих речи, до утицаја енглеског на лексички фонд српског језика и сл. Из полемика језичких група може се много научити, те би се и у наставу српског језика у основношколском и средњошколском нивоу могли укључити материјали из појединих расправа. Такође, требало би подстакнути ђаке да прате поједине садржаје језичких група, да сами уочавају актуелну проблематику на пољу туђица, да се обрете

³ У датом случају је реч о маркетиншким терминима.

⁴ Видјети такође и КАТИЋ 2003; РАДОЛКОВИЋ 2018: 324–329; ДОБРИЋ 2008, 302–316; БОГДАНОВИЋ 2014: 29–36.

питањем и на тај начин разреше недоумице које, евентуално, имају. Наставници би могли да подстакну такву врсту радозналости код ученика, али и да пажљиво одаберу језичке групе⁵ које би предложили за праћење, као и тематику коју би ђаци пратили.

Појмови којима се бавимо у раду као што су *лајф-коучинг*, *лајф коучинг*, *life coaching*, *coach*, се преузимају из енглеског језика, али их не можемо назвати англицизмима јер се још увек нису одомаћиле у српском језику. Према дефиницији англицизам је „енглеска реч која је ушла у неки туђ језик и одомаћила се у њему; извесна особина енглеског језика пренесена у неки страни језик; особеност енглеског језика” (Вулаклија 1980: 47). Т. Прћић истиче да се тренутно под термином „англицизам” подразумева реч преузета из енглеског језика као језика-даваоца и уклопљена у систем српског као језика-примаоца (2004:114), док је Р. Филиповић англицизме дефинисао на следећи начин: „Anglicizam je svaka riječ preuzeta iz engleskog jezika koja označava neki predmet, ideju ili pojam kao sustavne djelove engleske civilizacije; ona ne mora biti engleskog porijekla, ali mora biti adaptirana prema sustavu engleskog jezika i integrirana u engleski vokabular” (FILIPOVIĆ 1990: 17).

Лајф-коучинг, *лајф коучинг*, *life coaching*, *coach* више су део једног посебног социолекта који се зове англосрпски и дефинише се као „jedna nasumična i proizvoljna mešavina (odnosno miks ili mix (...)), čija je glasovna struktura srpska, čiji su oblici uglavnom srpski, čije su reči često nepotrebno pozajmljene iz engleskog i najčešće loše prilagođene sistemu srpskog jezika, tako da se koriste bez ustaljenih pravopisnih, gramatičkih ili izgovornih oblika, a ponekad i bez ustaljenog značenja” (VASIĆ I DR. 2018: 7).

У језичкој Фејсбук групи *Свакој дана по једно правило из области језичке културе*⁶ у периоду 17. септембар - 22. октобар 2015. водила се полемика на тему *коуча* и *коучинга*. Дискусија је започета објавом у групи следећег садржаја: *Написа сам на следећи оглас: „Заинтересовани сте*

⁵ Они који прате ситуацију у језичким групама знају да су поједине језичке групе настале, или преузете од стране исполитизованих администратора да би се вршила промоција политичких језика тзв. хрватског, црногорског и сл. уз честу појаву отимања од српског језика многих њених тековина као и српске књижевности средњовековних аутора и дијалеката.

⁶ Администратори групе су неколико уважених србиста и етимолога истраживача: Виолета Бабић, аутор више књига из језичке културе (365 језичких цртица, 366 језичких цртица, 367 језичких цртица), Јелена Мирковић, професор српског језика, др Светлана Слијепчевић из Института за српски језик САНУ и други.

да постојанеће професионални коуч? Тренинг „Умешности и наука коучинга” је својеврсна припрема за покрећање сопствене предузетничкој посла у области коучинга”. Да ли је ово англосрпски или нема [не постоји] еквивалентни термин на српском?

Следећих месец дана водила се полемика око ових појмова, шта они значе изворно, да ли би било пожељно на други начин превести их и како би се могли превести ти термини. Администратори групе су се озбиљно бавили овом проблематиком и изнедрили су следећа решења: *учишљ самоанализе, тренер, вођа, психотерапеут, наставник и саветник*, сматрајући да је *коуч* апсолутно неприхватљива и непотребна реч у српском језику. У ову дискусију су унети и предлози неколико преводилаца енглеског: *водич кроз животи, тренер животињних вештина, инструктор за лични развој и самосознају...* Опонирајућа страна, особа која је прошла кроз обуку „коучинга”, до последњег дана трајања полемике негирала је свако понуђено преводно решење сматрајући да ништа од тога не може у потпуности пренети сву специфичност изворног значења и саме обуке и учења „коучинга”, не предлагајући ништа друго осим да термин остане изворни. Инсистирање поменути учеснице на страном термину као једином адекватном би се могло објаснити мотивацијом за језичко позајмљивање (MATRAS 2009: 149-153). Ова мотивација може бити двојака, прва се односи на културолошке позајмљенице које обогаћују језик примоца и превасходно се односе на технолошке иновације као што је интернет (FILIPović-KOVAČEVIĆ 2018: 71), а друга је мотивација везана за престижност језика даваоца. Ако се реч позајми из језика једног моћног, економски јаког и утицајног друштва онда је то престижна позајмљеница. Ову појаву Прћић (2011: 157) сматра статусном употребом англицизама, а Филиповић (2005: 10) узроке оваквог позајмљивања сврстава у психолошке разлоге. У случају поменути опоненткиње, сматрамо да је у питању мотивација везана за престижност језика даваоца, према поменутој дефиницији, али и склоност да појам именован страном речју сматрамо нарочитим, несвакидашњим, што може бити извор мистификације али и начин да се изазове страхопоштовање и тамо где му није место (КЛИКОВАЦ 2017: 70).

Једна од учесница полемике је, с друге стране, врло виспрено приметила: „Питање је коликом броју говорника српског језика је јасно шта све означава *coach* или *коуч*, ако се већ инсистира на тој изнијансираности и већој прецизности. До пре 20 година имали смо генерације које су

ретко училе енглески језик. Да ли је њима прихватљивији коуч због свих тих нијанси у значењу или нпр. тренер или учитељ, са свим мањкавости-ма значења у овом случају?”

Администратори су закључили да је боље некој од постојећих речи (*тренер, вођа, учитељ*) дати ново значење него да се усвоји *коуч*, реч која нам ништа не значи. Као један од аргумената који су администратори изнели а иде у прилог њиховом ставу јесте подсећање на важну особину српског језика да речи немају једнозначну одредницу и да се значења могу допуњавати и мењати.

У електронским и штампаним изворима смо приметили разноли-кост у суочавању са овим проблемом. Навешћемо примере са портала дневних новина и из писаних медија: У дневном листу Данас⁷ смо на-шли: *koučing – trening životnih veština*, професија *life coach, life coaching, poplava raznoraznih koučeva*. У истом тексту стоји и поднаслов: *Ko su life coachevi?* А носиоци овог „занимања” су: *kouč* (мн. *koučeva*), *life coach* (множина *life coachevi*), *životni trener*. Дневни лист Блиц у два текста по-миње ову професију. У првом тексту⁸ се среће *učitelj poslovnih veština, predavač* а у другом⁹ *lajf kouč* и *životni trener*, потом се он замењује изра-зом *moderni gurui*. На порталу Еспресо¹⁰ се чак појављује комбинација двају израза *kouč trener* а особа која похађа ову обуку именована је као *klijent*, док је процес је *koučing*¹¹. Дневни лист Курир¹² употребљава: *istraživač u oblasti koučinga, koučing, organizator interaktivnih radionica*. У

⁷ Текст је доступан на: <https://www.danas.rs/zivot/sta-je-to-koucing-trening-zivotnih-vestina/>

⁸ Линк за текст: <https://www.blic.rs/vesti/beograd/marko-busman-jedan-od-najpoznatijih-svetskih-ucitelja-poslovnih-vestina-dolazi-u-mly6h7s>

⁹ Линк за текст: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/nemaju-licencu-ni-za-lajf-kouc-a-rade-kao-psiholozi-zivotni-treneri-u-srbiji/9qvpntt>

¹⁰ Текст је доступан на: <https://www.espreso.rs/vesti/drustvo/149051/culi-ste-za-famozni-koucing-ali-nemate-ideju-sta-je-to-srbi-sve-vise-placaju-ove-trenere-foto>

¹¹ У овом тексту се даје и опис активности ове обуке: *Razvoj je ključni element koučinga. Jasnije rečeno, rezultati koučinga mogu biti: postizanje vrhunskih rezultata (posao, sport, upravljanje, učenje...), uspešno završavanje projekata, proširivanje sopstvenih kapaciteta, razvijanje sopstvene vizije, postizanje balansa, identifikacija i aktivacija skrivenih talenata, razvoj lične misije, razvoj kreativnosti, definisanje vrednosti i prioriteta... Sa druge strane, koučing može pomoći kod stresa, blokada, životnih i poslovnih kriza, manjka motivacija, mentalnih blokada, konfliktnih situacija.*

¹² Линк за текст: <https://www.kurir.rs/vesti/biznis/527999/koucing-bez-granica-sa-dzonatanom-pasmorom>

Информеру¹³ смо нашли *life-koučevi* (*treneri životnih veština*), а индиректно, у ширем контексту чланка повезаног са сектама, и изразе *guru* и *savetnici*. Разноликост понуђених преводних или комбинованих опција у медијима не може да чуди, будући да не постоји званични став научне јавности како би се ови појмови користили у српском језику. С друге стране, новинари, аутори чланака, довијају се како знају и умеју, нове термине преводе или не, у зависности од својих знања, осећања за српски језик, што често надилази њихову стручну компетенцију.

Енглеска изворна реч *coach*, *noun* има више значења. У Оксвордовом речнику су дате дефиниције на енглеском са преводом: тренер, међуградски аутобус, кочија; *coach, verb* тренирати, мада у објашњењу стоји „тренирати или учити кога, посебно у спорту или да положи испит” (OXFORD 2009: 159, превод наш), док је *coaching, noun* „процес тренирања некога у спорту, да уради посао боље или да побољша вештине” (OXFORD 2009: 159, превод наш), док је друго значење „допунска настава”. Речник енглеског MW за *coach* даје следеће објашњење: a person who teaches and trains an athlete or performer, a person who teaches and trains the members of a sports team and makes decisions about how the team plays during games; *British*: a private teacher who gives someone lessons in a particular subject. Као синоними за *coach* наводе се *trainer* као именица, а глаголи: *counsel, guide, lead, mentor*.

У Речнику новијих англицизама реч **kouč**, а *m* (енгл. [*coach*] *coach*) дефинисана је у значењу спортски тренер (Vasić i dr 2018: 142). У другим речницима српског језика ове речи нема.

Реч *training* се у речнику MW објашњава: 1a: the act, process, or method of one that trains, b: the skill, knowledge, or experience acquired by one that trains, 2: the state of being trained. Као синониме исти речник наводи *drill, exercise, practice, routine* и *workout*, а пример у реченици: The job required special training. She owes flexibility to her early training as a dancer. У Оксвордовом речнику нпр. уопште нема речи *training* али постоји *trainer* - у првом значењу *џашика*, а у другом је значењу дат превод *тренер* и *инструктор* а објашњење је (превод наш): *особа која учи људе или животиње како да ураде добро одређени посао или стекну вештину, или да тренирају одређени спорти* (OXFORD 2009: 858). У речнику LDOCE стоји за *training* 1. the process of training or being taught the skills

¹³ Штампано издање од 1. 4. 2019. текст под називом Sektaši vrebaju preko interneta!

for a particular job or activity (On the course we received training in every aspect of the job, The shop opens late on Fridays because of staff training), 2. physical exercises that you do to stay healthy or prepare for a competition (She's in training for the Olympics). Док у истом извору за *train* постоји шест значења са примерима: 1. teach somebody (All staff will be trained in customer service skills), 2. teach an animal (These dogs are trained to detect drugs), 3. prepare for sport (Brenda spends two hours a day training for the marathon), 4. aim something (She trained her binoculars on the bird), 5. develop something (You can train your mind to relax), 6. plant - to make a plant grow in a particular direction by bending, cutting, or tying.

У РСЈ: **тренер** – м. енгл. спорт. онај који руководи *тренирањем*, *вежбањем* *спортисџа*: фудбалски ~, ~ каратиста. Док је **тренинг** м енгл. спор *системајско вежбање*, *увежбавање* *спортисџа* у одређеној *спортској дисциплини*. **Тренирати**, несв. 1.а. *вежбати*, *увежбавати* кога у каквој *спортској дисциплини*, *припремати* кога за *спортски настан*, за *такмичење*: ~ фудбалере. б. *обучавати*, *увежбавати* животиње да изводе разне *покрете* или *вештине*, *дресирати*: ~ животиње у циркус. 2.а. *увежбавати* се, *припремати* се за *спортски настан*, за *такмичење*: ~ кошарку. б. *системајски* *понављати* неку радњу у циљу учења, *усавршавања* у њој: ~шут. (2011: 1309).

У књизи *Енглески у српском* помиње се **тренинг** као један од примера за домаћи неологизам. Домаћи неологизми су речи које постоје у језику, али се садржински употребљавају на нов начин, тј. постојећој речи се додаје ново значење, тако се тренинг употребљава и у смисли „обука, обучавање, оспособљавање” (Прџић, 2019: 125-126). Прџић **тренинг** помиње и у *Речнику новијих англицизама* [engl training] обука за неки посао или вештину (2018: 263). Дати су и примери: 1. Верификатори ће проћи обуку. 2. Типични програми укључују технике опуштања, обуку и тренинг комуникације (2018: 263). У *Српско-енглеском речнику лажних парова* (ХЛЕБЕЦ 1997), постоје примери за речи *тренер* и *тренирати* и правилни преводни еквивалентни на енглеском језику (тренер; инструктор = trainer, дресер = (animal) trainer, школски авион = trainer, патика == trainer/training-shoe; тренирати = train [човек], дресирати= train [животињу], школовати; обучавати; вежбати = train (школован глас = trained voice; обучен војник = trained soldier, медицинска сестра = trained nurse, факултетски образован = university trained) (109–110). Појаву лажних парова Хлебец описује као замке у које падају они који

уче страни језик, па чак и преводиоци (1997: 3). По дефиницији „лажни парови” су облици сличне речи који припадају различитим језицима, при чему се њихова значења разликују потпуно или делимично, што се објашњава полисемичношћу речи.

У монографији *Српски језик у шранзицији: о анилицизмима у економском реџистру* скреће се пажња на појаву термина *шренини* у економском дискурсу упркос постојању домаће речи *обука*, која прецизно описује садржај енглеског појма, те стога не постоји потреба да реч *шренини* проширује значење, поготово што је у питању реч страног порекла (SILAŠKI 2012: 37). Одбор за стандардизацију српског језика се 1999. у Закључку 10 поводом маркетиншке терминологије дотакао именице *шренини*. *Тренини* се сврстава у другу групу тзв. позајмљеница из лењости кад се имају у виду одомаћене речи које се употребљавају у ширем значењу, а то значење је већ покривено другом речју, тако *шренини* „припада домену спорта и нема никаквих разлога да проширује значење” (КЛИКОВАЦ 2017: 72).

Из свега наведеног изводи се закључак да се речи *шрениер* и *шренираши* у српском стандарду односе на спорт, док је појава неологизма у значењу „обука, обучавање”, заправо повезано са појмом позајмљеницама из лењости, које настају као последица лошег превода.

Дакле, како се може разрешити проблем ових термина? Можемо поставити три питања: а) Да ли би требало да се прихвати реч *коуч*, која је непозната говорницима српског језика а уз то и неприлагођена његовом језичком систему? б) Да ли да се прихвати именица *шрениер* као решење са проширеним значењем које се не бележи у нормативним речницима? или в) би требало пронаћи неко одговарајуће друго решење из постојећег богатог речничког фонда српског језика?

Наше мишљење је да је најбоље по српски језик да се проблем реши на трећи начин, будући да ово ново занимање има далеко комплексније значење од речи *шренини*, а за носиоца професије – *шрениер*. Сматрамо да је потребно и могуће наћи преводни еквивалент прилагођен српском језику пре него што ово занимање званично добије статус професије а стручњаци своје одговарајуће лиценце за рад. Док су *коучини* и *коуч* са свим варијантама које се срећу у употреби као што су *life coaching*, *лајф коучини*, *лајф коуч*, *коуч шрениер* и сл. неприхватљиве за српски језик због своје неразумљивости, а њихово увођење у српски стандард би представљало доказ немоћи српског језика да се одупре надирању непотребних туђица.

На основу поменутих извора издвојили бисмо као добра решења-¹⁴следећа: *учишљ животињних (пословних) вештина, предавач, саветник*, који се понекад срећу, док за сам процес нисмо приметили ниједно одговарајуће решење у поменутих изворима. Поред учитеља животних (пословних) вештина и саветника, уз додатак, из области животних (пословних) вештина које смо ексцерпирали у изворима, сматрамо да би у обзир могли доћи и следећи термини које нисмо нашли у медијима али јесмо у дискусијама: *(психо)терапевеуш, стручњак за развој личности, инструктор вештина живљења (рада, управљања)*. За сам процес бисмо предложили: *обука¹⁵, подука¹⁶, курс¹⁷, терапија¹⁸, саветовање¹⁹, течај²⁰, а за шире појмове – теорија и пракса животних (пословних, управљачких) вештина, подршка у развоју* и сл. Пожељно би било уклопити вршиоца активности и сам процес, на пример: учитељ животних (пословних, управљачких) вештина и обука животних (пословних, управљачких) вештина, школа животних вештина; саветник из области животних (пословних, управљачких) вештина и саветовање из области животних (пословних) вештина; терапеут, са варијантама: (психо)терапеут, пословни терапеут, терапеут животних (пословних, управљачких) вештина, а процес – терапија (психотерапија, пословна терапија, терапија животних вештина...). Уколико би главно мерило било једнолексемно решење због тенденције језичке економије, онда бисмо као најбоље решење предложили да то буде (психо)терапеут и (психо)терапија као опште именовање суштине активности и професије.

¹⁴ Приметили смо да само новинари и преводиоци покушавају да пронађу одговарајући преводни еквивалент у српском језику, док се стручњаци из ове области у то не упуштају.

¹⁵ обука (ж систематско давање, односно узимање поука у циљу стицања потребних знања и корисног искуства, настава, учење (школско и друго)...

¹⁶ подука ж 1. по(г)учавање. 2. поучан савет.

¹⁷ курс м 2.а. систематско излагање неке науке или некој њеној дела у вишој школи. б. низ предавања и вежби, организована настава којом се слушаоци осposобљавају у нечему, течај.

¹⁸ терапија ж грч. мед. 1. начин лечења, лечење. 2. терапеутика.

¹⁹ саветовање, 1. њл. им. од саветоваши (се), 2. скуп, састанак сазван ради расправљања некој питања, договарања о нечему и сл.

²⁰ течај м 1. краћа обука за стицање основних знања из теорије и праксе појединих наука или занимања, курс. б. шк. стицањ у школовању, разред, година, полугође, семестар.

Навели смо неке могућности које сматрамо пригодним, верујемо да има још оних које покривају суштину рада и процеса „коучинга” а нису толико неприлагођени изговору и разумевању насиоцима српског језика као што су *коучинџи* и *коуч*. Именице *џтренинџи* и *џтрениер*, такође не сматрамо адекватним решењем, иако се у значењу обука, обучавање, односно онај који обучава, појављују као неологизми, али та употреба у српском језику није нормативно описана и прихваћена, што сведочи и поменута Одлука Одбора за стандардизацију српског језика.

Друга могућност јесте да се представници ове нове професије обрате Одбору за стандардизацију српског језика (као што је то урадило предузеће „Клио” и поставило питање да се утврди неколико термина из области хомеопатије²¹) и да добију одговор, који би, свакако, био промишљен, релевантан и обавезујући. Само да ли би у том случају тај посао и даље звучао тако помодно и интригантно?

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БОГДАНОВИЋ 2014: Милош Богдановић. *Анџлицизми у џтехнолошком дискурсу савременоџ срџскоџ језика 21. века*. Трендови у пословању. Год 3, број 3, 1/2014, 2936.
- БОРАНИЈАШЕВИЋ 2017: Марија Боранијашевић. Неоправдана употреба англицизама у новинарском дискурсу. *Годишњаџ Факултџета за културу и медије*, бр. 9, год. IX, 61–78.
- ВУЈАКЛИЈА 1980: Милан Вујаклија. *Лексикон сџраних речи и израза*.
- ВУЛЕТИЋ 2015: Александар Ђ. Вулетић: *Конџтакџи енџлескоџ и срџскоџ језика у областџи банкарсџтва и финансија*. Филолошки факултет, Београд 2015, 229.
- ДОБРИЋ 2008: Никола Добрић. *Уџицај енџлескоџ на називе џослова*. „Језик, књижевност, глобализација”. Зборник радова. Филолошки факултет Ниш, 2008, 302–316.
- КАТИЋ 2003: Марина Катић. Англицизми у језику технике. Зборник радова XLVII „Конф за ЕТРАН”. Херцег Нови, 8-13 јуна 2003, том 3, 241–244.
- КЛАЈН 2008: Иван Клајн. Пуризам и антипуризам у данашњем српском језику. *Јужнословенски филолоџ* LXIV, 153–176.

²¹ Одлука Одбора за стандардизацију бр. 14: <http://www.isj.sanu.ac.rs/2018/11/05/odluke-odbora-za-standardizaciju-srpskog-jezika/>

- КЛИКОВАЦ 2017: Душка Кликовац. *Маркетиншка терминологија* (Одлука бр. 10) у: Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика. Поводом 20 година од оснивања, припредили Вељко Брборић, Јован Вуксановић, Милан Тасић и Срето Танасић. Београд: НМ либрис 2017, 69–74.
- ПЕТРОВ 2015: Ана Петров. *Класификација и формална адаптација англицизама у српском и чешком језику у модном дискурсу*. Брно.
- РАДОЈКОВИЋ 2018: Јована Радојковић. Англицизми у спорту. *Синтеза*, 324–329.
- РСЈ 2011: *Речник српскога језика*. Измењено и поправљено издање. Нови Сад: Матица српска.
- ХЛЕБЕЦ 1997: Борис Хлебец. *Српско-енглески речник лажних парова*. Београд: Требник.

- БАЈИЋ 2009: Sanja Bajić. Nastanak pravopisne pseudonorme pod uticajem engleskog jezika. *Srpski jezik – studije srpske i slovenske* 14/1-2, 331–346.
- БОГИЋЕВИЋ 2013: Marija Bogićević. Koučing-pojam, vrste i koučing rukovodilaca. *Adragoške studije*, broj I, maj, 147–160.
- BUGARSKI 1997: Ranko Bugarski. *Jezik u kontaktu*. Београд: Ћогоја штампа – XX век.
- FILIPOVIĆ-KOVAČEVIĆ 2018: Sonja Filipović-Kovačević. Leksika u srpskom jeziku pod uticajem engleskog u žargonu omladine i klipovima jutjubera Jaserštajna. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књига XLIII-1, 69–81.
- FILIPOVIĆ 1986: Rudolf Filipović. *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU i Školska knjiga.
- FILIPOVIĆ 1990: Rudolf Filipović. *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo, razvoj, značenje*, Zagreb.
- FILIPOVIĆ 2005: Sonja Filipović. *Izgovor i pisanje računarskih anglicizama u srpskom jeziku*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- KOVAČEVIĆ 2009: Živorad Kovačević. *Lažni prijatelji u engleskom jeziku. Zamke doslovnog prevođenja*. Београд: Albatros plus, 2009.
- LDOCE 2020: *Longman Dictionary of Contemporary English*, <https://www.ldoceonline.com/> Accessed 5 Jun.
- MATRAS 2009: Yaron Matras. *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.

- MW 2020: *Merriam-Webster.com Dictionary*, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/coach>. Accessed 5 Jun.
- MIŠIĆ-ILIĆ, LOPIČIĆ 2011: Biljana Mišić-Ilić, Vesna Lopičić. Pragmatični anglicizmi u srpskom jeziku. *Зборник Матице српске за лингвистику* LIV/1, 261–273.
- OXFORD 2009: *Oxford English-Serbian Student's Dictionary*. Oxford University Press.
- P.K, M. M. 2019. K.P, M. M. Sektaši vrebaju preko interneta! *Informer*, ponedeljak, 1. 4. 2019, 8–9.
- PRČIĆ 2004: Tvrtko Prčić. O anglicizmima iz četiri različita, ali međupovezana ugla. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. Нови Сад: Матица српска, 113–130.
- PRČIĆ 2011: Tvrtko Prčić. *Engleski u srpskom*. Drugo izdanje. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- SILAŠKI 2009: Radmila Silaški. Economic terminology in Serbian and Croatian: a comparative analysis of anglicisms. *Facta Universitatis, Series: Linguistics and Literature* 7/1 (220): 75–86.
- SILAŠKI 2012: Nadežda Silaški. *Srpski jezik u tranziciji: o anglicizmima u ekonomskom registru*. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta.
- VASIĆ I DR. 2018: Vera Vasić, Tvrtko Prčić, Gordana Najgebauer. *Rečnik novijih anglicizama. Do you speak anglosrpski?* Novi Sad: Zmaj, 2001. (=) Vasić 2018: Vera Vasić, Prčić, Tvrtko, Nejgebauer, Gordana. *Rečnik novijih anglicizama*. Filozofski fakultet, Novi Sad, treće elektronsko izdanje.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ (ПРИСТУПЉЕНО 26. 2. 2019):

- <https://www.danas.rs/zivot/sta-je-to-koucing-trening-zivotrnih-vestina/>
<https://www.blic.rs/vesti/beograd/marko-busman-jedan-od-najpoznatijih-svetskih-ucitelja-poslovnih-vestina-dolazi-u-mly6h7s>
<https://www.blic.rs/vesti/drustvo/nemaju-licencu-ni-za-lajf-kouc-a-rade-kao-psiholozi-zivotni-treneri-u-srbiji/9qvpntt>
<https://www.espreso.rs/vesti/drustvo/149051/culi-ste-za-famozni-koucing-ali-nemate-ideju-sta-je-to-srbi-sve-vise-placaju-ove-trenere-foto>

<https://www.kurir.rs/vesti/biznis/527999/koucing-bez-granica-sa-dzonatanom-pasmorom>

<http://www.isj.sanu.ac.rs/2018/11/05/odluke-odbora-za-standardizaciju-srpskog-jezika/>

Dragana D. Savin

Summary

Coaching, training, or something else?

The paper deals with the unadapted English loanwords *coaching* and *coach*, the possibilities of their translation and recommendations for their translation equivalents, which are based on the newspaper articles' research as well as polemics in a language group on Facebook dealing with the same topic. The aim of the paper is to point out the immense influence which the English language has on the Serbian lexis, the import of the unnecessary English words and phrases into Serbian due to bad translations, and the need to react to this issue by finding suitable translational solutions since there exist semantically appropriate words for these term in the lexical stock of the Serbian language. The group of appropriate terms includes the following: *učitelj*, *predavač*, *savetnik*, (psiho)terapeut, *instruktor*, and, as far as the process is concerned, it contains: *save-tovanje*, *obuka*, *poduka*, *kurs*, *terapija*, *tečaj*, while the terms *trener* and *trening* are not considered the adequate translations, for, in the Serbian standard language, they are used for denoting sports activities.

Keywords: coaching, couch, training, trainer, term, Anglo-Serbian, Serbian language.

СРБИСТИКА НА ОБАЛАМА ХОМЕРОВИМ – СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРА У РЕПУБЛИЦИ ГРЧКОЈ

Радам се настоји дати краћи историјски пресјек развоја српског школства на подручју данашње Грчке, а потом подробно представити тренутно стање наставе (индивидуалне, допунске, универзитетске) српског језика, књижевности и културе у овој земљи, као и научни рад (граматике, рјечници, радови о српском језику и књижевности), те литерарно превођење.

Кључне ријечи: Грчка, србистика, језик, књижевност, култура, преводилаштво.

I

Велики грчки пјесник, нобеловац Одисеј Елитис дио своје чувене поеме *Достойно јест* посвећује свом матерњем језику:

*Језик ми дадоше грчки;
кућу убожарску на обалама Хомеровим.
Једина бриџа ми је језик мој на обалама Хомеровим.*

(Елитис 2016: 23)

Овом дивном пјесничком опоменом о насушној важности матерњег језика и бриге о њему започињемо преглед стања и судбине српског језика и културе у Елитисовој домовини. Прецизан преглед наставне српског језика, као и научне и публицистичке дјелатности на пољу србистике на тлу савремене Грчке није могуће дати у потпуности.¹ Наш је циљ приказати савремено стање (у мјери у којој је то могуће), те информисати српску, а прије свега србистичку јавност о диметима и стремљењима србистике на простору Републике Грчке.

* borjan.mitrovic@ffuis.edu.ba

¹ О проучаваоцима српског језика и књижевности, као и преводиоцима и преводима наших дјела, добар преглед даје Миодраг Стојановић у својим радовима сабраним у књизи *Пољед са Акропоља*.

Историјски гледано, прва настојања да се оснује српска школа на тлу данашње Грчке вежу се за 1887. годину и неуспјели покушај учитеља Илије Тишме да организује српску школу у Солуну (Μαυροῦμένη 2014: 241). Прва српска школа у Солуну оснива се 1892. године, под називом „Дом науке”, а 1894. са радом почиње и српска гимназија у овом граду (Μαυροῦμένη 2014: 243). Крајем 19. вијека у Солуну постоје чак 4 српске школе „једна гимназија, две основне школе за мушку и женску децу и српска Виша девојачка школа са интернатом за Српкиње из Македоније и Старе Србије” (Благољевић 2007: 235). О угледу српске гимназије у Солуну и завидном квалитету наставе у њој пише, на основу извода из *Цариградској иласника*, Љиљана Чолић (2018: 141–142), док Ставрула Маврогени износи и слабости српског образовне мреже у Солуну и географској регији Македоније у том периоду. Постоје подаци о томе да се у овом периоду, почетком 20. вијека, српске школе отварају и по другим мјестима данашње сјеверне Грчке, попут Лерина (Флорина) или Кукуша (Килкис).

Први свјетски рат даје нови замајац развоју српског школства на територији Грчке. С обзиром на ратне околности и велики број српске дјеце на тлу Грчке у периоду између 1915. и 1918. године, српска просвјетна дјелатност у том раздобљу нарочито се активира. У то вријеме дјелују школе у Солуну (в. HESSIOTIS 2000: 194) и Волосу (в. Благољевић 2007: 236), док се на Крфу отвара и основна школа и гимназија за српску дјецу (в. САРАМАНДИЋ 2004: 40).

II

У другој половини 20. вијека, услед одређених друштвено-политичких околности (тешка политичка ситуација у Грчкој у послеријатним деценијама, специфични односи Грчке и Југославије, етничка кретања, идентитетске промјене међу словенским становништвом сјеверне Грчке), српске школе у пуном смислу више не постоје, тако да се изучавање српског језика на подручју данашње Републике Грчке одвија у оквирима универзитетских курсева, курсева страних језика, конзуларне и допунске наставе језика, као и кроз самостално организовану наставу.

Када је ријеч о настави за дјецу српског (и југословенског) поријекла, познато је да је од 60-их година 20. вијека, при југословенској амбасади у Атини, функционисала суботња школа нашег језика (в. Благољевић 2007:

239). Премда се број наших сународника, па тако и српске дјеце, од почетка 90-их година прошлог вијека повећао, школа при амбасади се угасила. Потом долази до обнављања наставе српског језика, сада у оквиру допунске школе, која функционише у мрежи признатих школа Министарства просвјете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Према подацима доступним на веб-сајту Амбасаде Србије у Атини, полазници школе слушају, поред наставе српског језика, и предмете Моја отаџбина Србија и Основи културе српског народа, чиме се употпуњује културолошки оквир неопходан за очување националног идентитета. За подручје Атине надлежна наставница је Биљана Турањанин Никопулос, за острво Крит² – Вера Мулић, за подручје Волоса и Ларисе – Љубица Покрајац Псарос, док је одговорна наставница за солунску регију Ана Џогановић.³ Осим наставних активности, допунске школе су ангажоване и на организовању прославе Светог Саве, чиме се наставља традиција организовања светосавских прослава започета још крајем 19. вијека, у оквиру тадашње српске школе у Солуну (в. Μαυρογένη 2014: 246).

Када је ријеч о настави српског као страног језика, у Грчком центру за проучавање југоисточне Европе у Атини (Ελληνικό Κέντρο Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης) од 1975. године постоји организована настава српског језика. Од професора за које знамо да су ту предавали у овом центру су: Филотас Јанотас, Љиљана Грубишић Јосиф (в. Благојевић 2007: 237), као и Ирена Благојевић.

У погледу универзитетске наставе, први часови српског језика покренути су у оквиру Центра за стране језике Атинског универзитета (Διδασκαλείο Ξένων γλωσσών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών). Процес је покренут залагањем и трудом Мирка Томасовића (в. Благојевић 2007: 238), који је, у коауторству са Агорицом Трипа Томасовић, написао и уџбеник српског језика: Σερβική γλώσσα – εγχειρίδιο διδασκαλίας της Σερβικής γλώσσας με γραμματική και συντακτικό. Значајну улогу у позиционирању и афирмацији српског језика на Атинском универзитету одиграо је др Љубомир Зуковић, професор Универзитета у Источном Сарајеву, својевремено амбасадор Босне и Херцеговине у Грчкој.

² У Хаћи (Крит) је од 2002. године дјеловала и школа српског језика основана на иницијативу локалног друштва српско-грчког пријатељства. Школу је водила Душица Цветковић Кацаникаки. (в. Благојевић 2007)

³ Сви подаци у вези са радом допунске школе преузети су са сајта Амбасаде Србије у Атини.

Наставна и научне универзитетска дјелатност на пољу србистике данас се у Атини одвија на Катедри за руски језик и књижевност и словенске студије (Τμήμα Ρωσικής Γλώσσας και Φιλολογίας και Σλαβικών Σπουδών) Филозофског факултета Атинског универзитета. Колико нам је познато, србистиком се тренутно бави троје запослених на овој катедри: Биљана Турањанин Никопулос, Горанис Полидорос и Панајотис Асимопулос.

Др Биљана Турањанин Николопулос од 2014. држи наставу српског језика на поменутој катедри. Примарно се бави савременом српском књижевношћу у библијском и митском контексту, на корпусу Горана Петровића, Б. Ђопића, Андрића, Киша, Пекића и других. Објављивала је више радова, учествовала на конференцијама са темама из домена науке о књижевности и методике наставе српског језика. Сарадник је и при изради *Лексикона њисаца* Матице српске.

Др Горанис Полидорос научно се бави старословенским језиком и палеогеографијом у компаративном односу према средњовјековном грчком језику, културним везама Словена, имаголошким аспектима старих текстова, али и питањима фразеологије, предавања језика и сл. Учествовао на великом броју конференција и до сада објавио значајан број радова из поменутих области. Радио је као лектор за грчки језик на Катедри за неохеленистику Филолошког факултета Универзитета у Београду.

На атинској славистици ради и др Панајотис Асимопулос. Бави се претежно језиком (морфологија, лексикологија, семантика), али и књижевношћу у компаративном односу (Казанцакис – Диздар, Сеферис – Лалић, Андрић – Сеферис). Објавио је велики број радова, учествовао на конференцијама у Грчкој, Србији, Републици Српској, Русији и Румунији. У Атини је 2005. објавио и *Српско-грчки/грчко-српски речник* (Σερβο-ελληνικό – Ελληνοσερβικό λεξικό). Овдје треба поменути да је у Атини 2001. године из штампе изашао и једносмјерни, српско-грчки рјечник (Српско-грчки речник/Σέρβο ελληνικό λεξικό) Александре Марковић.

Премда се не бави србистиком, већ руском филологијом, вриједно је истаћи да је некадашњи шеф атинске славистике, др Елени Стерјопулу (Ελένη Αλ. Στεργιοπούλου), своју докторску дисертацију одбранила на Филозофском факултету Универзитета у Источном (тада Српском) Сарајеву.

Српским језиком, књижевношћу и културом у Атини бави се и др Ирена Богдановић – театролог чија је ужа специјалност компаративно проучавање јужнословенске драме ренесансе и барока. Осим великог

броја радова о јужнословенско-грчким књижевним (прије свега драмским) односима, објавила је и капитално дјело: Το θέατρο της Αναγέννησης και του Μπαρόк στη Βαλκανική Χερσόνησο και στα νησιά της (2018). Активно се бави преводилаштвом, тако да је са грчког на српски преводила дјела Никоса Казанцакиса, Ангелоса Терзакиса, Јоргоса Јоану, Јаниса Ксантулиса, Косте Мурселе, Каље Пападаки, Христа Арманда Гезе, док је на грчки превела *Дунда Мароја* Марина Држића. Већ је поменуто да Ирена Богдановић држи и наставу српског језика у Институту за југоисточну Европу, а један семестар је предавала српски и на Атинском универзитету.

На пољу научне дјелатности и преводилаштва дјелује и Измина Јелена Радуловић. Магистрирала је на Филозофском факултету у Атини са темом *Краљевић Марко и Диџенис Акријас и њихова веза са архејским јунака код Хомера*, док јој докторска дисертација (у изради) носи наслов *Српско-грчке књижевне везе у доба романтизма и класицизма*. Бави се књижевним превођењем са грчког на српски (Хипократ, Н. Казанцакис, Јоргос Сеферис, Ангелос Сикелианос, К. Кавафи, Илиас Венезис, Димитрис Нолас, Алексис Стаматис, Димитриса Сотакиса, Лефтериса Куљеракиса), као и са српског на грчки (Раша Ливада, Биљана Србљановић, М. Павић, Данило Киш и др).

Када је ријеч о преводилаштву, у Атини се дуго година преводилаштвом бавила Гага Росић (преминула 2017). За свој рад на успостављању културних веза између грчке и српске књижевности и културе добила је низ награда и признања. На грчки је превела, између осталог, више дјела Милорада Павића, Видосава Стевановића, Давида Албахарија, Милисаве Савића, Данила Киша, Светислава Басаре, пјесме Васка Попе и Душана Матића, као и шест позоришних комада Душана Ковачевића. Са грчког на српски превела је дјела више савремених грчких романописаца и пјесника, а урадила је и нове преводе класика – Софокловог *Цара Едипа* и *Антифоне*, те Еурипидовог *Ореста* и *Баханџикиња*.

У Грчкој је преведен и значајан број дјела Иве Андрића, понајвише преводилачким трудом Христоса Гувиса, „доброг znalца српског језика” (Стојановић 2012: 160), а сусрећемо се и са преводима Андрића које је радио Зоран Мутић. У погледу превођења дјела српских аутора, важно је споменути и име Леониде Хаципродромидиса, који је на грчки превео Павићев *Хазарски речник* (прво Павићево дјело преведено на овај језик), али и дјела Д. Михајловића и Б. Шћепановића.

У Атини дјелује и Ивана Петровић Христулу, доктор филозофије, руководилац пројекта „Идентитет између Истока и Запада и двојица нобеловаца” (Identity Between the East and West and the Two Nobel Winners Project). Ријеч је о интернационалном пројекту који се бави дјелом Иве Андрића и Одисеја Елитиса кроз призму идентита, односа Истока и Запада, имаголошких питања и генерално питања преиспитивања идентитета, тј. западњачке детерминисаности балканских идентитета у вријеме кризе идентитета у савременој Европи, са фокусом на афирмацију потенцијала Балкана у том контексту. Пројекат је планиран као међудржавни, те би се као његови носиоци јавили: Филозофски факултет у Атини, Андрићев институт из Вишеграда, Центар за хеленске студије у Подгорици, Естетичко друштво Србије и Удружења за уметност, културу, медије и друштвена питања из Београда. Циљ пројекта је јачање веза између два блиска народа, развој и унапређење академских истраживања на пољу балканске књижевности, филозофије и културе, као и развојање регионалних и интернационалних веза.

Када је ријеч о Солуну, осим раније поменуте допунске наставе српског језика у регији Солуна, на Институту за балканске студије (Ινστιτούτο Μελετών Χερσονήσου του Αίμου) у овом граду српски језик као страни изучава се још од 1964. године (в. Благојевић 2007: 237).

Такође, Представништво Републике Српске у Солуну, под руководством Јелене Јовановић Атанасију, од маја 2020. године покреће бесплатан курс српског језика за почетнике. Течај је намијењен полазницима којима је српски нематерњи језик, а наставу води неохелениста Маја Пејчић, предавач са вишегодишњим искуством у настави српског језика у грчкој језичкој средини.

На универзитетском нивоу, српски језик, књижевност и култура изучавају се на Универзитету Македонија, при Катедри за балканске, словенске и источне студије (Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών). На поменутој катедри србистичке предмете држи проф. др Марица Јелић Кубуриду, која се у својим научним радовима бави методиком предавања српског језика у грчкој језичкој средини и стањем наставе српског језика у Грчкој. Марица Јелић Кубуриду аутор је и *Грчко-српској/Српско грчкој речника*. Осим ње, наставу српског на овој катедри држи и Георгиос Боровас.

Србистиком се у Солуну бави и др Ставрала Маврогени, редовни професор на Катедри за балканске, словенске и источне студије на Универзитету Македонија. Осим на овом факултету, српски језик и културу

предавала је и на другим универзитетима у Солуну и Флорини. Поља истраживања обухватају српски језик, књижевност, словенске културе, питања национализма у словенским друштвима, као и традуктологију. У радовима које је излагала и објављивала како у Грчкој, тако и у иностранству, пише о политици и национализму у уџбеницима држава насталих распадом бивше Југославије, о настави страног језика, затим о књижевности (нарочито су занимљиви радови имаголошке природе, о слици Грка код Сремца и Исидоре Секулић), али и о историји сликарства, историји српског школства у Грчкој и сл.

Када је ријеч о издавачкој дјелатности на пољу лингвистике, Ксенија Змијањац је аутор прве, недавно објављене граматике српског језика за Грке (Γραμματική της Σερβικής γλώσσας, με ασκήσεις), настале на основу дугогодишњег искуства предавања српског језика у грчкој језичкој средини. Такође не треба заборавити да је у Солуну изашао и грчко-српски рјечник (Σερβοκροατικό-ελληνικό Λεξικό, 1988; Έλληνο-σερβικό Λεξικό, 1995) ауторке Ане Војадзи, као и рјечник Антониса Колицидаса – Λεξικό ελληνο-σερβοκροατικό και серβοκροατικό-ελληνικό из 1996.

Што се тиче научног рада у области србистике, треба поменути да је Калиопи Елефтериаду, бивши лектор за грчки језик у Београду, 2018. године на солунском Аристотеловом универзитету одбранила мастер рад на тему: *Упоредно истраживање морфолошке адаптације њорке у њорском (књижевном и северним дијалектима) и књижевном српском*, под менторством проф. Христоса Тзитзилиса. Поменимо и то да се српско-грчким књижевним темама бави се и Јанис Киоридис (Ιωάννης Κιορίδης) из Сера, који се бавио старијим слојевима књижевности, нарочито односом Марка Краљевића и Дигениса Акрите.

Када је ријеч о другим универзитетским центрима у Грчкој, немамо податке о настави или научном раду на пољу србистике. Можемо посвједочити да Универзитет у Јањини посједује, за иностране прилике значајан библиотечки фонд на српском језику, вјероватно у функцији одређених компаративних истраживања. Поред тога, познато нам је да је Демокритов Универзитет у Тракији својевремено организовао периодичне серије наставе српског језика, на основу сарадње са Катедром за неохеленистику Универзитета у Београду, одакле су предавачи и долазили.

На крају треба споменути да се на Кипру неохелениста Саша Ђорђевић, докторанд, бави превођењем, али и подучавањем литерарног превођења у српско-грчком контексту. Поред тога, објављује радове о савреме-

ној српској и грчкој књижевности, народној књижевности и имаголошким аспектима књижевних дјела (слика Грка у српској књижевности).

III

Овим прегледом настојали смо дати краћи осврт на историјске зачетке и развој српског школства и наставе српског језика и књижевности, као и слику научног статуса србистике у Републици Грчкој. Осим различитих сфера које се тичу србистичких активности (настава, научна дјелатност, издаваштво, превођење, културне активности), указано је и на примарне центре развоја србистике у Грчкој (Атина и Солун), али и на активности које се одвијају у другим, мањим мјестима. Притом је, наравно, било немогуће доћи до сваке информације која би се тицала ове тематике, али вјерујемо да је овим текстом обухваћен и консултован највећи дио доступних извора и података. Посебну важност за србистичку и уопште академску јавност Републике Српске има чињеница да претежнији дио школских, наставних и научних активности у Грчкој воде људи поријеклом из Републике Српске. То истовремено може бити и позив нашој академској заједници и надлежним министарствима да се страније укључе у сарадњу са институцијама и појединцима у Републици Грчкој, на добробит наше националне филологије, у циљу очувања идентитета наших сународника у Грчкој, али и зарад развијања дубљих и квалитетнијих научних веза између двију академских средина.

ЛИТЕРАТУРА

- Благојевић 2007: Гордана Благојевић. Српске школе и настава српског језика у Грчкој у 20. веку, у *Гласник Етнографског института*, књ. 55, св. 1, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Елитис 2016: Одисеј Елитис. *Достојно јеси*. Београд: Карпос.
- Сарамандић 2004: Љубомир Сарамандић. *Ходочашће на Крф*. Београд: Чигоја.
- Стојановић 2012: Миодраг Стојановић. *Појед са Акропоља*. Београд: Службени гласник.
- Чолић 2018: Љиљана Чолић. „Цариградски гласник”, *свећилник српства у вековној шами*. Београд: ЗУНС.

- Μαυρογένη 2014: Σταυρούλα Μαυρογένη. Τα σερβικά σχολεία της Θεσσαλονίκης στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, γ Η Θεσσαλονίκη στις παραμονές του 1912, Θεσσαλονίκη: Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

Borjan Mitrović

Summary

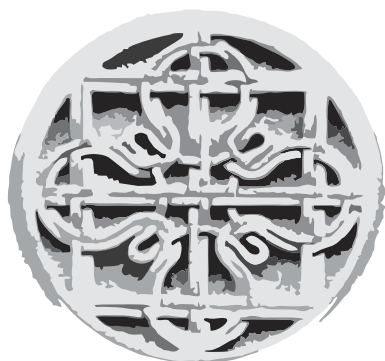
Serbian studies at the shores of Homer - Serbian language,
literature and culture in the Hellenic Republic

The paper aims at presenting a short historical cross-section of the development of the Serbian teaching practices at the territory of the present-day Greece, and, consequently, gives a detailed presentation of the current status of the teaching practices (individual, supplemental, university) of the Serbian language, literature and culture in the country as well as the related scientific work (grammar books, dictionaries, papers on Serbian language and literature) and literary translations.

Keywords: Greece, Serbian studies, language, literature, culture, translation.

ПРИКАЗИ

РАЗУМИЈЕВАЊЕ ВРЕМЕНА И ЈЕЗИКА

Над страницама књиге Милоша Јевтића,
Разумевање језика. Разговори са Срећом Танасићем,
НМ Либрис, Београд, 2017, стр. 253.

У огледу је представљена књига Милоша Јевтића *Разумевање језика* у којој су обједињени разговори са лингвистом проф. др Срећом Танасићем, вођени током 2016. и објављени 2017. године. Указано је на три типолошко-жанровска аспекта ове књиге (аутобиографски, мемоарски и научни), у којима долази до изражаја обликовање историје приватног живота, опште слике друштвеног живота, те научне расправе о језичкој политици вођеној на простору авнојевске Босне и Херцеговине и Југославије у другој половини 20. и на почетку 21. вијека.

1.0. У познатој колекцији „Одговори”, публицисте и књижевника Милоша Јевтића, у којој је до сада, за 40-так година излагања, објављено више од 200 наслова, појавила се 2017. године под бројем 212 књига *Разумевање језика* у којој су објављени разговори са проф. др Срећом Танасићем, научним саветником Института за српски језик САНУ, те дугогодишњим редовним професором синтаксе српског језика на Универзитету у Нишу и Универзитету у Бањој Луци. У колекцији „Одговори” објављени су разговори са бројним важним личностима из јавног живота, књижевности, науке и умјетности: од Милорада Павића и Матије Бећковића, Миће Поповића и Александра Деспића, преко Слободана Селенића, Љубомира Симовића и Василија Крестића, па све до Лазара Чурчића, Миленка Мисаиловића, Милке Ивић и Предрага Пипера, Милодрага Павловића и Љубивоја Ршумовића и сл. Због специфично заснованог концепта читаве едиције, у којој су постављена питања и статус интервјуисте у толикој мјери добро вођени да су заправо ненаметљиви,

* goran.maksimovic@filfak.ni.ac.rs

разговор у овом случају можемо посматрати као монолог или преполовљени дијалог у којем долази до изражаја пуна причалачка и интелектуална способност одабраног казивача или интервјуисане особе да искаже све оне најбитније аспекте свог приватног живота, те удјела који је постигао у јавном животу заједнице.

1.1. Због свега тога, књигу *Разјовора са Срећом Танасићем* можемо читати из неколико комплементарних типолошко-жанровских перспектива. На првом мјесту и најприје као историју приватног живота и својеврсну дијалошки написану аутобиографију са елементима васпитног типа романа о завичајном поднебљу, породичном поријеклу, раном дјетињству и одрастању, најранијем школовању, средњошколским и студентским данима, те каснијим професионалним ангажманима и пословима у свијету науке и наставе. Друга жанровска перспектива уводи нас у разумијевање ове књиге као својеврсне мемоарске прозе у којој је предочен друштвени живот у другој половини 20. и на почетку 21. вијека, углавном у Сарајеву и Београду, али и на цјелокупном простору бивше СФРЈ, који се завршава страшним грађанским ратом и распадом земље. Трећа жанровска раван уводи нас у разумијевање ове књиге као научне студије у којој се из историјско-филолошке, социо-лингвистичке и политичко-језичке, а изнад свега друштвено-историјске перспективе, сагледава јавни живот у Босни и Херцеговини, посматран кроз образовни систем, кроз међунационалне односе тамошња три конститутивна народа, те изнад свега кроз језичку политику, која је свакако представљала један од најосјетљивијих сегмената у тим односима Срба, Хрвата и Муслимана/Бошњака. Три дефинисане, дубоко прожете и повезане, типолошко-жанровске перспективе ове књиге тачку укрштања доживљавају у приказу почетка грађанског рата 90-тих година 20. вијека у Сарајеву и читавој аванојевски устројеној Босни и Херцеговини, када је Танасић био принуђен да заједно са породицом, супругом и двоје мале дјеце, крене у избјеглиштво у Србију, најприје у околину Горњег Милановца, а затим у Београд, гдје је у пуној мјери пронашао уточиште за своју породицу и добио прилику да се искаже у научном и универзитетском раду.

2. Аутобиографско казивање Срета Танасића започиње практично са 1949. годином и датумом рођења у селу Подновљу, у околини Добоја, али нас кроз историјске реминисценције враћа дубоко у средњовјековну прошлост овога изразитог српског краја, познатог и под именом Вучи-

јак, а смјештеног на лијевој обали ријеке Босне. Подновље је изашло на глас 1834. године након чувене Поп Јовичине буне против Турака, која је представљала „прву већу буну Срба западно од Дрине после српских устанака у Србији, за њу је знао и помагао припреме и кнез Милош” (16). Вучијак није остао миран ни у доба Херцеговачког устанка 1875. године, прославио се у Првом свјетском рату по великом броју „солунских добровољаца”, док је у Другом свјетском рату био познати четнички крај. Све то је утицало да у авнојевској држави буде озлоглашен као непријатељски крај са свим посљедицама које је таква квалификација могла да донесе људима овога поднебља.

Казивање о дјетињству неумитно је везано за представљање породичног живота у којем су централне фигуре били отац Здравко и мајка Савица (Саја), те петоро дјеце (четворица браће и једна сестра). Присјећа се доживљаја који су имали понешто од „ћопићевског детињства”, пуног дјечијих несташлука, маштовитих игара, радости одрастања и дружења, свега онога што је дјетињство и начинило најбезбрижнијим добом живота. Танасић са много искрених емоција говори о заштитничкој фигури оца, који је био изразито правдољубив и частан човјек, али изнад свега о бескрајној љубави и оданости мајке: „Иако нас је имала петоро, стизала је увек да нас све подржи, као да је имала сто руку, сваком је учинила све што му треба, сваког је загрлила, помиловала, сваком запевала, свакога ушушкала, спремила на спавање и дочекала кад се буди, спремила чистог и нахрањеног у школу, дочекала из школе са лепом речју, испратила и испраћала у свет с љубављу и саветима. Наша мајка је испуњавала кућу и наше животе невероватном топлином; никад нисмо толико одрасли да смо могли без те тоpline, све док је она била жива. Вероватно је то било тако и зато што она своју мајку није запамтила” (14).

У истој равни казивања Танасић показује изразиту љубав и поштовање према сестри Драгици, која је као ученица била понос Учитељске школе у Дервенти, касније је завршила студије српског језика и књижевности, а истакла се као наставник и директор једне основне школе у Дервенти. Показала је и лијеп пјеснички таленат, а захваљујући Срећку Јовановићу, директору и уреднику „Дечјих новина”, њени стихови за дјецу и младе објављени су у посебним књигама, а касније су ушли и у бројне антологије дјечијег пјесништва. Између осталог, уврштена је и у антологију српског пјесништва за дјецу која је објављена у Москви 2012. године, у редакцији Василија Базилевског, под насловом *Књига радости: Српско пјесништво – деци и о деци*.

Оно што је најважније, из такве здраве породичне атмосфере, Танасић је понио ону дубоку свијест о доброти и поштењу као врхунским људским вриједностима, којима се руководио читавог живота. То је нарочито дошло до изражаја у приказивању година школовања, најприје у основној школи у родном селу, затим у гласовитој Учитељској школи у Дервенти, те поготово на Филозофском факултету у Сарајеву на Одсјеку за српскохрватски језик и југословенске књижевности. Танасић наглашава лакоћу са којом је савладавао школске обавезе, издваја имена бројних важних педагога, од првих учитеља Љуба Згоњанина и Гроздане Псодаров, наставника основне и средње школе, као што је био „предобри разредни старешина Ђамил Јупић, професор биологије”, па све до гласовитих професора универзитета, међу којима се посебно издавају: Јован Вуковић, Малик И. Мулић, Салко Назечић, Мидхат Бегић, Светозар Марковић, Херта Куна, „лепа и бистра Херцеговка” Ксенија Милошевић, код које ће касније одбранити дипломски, магистарски и докторски рад. Ту су и бројни професори књижевности: Бранко Милановић, Мидхат Шамић, Славко Леовац, браћа Кољевићи (Светозар и Никола), Божидар Пејовић, млади доценти Зденко Лешић, Љубомир Зуковић, Радован Вучковић, Бранко Летић, као и асистенти Богдан Л. Дабић, Новица Петковић и многи други. Танасић наглашава да су само неку деценију раније професори на том факултету били и један Драгиша Живковић и Меша Селимовић и др.

Приказ сарајевских студентских година (1969-1973) послужио је Танасићу да опише карактеристичну атмосферу на Филозофском факултету, коју су између осталих обиљежили и бројни истакнути студенти, већ оглашени или будући пјесници, научници, политичари и јавни дјелатници, али и „вјечити студенти”, који су чинили специфичну и препознатљиву душу читаве те институције. У том погледу издваја имена пјесника Рајка Петрова Нога, Бранка Чучка, Недељка Бабића, а посебно свог нешто старијег генерацијског друга Тодора Дутине, који је остао упамћен по томе што је на испиту из теорије књижевности код Зденка Лешића све примјере стилских фигура доказивао цитирањем сопствених стихова. Дутина се међу студентима прославио кад је на једној трибини Оскара Давича на Филозофском факултету прекинуо излагање овог писца зато што је назвао Дучића „издајником” и зато што му је оспорио пјесничку вриједност говорећи да и није био „неки велики песник”. Тад је устао Дутина и протествовао, питајући Давича пред пуним

амфитеатром студената и професора: „Ако није Дучић велики пјесник, ко је онда, а шта бисте рекли за ову његову пјесму, па за ону његову пјесму...?” Давичо је након тога демонстративно устао и одговорио му: „Кад тако знаш, онда дођи овде па ти настави предавање” (48). Професори су након тога једва изгладили овај сукоб и смирили нервозног Давича да настави даље излагање. Карактеристичан је у том погледу и портрет једног од тих „вјечитих студената”, неког Марка, који је у свом студентском дугом вијеку промијенио много студијских програма, а био је познат по томе што је у писменим радовима у фуснотама упућивао информације професорима да је о наведеном проблему опширније писао у саставима из претходних испитних рокова.

Аутобиографско казивање захватиће и године студијског боравка у Москви, гдје је на Универзитету Ломоносов био лектор српскохрватског језика (1973/74), као и служење војног рока у Рашкој, након повратка у земљу, те године рада на Институту за српскохрватски језик у Сарајеву, гдје је на препоруку Јована Вуковића добио прво запослење. Биле су то године и када се оженио, добио дјецу и гдје је остао све до почетка грађанског рата и драматичног изласка из Сарајева у прољеће 1992. године. Танасић са много пажње приказује сарадњу са студентима у Москви, али и дружење са младим колегом из Сарајева, Бранком Тошовићем, који је боравио на једномјесечној стипендији у Москви, са професором славистике из Београда Миодрагом Сибиновићем, који је тад био у Москви на једногодишњој стипендији. Помиње и своје руске студенте, попут Виктора Бондарева, који је касније дужи низ година био у дипломатској служби у Београду. Описује и долазак свог сарајевског професора Светозара Марковића у Москву и сл.

Аутобиографско казивање након изласка из Сарајева усмјерено је на приказивање избјегличког живота, на снажажење и борбу за опстанак, али и представљање портрета оних добрих људи који су му притекли у помоћ онда када је то било најпотребније. Танасић посебно издваја Срећка Јовановића, директора и творца чувеног издавачког предузећа „Дечје новине” из Горњег Милановца, који му се несебично нашао и у Горњем Милановцу и у Београду, а затим се осврће на улогу Милке и Павла Ивића, Драга Ђупића и других, који су му помогли да се врати у научни живот и запосли на Институту за српски језик САНУ у Београду. Одужио им се на достојан начин преданим научним радом, а између осталог и каснијим веома успјешним вођењем тог истог института, чији

је директор био од 2006. до 2016. године. За своје научне и наставне везе са Универзитетом у Нишу од 1993. године посебно издваја улогу проф. др Мирољуба Стојановића, оснивача и тадашњег управника Катедре за српски језик и књижевност, као и колеге Недељка Богдановића. За успостављање наставних и научних веза са Универзитетом у Бањој Луци, од 1996. године, као посебно важне издваја колегу Милана Драгићевића, те сарајевског професора и тадашњег академика Бранка Милановића. Танасић са поносом и топлином пише и о бројним генерацијама својих студената, не заборављајући да напомене да му се чини како је баш у Нишу „имао највише одличних студената” (135).

3. Мемоарска перспектива казивања много је сложенија, често се прожима са аутобиографским казивањем, али се разликује по томе што са плана приватног прелази на приказивање јавног живота и отвара бројна питања босанскохерцеговачког друштва у послеријатним годинама. Танасић разоткрива дубинска упоришта српског идентитета на простору Босне и Херцеговине, а поготово града Сарајева, кроз историју. У томе је нарочито интересантно његово казивање о српској средњовјековној драгоцености, Старој српској православној цркви Св. Архангела Михаила, те њеном музеју отвореном 1890. године, великом заслугом Јевтана Деспића, на Башчаршији. Осврће се на духовни живот сарајевских Срба кроз историју и њихову вјековну борбу да очувају свој идентитет под Турцима, а касније и под Аустријанцима. Осврће се на младобосански покрет, на Први и Други свјетски рат у Сарајеву, на Владимира Перића Валтера и сл. Указује и на улогу и снагу Српске муслиманске организације и Срба католичке вјере на овим просторима кроз историју. Разматра разорно дејство одлука загребачке бискупске конференције из 1900. године у Загребу да се сви Срби католичке вјере морају изјашњавати као Хрвати, што ће изазвати касније трагичне посљедице по судбину читавог српског народа у 20. вијеку и сл. У том смислу као веома индикативне наводи примјере Дубровчанина Милана Решетара, као Србина католичке вјере, а посебно судбине Меше Селимовића и Скендера Куленовића, из муслиманског вјерског корпуса, који су због своје српске оријентације били принуђени да напусте Босну и Херцеговину.

У истој равни се послје Другог свјетског рата спроводила и систематска мистификација и клеветање улоге Четничког покрета, који је од једине легитимне и регуларне војске у окупираној Краљевини Југославији, идеолошким и пропагандним фалсификатима тадашње историо-

графије био проглашен за „сараднике окупатора”. Танасић разобличава и лажне претпоставке на којима је грађена идеологија братства и јединства, јер је направљена насилна „симетрија између легитимне војске у отаџбини и усташа који су дошли на тенковима фашистичке Немачке”, а онда је њима „супротстављен партизански покрет, НОБ, као нешто светло, праведно и законито, а ништа од овога није било тачно” (89). У том смислу, указује и на јавне и тајне прогоне знаних и незнаних српских интелектуалаца из Босне и Херцеговине, под опскурним оптужбама да су били „великосрпски националисти и шовинисти”, међу којима су у јавности били познати случајеви Веселина Ђуретића, Војислава Лубарде, Рајка Петрова Нога, Новице Петковића и сл.

Кад је ријеч о животу у послеријатном Сарајеву у авнојевској Босни и Херцеговини, Танасић на многим мјестима заправо веома успјешно демистификује бројне пропагандне митове о идиличном суживоту, „братству и јединству”, те чувеној „сарајевској раји”, за коју наглашава да јој никада није припадао, нити је имао посебну жељу за тиме. Све је то била једна велика животна лаж са које су скинуте маске тек кад је почео крвави грађански рат 90-тих година и кад су бројни сарајевски „мангупи” преко ноћи постали зликовци, обукли маскирне униформе, узели калашњикове у руке и блокирали градске раскрснице, хапсећи и пљачкајући своје дојучерашње комшије и познанике, спроводећи их у приватне затворе и мучилишта, а затим и у сигурну смрт у безименим јамама и тајним гробовима.

Долази то до изражаја и у представљању етничке слике града, у приказивању српских насеља која су била вијековима распоређена по ободу града (Илијаш, Рајловац, Вогошћа, Илица, Војковићи, Лукавица, села испод Требевића, Вучја Лука и сл.), а што је у грађанском рату 90-тих година искоришћено за беспризорну пропаганду због наводном српског опкољавања и блокаде града и сл. Свему томе Танасић подастире званичне документе и указује на постојање описа Сарајевског поља са почетка 20. вијека „где се види да су и тада готово сва та насеља била српска, тако је било и до деведесетих година у доброј мери” (106).

Танасић понекад и веома емотивно, али свакако веома јасно и гласно истиче да су сарајевски Срби били највећи губитници у овој рату, да су присилно или политичким одлукама протјерани из свог родног града, а да су злочини почињени против сарајевских Срба још увијек остали неразјашњени, а познати злочинци некажњени. У тој срамној пропаганди, иза које су стајале и још увијек стоје поједини западни цен-

три моћи, скрива се истина да је из Сарајева протјерано 150 хиљада Срба. Танасић са разочарањем и горчином закључује да није могао ни претпоставити да ће се нешто тако десити: „Мој свет је био велика заблуда, свет од пене, иза кога је постојао други прави свет – страшан, ужасан. Несрећан сам, дубоко несрећан, што сам проживео своје најлепше дане младости и сазревања у толикој заблуди, што сам схватио да нисам живео у своме свету, у своме граду” (109–110). Танасић указује и на бројне примјере тих злочина против Срба у сарајевским насељима, као што су били они почињени у Пофалићима, као што је био злочин над младим војницима у Добровољачкој улици и сл. Осврће се и на сличне примјере злочина над Србима почињеним на територији читаве Босне и Херцеговине и то одмах на почетку рата: у Дервенти, у Сијевцу код Брода на Сави (родном мјесту pjesника Душка Трифуновића). Указује и на трагичне судбине појединаца, међу којима је најдраматичнија она која говори о страдању тузланског доктора књижевних наука Шпира Матијевића. У току рата су му муслимани најприје одвели сина да га пребаце на српску територију за новац, а онда су убили тог невиног младића. Кад се несрећни отац заинтересовао зашто му се син не јавља, исти злочинци су убили и њега да би се ослободили непожељног свједока.

Тај добро заснован широки друштвени план посматрања долази до изражаја и у приказивању живота у Москви и СССР, у епизодама у којима описује путовања у Грузију и Јерменију, те посјету тадашњем Лењинграду. Све то нас уводи у један нови поглед на глобалну политичку слику свијета, на године које су претходиле распраду источног блока, а онда као последицу изазвале и ланчани распад авнојевске Југославије и почетак грађанског рата. Танасић успјешно описује начин на који је функционисала ригидна администрација у Москви, разне бирократске смицилице, али са пуно одушевљења говори о руској славистичкој науци, богатим библиотекама, крцатим књижарама, испуњеним позориштима и бројним другим аспектима живота у овој великој земљи и међу блиским народом изразите самосвијести о слободи и сопственој величини. Боравак у Москви подстакао га је да укаже и на историју руско-српских славистичких веза још од средине 19. вијека и заснивања славистике у Русији. Практично од Вука Караџића, преко Стојана Новаковића и Александра Белића, па све до Танасићевог сарајевског професора Јована Вуковића, који је имао огромни углед међу руским славистима, та веза је била веома снажна, научно дубоко утемељена и нераскидива.

4. Перспектива обликовања научне студије долази до изражаја у оним дијеловима Танасићевог казивањима у којима расправља о питањима језичке политике која је вођена у Босни и Херцеговини од 70-тих година 20. вијека. При томе је наглашено да је за двије деценије послје окончања Другог свјетског рата Сарајево израсло у лингвистички центар који се на лијеп начин оглашавао и видио и у тадашњој Југославији и у свијету славистике, а да је у томе пресудну улогу одиграо професор Јован Вуковић. Међутим, друга фаза лингвистичког живота у Босни и Херцеговини започета је 1965. године након одржавања Петог конгреса југословенских слависта у Сарајеву. Иницирала га је Милка Ивић у уводном реферату „Проблем норме у књижевном језику”, у коме је изнијела тезу да се књижевни језик на сто година послје Вука развијао и да се разликује од Вуковог књижевног језика, да се тај језик раслојио и да се може говорити о „две варијанте – источној насталој око Београда, и западној насталој око Загреба” (55–56). Таква теза о варијантном раслојавању српског језика, која је дошла од једног српског лингвисте, објеручке је дочекана код сепаратистички настројених хрватских лингвиста, који су поставили захтјев да о „хрватској варијанти могу одлучивати само хрватски лингвисти”. При томе су сами кренули у наметање граница српској варијанти тог језика, „покренувши идеју да се БиХ издвоји из српске варијанте, док о језичким правима Срба у Хрватској нису ни говорили, очито су тада планирали њихову асимилацију” (57). Све то је било формулисано у загребачком часопису *Језик* 1967. године у „Декларацији о називу и положају хрватског књижевног језика”, коју су српски интелектуалци и лингвисти дочекали потпуно неспремни, а било је јасно да је тако формулисана декларација „претила да се Срби у републици Хрватској асимилију, а Срби у Босни и Херцеговини језички удаље од Срба у Србији” (57).

Танасић у даљој својој расправи пажљиво показује како се таква сепаратистичка и у основи дубоко антисрпска језичка политика развијала у научним и образовним институцијама Босне и Херцеговине, а осврће се и на лингвисте који су били главни реализатори такве политике, прије свега на Јосипа Баотића, те на социолонгвисту и арабисту Срђана Јанковића, као и на Милана Шипку, доректора новооснованог Института за српскохрватски језик у Сарајеву од 1973. године. То је нарочито дошло до изражаја на једном језичком савјетовању у Мостару 1973. године на коме је јавно потврђена теза о изграђивању сопствене варијанте језика

под називом „босанскохерцеговачки стандарднојезички израз”. Пошто се томе оштро супротставио професор Филолошког факултета из Београда, иначе рођени Мостарац, чувени акцентолог Асим Пецо, партијски пропагатор такве језичке политике Срђан Јанковић га је умиривао тврдњом како „то није нови језик, али јесте стандардни бх. израз”, који је „на истом нивоу са другим стандардним изразима, па је нормално да свака социокултурна средина, укључујући и босанскохерцеговачку, буде један од полицентричних пунктова стандардизације” (61). Танасић, иначе, наглашава да је то језичко савјетовање остало упамћено и по унапријед припремљеној дисквалификацији професора Јована Вуковића, као српског језичког унитаристе кога је нужно избацити из учешћа у даљим пословима језичке политике. У томе су, наравно, у складу са познатом политиком „свиленог гајтана”, главну улогу одиграли поједини представници српског народа, а међу њима је главни коловођа био партизански књижевник Младен Ољача.

Танасић у краћем историјском осврту на језичку политику у доба аустријске окупације Босне и Херцеговине (1878-1918), указује и на бројне аналогije између тадашњег покушаја успостављања „босанског језика” са оним што се одиграло на крају 20. и на почетку 21. вијека, када новоформираном народу Бошњака више није био довољан назив „бошњачког језика”, дефинисан по новом националном имену, него су наставили да спроводе језичку политику сведржавног „босанског језика” са јасном намјером да асимилију српски и хрватски језик, а самим тим и српски и хрватски народ угурају у утопистички пројекат некакве „сведржавне босанске нације”. У том смислу, Танасић указује и на најновије политичко-језичке вратоломије и научне фалсификате које спроводе бошњачки лингвисти у Сарајеву у почетним деценијама 21. вијека, подједнако у равни историје језика и отворених лажи о поријеклу и идентитету средњовјековних писаних докумената, као и политичке интерпретације савременог језика, изван било какве лингвистичке логике и законитости. Обилато су у свему томе потпомогнути од појединих опскурних страних лингвистичких месија, који своја научна увјерења продају за једну лепињу и порцију башчаршијске сузукe, попут Свена Менесленда из Норвешке. Међутим, Танасић наглашава оно што је најважније, да не постоји ниједан озбиљан српски лингвиста који би био спреман да подржи те ненаучне тезе и да доказује „да је бошњачки језик другачији од српског” (65). У томе смислу наводи и карактеристичан примјер српског лингвисте Милоша Окуке, који не дјелује у оквиру

Одбора за стандардизацију српског језика, а који је до деведесетих година као професор сарајевског Филозофског факултета „пратио језичку ситуацију у БиХ и писао о бх. стандарднојезичком изразу”. На једном скупу о језичкој ситуацији у БиХ који је одржан 2011. године у Академији наука Републике Српске у Бањој Луци, Окука је нагласио да у Босни и Херцеговини „све до новијег времена никад није било неке посебне босанске (или бошњачке) стандарднојезичке норме, него само српске и хрватске” (66).

Танасић указује и на чињеницу да нема неке озбиљније контакте са тим новим лингвистичким круговима у ономе што се данас назива „федералним Сарајевом”, да из старије генерације познаје још само Јосипа Баотића и Ивана Раоса, а да са млађима по природи ствари, а и по потпуно супротним научним позицијима, нема никакве контакте. При томе, о палеографу и историчару језика Ивану Раосу, оставља веоме лијепе записе, пуне поштовања за његове филолошке способности. Са друге стране, са поносом истиче развој младе славистичке и србистичке науке на Универзитету у Источном Сарајеву, која је израсла у велики залог за будућност и опстанак српског језика и српског народа на простору Републике Српске и читаве Босне и Херцеговине.

На завршним страницама ове књиге Танасић казује и о раду Одбора за стандардизацију српског језика, о активностима на вишедеценијском пројекту израде рјечника српског језика, о неопходности потпуне афирмације и очувања ћириличног писма, као историјског писма које је дубоко ушло у идентитет српског народа, о правој мјери очувања фонетског латиничног писма, које такође одиграло важну улогу у културној и књижевној прошлости, поготово онога дијела српског народа који је припадао католичкој вјери. Танасић казује и о неопходним међународним аспектима очувања српског језика и ћириличног писма у свјетским институцијама. У том смислу наглашава да је неопходно што хитније промијенити критеријум библиотечког кода за српски језик „тако што ће се утврдити да се српски језик исписује и ћирилицом и латиницом.” (171).

5. Срето Танасић је у професионалној каријери остварио велики број научних пројеката, као и научних расправа, а међу њима и неколико запажених књига: *Презентӣ у савременом српском језику* (1996), *Синтаксичке шеме* (2005), *Синтакса савременої српскої језика – йростїа рече-*

ница (коаутор, 2005), *Из синтаксе српске реченице* (2012), *Синтакса пасива у савременом српском језику* (2014). Поред свега тога, превео је са руског језика четири књиге из филозофије и белетристике. Танасић је учествовао у стварању бројних генерација студената, који су данас истакнути професори српског језика, српске и компаративне књижевности на бројним катедрама, те у основним и средњим школама дуж читаве Србије и Републике Српске.

Књига *Разговора са Срећом Танасићем*, које је водио Милош Јевтић, разоткрива једну другачију димензију његове личности. Указује на дубоко људску и хуманистичку визију живота коју је Танасић понио из своје породице, а затим је слиједио током досадашњег читавог свог живота и професионалне каријере. *Разговори* приказују частан и достојанствен животни пут, достојну научну каријеру, аутентичну слику прошлости и савремености, приватног и друштвеног живота, а јасним научним аргументима разоткрива језичку политику једног времена и простора, која је оставила дубоке посљедице на судбину читавог српског народа у 20. и на почетку 21. вијека. Ово је књига која у мемоарском аспектима казивања демистификује многе пропагандне митове у којима је на безочан начин био демонизован српски народ и његова улога у трагичном распаду авнојевске Југославије и грађанским ратовима који су проистекли из тога. Ово је књига која нас упознаје са многим срединама: од родног Подновља и Добоја, преко Дервенте, Сарајева, Москве, до Београда, Ниша и Бање Луке. Подједнако посвећена породици и прецима, пријатељима и сарадницима, бројним угледним професорима и научницима, међу којима се посебно издваја ненадмашна личност Јована Вуковића, књига *Разумевање језика* окренута је евокацији младости и анализи зрелих година, упућена је младим научницима и истраживачима, а изнад свега своје српском народу, као поука генерацијама које долазе и као залог за њихову будућност.

Марија В. Запутил*

ШОСМО „Стеван Мокрањац“, Пожаревац

Пожаревачка гимназија, Пожаревац

Приказ

УДК 811.163'41'374"1818"(048.83)

DOI 10.7251/PNSJK2009131Z

COBISS.RS-ID 129597697

У ЧАСТ ВУКОВОГ ПРВОГ СРПСКОГ РЈЕЧНИКА

(Приказ зборника: *Вуковим шраћом на Косову и Мешохији*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Градска библиотека „Вук Караџић“, 2019)

У част Вуковог Српског рјечника, године 2019. светлост дана угледала је значајна и едукативна књига *Вуковим шраћом на Косову и Мешохији*, а чији су издавачи Филозофски факултет Универзитета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици и Градска библиотека „Вук Караџић“ у Косовској Митровици. Ова књига представља зборник научних радова у част Вука Стефановића Караџића и његовог речника који је из љубави према српском језику и из жеље да се помогне српском језику сакупио преко 26.000 речи које је приказао кроз кратке приче или српске обичаје, пословице, загонетке, предања или на неки други начин. У име Вука, и у име значајног речника за српски језик и српски народ, допринос овој књизи дали су многобројни зналци српског језика, пре свега професори лексикологије и дијалектологије.

Зборник научних радова *Вуковим шраћом на Косову и Мешохији* састоји се из Уводног рада приређивача и петнаест радова различитих облика. Уредник овог зборника је професор др Голуб Јашовић, проучавалац српске културне баштине и књижевности, редовни професор Филозофског факултета у Косовској Митровици, а рецензенти су проф. др Михаило Шћепановић (Филолошки факултет Универзитета у Београду), проф. др Љубисав Ђирић (Филозофски факултет Универзитета у Нишу), проф. др Веселинка Лаброска (Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“) и проф. др Катица Трајкова (Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“).

Речевања о Рјечнику (1–4) професора Недељка Богдановића представља уводну реч о Вуковом *Рјечнику*, тј. синтезу критичких мисли. Не-

* marija.zaputil@gmail.com

дељко Богдановић представио нам је на једном месту делове својеврсних критичких записа М. Поповића, П. Ивића, Ј. Кашића, Љ. Стојановића који су се научно бавили животом и радом Вука Стефановића Карачића. Издвојена су најупечатљивија дешавања у вези са Вуковим рјечником, на пример – ко је све читао речник, како и на који начин је био чуван, у чему је значај овог речника, која лексичка грађа је сакупљена, значај и функција речника, како је сакупљен новац за штампање ове књиге.

Проф. др Недељко Богдановић (Филозофски факултет Универзитета у Нишу) уједно је и аутор првог рада *Српска дијалекатска лексикографија* (5–16), који представља „уводни текст књиге *Дијалекатска лексикографија*, која се налази у потрази за издавачем” (5). Богдановић најпре дефинише дијалекатску лексику полазећи од дефиниције дијалекта наглашавајући да је дијалекатска лексика као таква неопходна и да је она везана за одређену територију. Проучавање и записивање дијалекатских лексема води ка појму „речнику дијалектизама, а не дијалекатског речника” (7). Прецизно наводи разлику између ових термина, као и разлику између дијалекатских, регионалних и стандардних речника. Врло значајано поглавље у овом раду је попис речника, речничких збирки и публикација „које имају дијалекатски речник као доминантни део” (13).

Јована Бојовић (Институт за српски језик САНУ) у свом раду *Једно искуство дијалекатског лексикографа* (17–25) указује нам на лексичко богатство сеоске средине. Ауторка се бави израдом дијалектаског речника Црнотравске Калне и наводи богатство лексема које почињу на *ia-*. Да би се указало на ово богатство, лексеме које почињу на овај слог разврстане су кроз следеће категорије: лексеме за означавање тла (*iaбрак...*), фауне (*iaвран...*), флоре (*iaбровица...*), лексеме за именовање људи по неким физичким одликама (*iaрав...*), људске карактерне особине (*iaг...*), лексеме које означавају породичне и социјалне статусе (*iaзгарица...*), лексеме за именовање социјалног карактера (*iaзгинска...*), предмети (*iaјка...*), радње (*iaзи...*), места (*Гарац...*). Ауторка наводи да је оваквих одредница преко 170 и даје регистар свих тих лексема.

Богатство Вуковог Рјечника огледа се и у томе што је најфреквентнија лексема у његовом речнику лексема *човек*. У прилог овоме пише Рајна Драгићевић (Филолошки факултет Универзитета у Београду) у свом раду *О човеку у Вуковом Рјечнику* (27–35). Професорка наводи: „Именица *човјек* се у облику номинатива у Вуковом Рјечнику појављује

406 пута, а именица *људи* се у номинативу понавља 254 пута. То значи да ова именица, само у номинативу, има учесталост 460” (31). Даје се детаљан преглед односа: придев + човјек (*јадан, обичан...човјек*), човјек + придев (*човјек чујав, тврдоглав...*), човјек из... (*Руме, Тузле...*), човјек + неконгруентни атрибут у генитиву (*човјек зла језика, црне масћи...*), човјек који (*зна писати, иде по мору...*). Овакав преглед лексеме *човек* представља значајно истраживање јер нам говори како се Вук односи према човеку и шта је за њега човек.

О односу између пастирске лексике југоисточне Србије и подручја Пећког Подгора, а на основу књиге *Пастирска терминологија Пећког Подгора* проф. др Голуба Јашовића, Мирјана Илић (Филозофски факултет Универзитета у Нишу) наводи и описује са дериватолошког гледишта лексеме које почињу на слово М. Ишчитавајући пописане лексеме у раду *Пастирска лексика Сјаре иланине и Пећког Подгора* (37–45) долази се до закључка о богатству овог деривата, али и богатству турцизама, грцизама, романизама.

Богатство лексике види се и у личним именима и презименима у истраживачком раду *Именослов власника имања у Лашковицу у Великој Врбници од 1884. до 1886. године* (47–56). Драгана Исаиловић (Народна библиотека, Крушевац) даје попис власника имања и поседа разврстаних у неколико категорија: лична словенска имена (проста и сложена), несловенска имена (хебрејског и грчког порекла), презимена (деантропони и деапелативи).

Проф. др Голуб Јашовић (Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици), за ову прилику дао је рад *Колебања и недоумице у дефинисању неких одредница у речнику Глише Елезовића и њихово значење у данашњим говорима Северне Метихије* (57–77). Истраживања за овај рад спроведена су у оквиру националног пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора”. У уводном делу свог рада Голуб Јашовић наводи да је *Речник косовско-метихиског дијалекта* коришћен за многобројне истраживачке и стручне радове, а да се овом приликом определио за лексеме „код којих се аутор речника колебао приликом њиховог дефинисања и уопште њихове обраде” (58), и то тако што су лексеме поређене са лексемама из речника *Речник говора северне Метихије* и са још неким лексикографским радовима, а чија се грађа односи на Пећ и околину. Наиме, запажено и уочено је да се неке лексеме разликују у фонетском и морфолошком смислу, а имају исто

значање; значења неких лексема се разликују а имају исте облике; код неких лексема разликује се категорија рода и броја. Голуб Јашовић експлицитно наводи и примере који илуструју све ове разлике у говорима (На пример, „реч *блана* је некаква алатка, а у говору Пећи *блања* је столарска и пинтерска алатка којом се изравнава и глача дрво или даска” (59). Такође, Јашовић наводи да Глиша Елезовић у свом речнику многе лексеме није забележио, а да су у речнику и лексеме којих нема у говорима северне Метохије. Други део рада доноси проблематичне лексеме, тј. лексеме које имају другачија значења у односу на речник Глише Елезовића. Истраживачи су обрадили низ различитих врста речи (највише именица) кроз ониме, ојкониме, топониме, антропониме.

У музеју Цетињског манастира данас се чувају записи Поменика Хоче с краја 16. века. Ауторка рада *Зайиси Поменика Хоче* (79–97) Ана Јовановић (ОШ „Јастребачки партизани”, Меровина) наводи чињеницу да су истраживања овог споменика малобрајна. Истражујући ове записе на основу фотографија и других истраживања, Јовановић се бавила записима имена на листовима, словима која су исписана киноваром, записима места и другим записима на маргинама, анализирајући сваку лексему. Драгоценост овог рада огледа се у томе што можемо тумачити записе нашег народа и сагледати историјске прилике.

Који поступак у креирању *Рјечника* је користио сам Вук Караџић, објашњава нам Драган Лилић (Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици) у раду *Дефинисање лексема нелексичким средствима у Српском рјечнику Вука Караџића* (99–106). Лилић набраја следеће поступке: „пословице и изреке, паремиолошки изрази (загонетке, клетве и сл.), песме и делови песама, анегдоте, краћи искази, записи и пригодне приче, приче и делови приповести, описи обичаја, описи историјских догађаја...” (100). Врло детаљно аутор обрађује сваки поступак указујући нам на значај оваквог поступања Вука Стефановића Караџића. Јасно је да данас тај речник представља енциклопедију српске културе и српског живота.

У прилог чињеници да је Вуков речник енциклопедија српског живота говори и наредни рад у Зборнику. Шта су рекли најзначајнији српски лингвисти, историчари и теоретичари књижевности, фолклористи и етнологзи о значају Вуковог Рјечника, о његовом настанку, богатству лексике, о инспирацији за данашње научнике – веома прегледно нам наводи Софија Милорадовић (Институт за српски језик САНУ) у раду инспиративног наслова *Не да се. Али ће се даћи! Вуков Српски рјечник из 1818.*

као извор првога реда за новију српску културну историју (107–124). Ако се наведу нека од имена у овом раду која су се бавила Вуковим животом и делом: Љубомир Стојановић, Александар Белић, Павле Ивић, Милка Ивић, Недељко Богдановић, Гордана Јовановић, Јован Кашић, Милош Ковачевић, Александар Лома, Александар Младеновић, Слободан Реметић, Драго Ђупић, Драгиша Витошевић, Јован Делић, Душан Иванић, Радомир Констатиновић, Нада Милошевић Ђорђевић, Миодраг Поповић, Петар Влаховић, Миљана Радовановић, Бојан Јовановић, Зоја Карановић, Љиљана Пешикан Љуштановић, Јован Љуштановић, Љубинко Раденковић, Мира Алечковић, Богдан Богдановић, Милисав Лутовац – апсолутно је јасно колико је Вук утицао на развој српске лексикографије, колики је допринос његовог речника и колику инспирацију непрестано ствара међу професорима и проучаваоцима лексикологије и дијалектологије. На пример, аутор рада *Вуково утврђивање српској културној памћења* Бојан Јовановић наводи: „Чувајући у граматички, синтакси и лексички некадашња правила језичког изражавања и заборављена значења речи које користимо, речник је својеврстан наш памтивек који чува различите елементе културних слојева. (...) Вук сагледава и одређује српску културу као основу националног идентитета, а језик као његову најбитнију одредницу чиниоцем обједињавања њихових твораца у духовну заједницу” (118–119). Веома је значајно када на једном месту можемо читати најупечатљивије и најзначајније делове различитих научних радова.

Ако пођемо од чињенице времена неослобођене Србије у ком је живео Вук Стефановић Караџић, јасно је да рад *Турцизми приповедака Мој Колашин* Григорија Божовића (125–132) ауторке Милице Мимовић (Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици) има своје место у овом Зборнику. Наш језик и данас обилује турцизмима. Ауторка турцизме дели на неколико група: турцизми на основу порекла: из турског језика (*гораш*, *долама*...), из арапског језика (*фес*, *халва*...), из персијског језика (*аждаја*, *гервиш*...), из грчког језика (*бре*, *јајшан*...), из италијанског језика (*лонца*), турцизми настали комбинацијом творбених елемената различитих језика (*цифлук*: персијско-турска, *чивчија*: персијско-турска...), турцизми чије порекло није јасно утврђено (*ђиди*: турска или персијска); такође, турцизми су анализирали семантички и морфолошки. Доминантне су именице мушког и женског рода, глагола нема.

О *србистичким међама и размеђама и нашој савременој збиљи*. Од В. Караџића до А. Белића и назад (133–147) јесте рад Првослава Радића (Филолошки факултет Универзитета у Београду) који се састоји из четири дела: 1. Из Караџићева времена: Језик и друштвеноисторијски миље; 2. Александар Белић и југословенство; 3. О речнику САНУ и његовој перспективи; 4. Уместо закључка. У првом делу аутор се бави сумирањем токова славистичких почетака објашњавајући разлике између српског и бугарског и српског и хрватског језичког простора, као и о идеји југословенства. О идеји југословенства говори и у другом делу где говори о Александру Белићу који се залагао за неговање српскохрватског књижевног језика. Значајна је Белићева издавачка делатност, пре свега рад на Речнику САНУ, где му се највише замерало на термину „српскохрватски“. Аутор закључује да увек треба да сагледамо језичку прошлост, иако она некад нуди и низ непријатности.

Који су се све одевни предмети нашли у Вуковом речнику, говори рад *Из одевне лексике у Вуковом Рјечнику* (149–162) Драгане Радовановић (Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици). Одевање је одраз друштвених и културних перилика у једној земљи и у једном времену. Ауторка је користила друго издање Вуковог рјечника (1852) јер је оно обимније од првог и даје комплетну слику одевења Вуковог периода. Одевну лексiku ауторка разврстава на неколико категорија: 1. Горњи одевни предмети у општим називима (*бјелача, њуњ, сџука...*); 2. Женски горњи одевни предмети (*јечерма, џуџа, шуба...*); 3. Мушки и женски горњи одевни предмети (*кошуљац, лађица, мулја...*); 4. Одевни предмети за покривање главе (женски (*џовезача, ракна, шарџош...*), мушки и женски (*барџа, кайица, цијалук...*)); 5. Радње у вези са израдом и постављањем покривача на главу (*намаћи, нашаћи, нашући*); 6. Мушки доњи одевни предмети (*беневреци, чакшире, шајкан...*); 7. Женски доњи одевни предмети (*гимије, кеџеља, шалваре...*); 8. Делови доњих одевних предмета (*овењача, учкур*); 9. Одевни комади за прекривање стопала (*клашња, назувица, нађикача...*); 10. Радње у вези са израдом и постављањем одевних елемената за стопала (*назући, нађе-зати, осийати...*); 11. Називи обуће, делови обуће, израда обуће (*врчанци, обојак, изувати...*); 12. Украси и накити као одевни предмети (*бројанице, ђинђува, џоке...*); 12. Општи називи у вези са одевањем (*дођериваћи, дођеривање, дођеривање...*). Све лексеме су детаљно приказане, а овакво богатство одевне лексике говори у прилог богатства језика и стила живота.

О стилу живота говори и рад *Обредна храна и њиће мештана Сиринићке жуџе* (163–175). Шта је исхрана и каква је исхрана Сиринићке жупе кроз човекове животне циклусе: рођење, свадба, смрт – преноси нам ауторка Емилија Реџић (Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици). Ауторка бележи лексеме кроз мере забележене теренским истраживањем наводећи да су мештани увелико поштовали неписана правила кроз животне циклусе.

Ана Савић Грујић (Институт за српски језик САНУ) у свом раду *Призренски јовор – судбина и наука (Поводом студије Тање Милосављевић: Лексика српској призренској јовора)* (177–188) говори о Призрену, конкретно о призренском говору и о збирци *Збирка речи из Призрена* Димитрија Чемериџића уједно представљајући студију Тање Милосављевић. Ауторка наглашава да исцрпна студија представља значајан допринос науци и језику, а и српској историји; када знамо какво место овај град има у нашој историји, онда је јесно да ниједна реч не сме да оде у заборав.

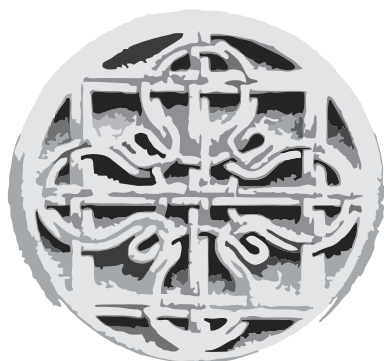
Последњи рад овог зборника је *Ратарска лексика села Трњана код Алексинца* (189–204) аутора Душана Стефановића (Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици). Аутор се бавио теренским истраживањем и сакупио ратарску лексику села Трњана коју је разврстао на четири семантичка поља: Неке опште напомене о ратарству; О житарицама; Обрада земљишта; Алатке и њихови делови. Неке од забележених лексема су: *сејање, бисаз, склад, млин, њшеница...; врењено, жињо, кукуруз, јечам, дешелина, сунцокрећ...; орање, грљање, ѓредељ, рањалац...; мањика, лојаша, шиљак, брус, ѓријер...* Све лексеме су детаљно објашњене кроз значење и функцију. На пример, „Тријер је справа на ручни погон која служи за вејање жита” (196). На крају рада дат је речник у коме су све лексеме акцентоване.

Попис лексема је драгоцен за данашњу лексикологију. Савремени читалац може много тога сазнати о значењима многих историзама, архаизама и дијалектизама. И лексикологија и дијалектологија као науке су вишеструко значајне: свака територија пружа нам могућност за стварањем новог научног рада и записе будућим генерација о говору и стилу живота њихових предака. Богатство човека је у лексичком фонду. Богатство једног језика, такође. Засигурно је и Вук то имао на уму стварајући оба издања својих речника, као и многи лексикографи после њега. У част 200 година постојања Вуковог речника, част је бити лексиколог и

дијалектолог. Сви ови радови представљају велики допринос српској дијалектологији, лексикологији и српској култури и подстичу на даља истраживања. Научни, али и књижевноуметнички стил еминентних аутора је веома јасан, разумљив, прецизан и складан, све у циљу да свакоме од нас приближи разноврсност лексике кроз време и топониме. Научност, стручност, осећај за суштинским – атрибути су који описују овај Зборник, те је он вредан пажње за бројне читаоце а посебно нас којима је српски језик и професија и љубав.

АКТУЕЛНОСТИ

ПРВА ИНТЕРКАТЕДАРСКА СРБИСТИЧКА КОНФЕРЕНЦИЈА¹

Тршић, 19–21. јуна 2020.

Забринути због маргинализовања наставе српског језика на свим нивоима школовања, од основне школе до универзитета, представници свих важнијих србистичких институција окупили су се у Тршићу, од 19. до 21. јуна 2020. године на Првој интеркатедарској србистичкој конференцији. Учесници скупа заступали су следеће универзитете и институте: 1) Катедра за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду; 2) Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима Филолошког факултета у Београду; 3) Катедра за српски језик Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу; 4) Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду; 5) Департман за србистику Филозофског факултета у Нишу; 6) Катедра за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Косовској Митровици; 7) Катедра за српску књижевност и језик Филозофског факултета у Косовској Митровици; 8) Департман за српску књижевност и језик Државног универзитета у Новом Пазару; 9) Катедра за српски језик и књижевност Филозофског факултета на Палама Универзитета у Источном Сарајеву; 10) Катедра за српски језик и књижевност Филолошког факултета у Бањалуци Универзитета у Бањалуци; 11) Студијски програм за српски језик и јужнословенске књижевности Филолошког факултета у Никшићу Универзитета Црне Горе; 12) Катедра за српски језик, књижевност и методику наставе српског језика и књижевности на Учитељском факултету у Београду; 13) Катедра за филолошке науке Факултета педагошких наука у Јагодини; 14) Катедра за

¹ Овај чланак је под истим насловом *Прва србистичка интеркатедарска конференција, Тршић, 19–21. јуна 2020*, објављен у часопису *Преводилац* 1–2/20, 82–92, 2020. Овдје га доносимо како због саме информације тако и због садржаја донесених декларација и њиховог значаја за наставу српског језика и књижевности у Републици Српској.

језике и књижевност на Педагошком факултету у Ужицу; 15) Катедра за језик и књижевност Педагошког факултета у Сомбору; 16) Катедра за српски језик и књижевност Учитељског факултета у Лепосавићу; 17) Катедра за српски језик и књижевност Педагошког факултета у Бијељини при Катедри за српски језик и књижевност Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву; 18) Институт за српски језик САНУ у Београду; 19) Институт за књижевност и уметност у Београду.

Скуп је одржан на иницијативу Програмског одбора Научно-образовно-културног центра „Вук Караџић” у Тршићу. Најновији догађаји око изостављања многих српских канонских писаца из гимназијског програма, који су дошли неколико месеци након заказивања конференције, само су указали на дубину проблема и неопходност једног оваквог скупа.

У Тршићу се окупило око четрдесет стручњака за српски језик и књижевност из свих побројаних научних институција, а дванаест учесника је учествовало са рефератима. На отварању конференције први се присутнима обратио проф. др Радивоје Стојковић, председник Националног просветног савета Републике Србије. У име Министарства просвете, науке и технолошког развоја, учеснике је поздравила Сања Радмиловић, саветник министра. У име Матице српске и Вукове задужбине, бираним речима обратио се и Миодраг Матицки. Учеснике је, у својству домаћина, поздравила Александра Пурић, директор Научно-образовно-културног центра „Вук Караџић” у Тршићу. У име Организационог одбора конференције, колеге су поздравили и проф. др Милош Ковачевић, председник Организационог одбора Прве србистичке конференције и проф. др Александар Јовановић, председник Програмског одбора НОКЦ „Вук Караџић” у Тршићу.

Програмски одбор је одредио теме за пленарне предаваче: *Пићања српској језика и књижевности у основној школи* (проф. др Рајна Драгићевић), *Пићања српској језика и књижевности у средњој школи* (проф. др Александар Милановић), *Српска књижевност у настајиву у средњој школи* (проф. др Бошко Сувајџић), *Пићања српској језика и књижевности на учићељским и/или педагошким факултетима* (проф. др Александар Јовановић), *Пићања српској језика на несрбистичким филолошким катедрама и на ненастајивничким факултетима* (проф. др Милош Ковачевић), *Пићања српској језика и књижевности у Републици Српској* (проф. др Миланка Бабић).

Реферате су изложили још и проф. др Вељко Брборић: *Нека питања и проблеми србистике на матичним катедрама*, проф. др Весна Ломпар и проф. др Славко Петаковић: *Улога Друштва за српски језик и књижевност Србије у дијалогној ери*, проф. др Зорана Опачић: *Статус српске књижевности у пројектима Књижевности за децу и младе на универзитетима у Србији и окружењу*, проф. др Снежана Башчаревић: *Смернице за побољшање статуса српског језика на учитељским (педагошким) и осталим факултетима*, проф. др Александар Јерков: *Актуелни проблеми наставе књижевности у основној и средњој школи*.

Као један од највећих проблема наставе српског језика у основној школи, проф. др Рајна Драгићевић је издвојила недовољан број часова. Подаци о настави матерњег језика у другим земљама указују на чињеницу да је у многима од њих у нижим разредима основне школе заступљен већи број часова матерњег језика него у Србији. Недељни фонд часова српског језика у Србији износи пет, а европски просек јесте седам часова матерњег језика недељно. У време када се деца описмењују и стичу читалачке навике, веома је важно да имају богато заступљену наставу матерњег језика.

У вишим разредима основне школе и у средњој школи, просечан број часова матерњег језика у европским школама и у Србији скоро да је изједначен. Рајна Драгићевић је приметила да већи број часова матерњег језика у вишим разредима основне школе и у средњој школи постоји само у понеким земљама, а једна од њих је Русија. Према мишљењу Р. Драгићевић, Руси су успели да повећају број часова руског језика на два начина. Први је додељивање натпредметног статуса настави руског језика, јер је то предмет који омогућава развој ученичких интелектуалних, социјалних, когнитивних и свих осталих способности, неопходних за успех у савладавању свих школских предмета. Ако предмет има такав статус, лакше је увећати фонд часова на рачун осталих предмета. Други начин је раздвајање наставе матерњег језика од наставе књижевности, а затим, у следећој фази, увећавање недељног фонда часова из оба предмета. Руска деца, на тај начин, током целог школовања имају у просеку четири или пет часова руског језика и нешто мало мање часова књижевности. Занимљиво је да предлог о раздвајању наставе српског језика од књижевности није једнодушно прихваћен од старне учесника конференције. Према мишљењима неких учесника, раздвајање наставе из ове две области србистике довело би до удаљавања програмских садржаја.

Ако се не може увећати број часова обавезне наставе, Рајна Драгићевић предлаже увођење изборних предмета, посебно оних којима се увезује настава српског језика и књижевности. Као пример, могу се навести следећи могући предмети: *Језик књижевности дела* или, конкретније, *Фразеологија књижевности дела*, *Лексика књижевности дела* и др. Наведени су бројни примери о начину на који би се могла организовати настава из ових предмета, а основни циљ би био дубље залажење ученика у језик оних књижевних дела која спадају у лектиру. Могли би се понудити и осмислити и други предмети, пре свега они који се тичу функционалне писмености и подстицања језичке креативности код ученика.

Проф. др Александар Милановић је говорио о настави српског језика и књижевности у средњој школи. Конципирао је своје излагање тако што је изложио проблеме у средњошколској настави о којима је разговарао са средњошколским наставницима. Једно од главних питања које је поставио тицало се смисла сасвим идентичних садржаја планова и програма из области граматике српског језика у основној и средњој школи. Једна од примедба тицала се и чињенице о далеко мањој заступљености језичких садржаја у средњошколској настави него у основношколској.

Проф. др Вељко Брборић посветио је своје излагање настави српског језика на универзитетима у Србији. Приметио је да су планови и програми превише разнородни, што онемогућава лако прелажење студената из једног универзитетског центра у други. Живимо у време у којем се очекује да студенти део својих студија завршавају у другим земљама, а да се наставни садржаји које су усвајали у иностранству уклапају у оне које су стекли у својој земљи. За то време, студентима српског језика у Србији није омогућено да без бројних препрека наставе школовање у другом граду.

Проф. Брборић је подсетио и на своје раније истраживање у вези са српским језиком у основној и средњој школи у наставним плановима у Србији крајем XIX века. Истраживање указује на чињеницу о неупоредиво већем броју часова у основној школи. Тако су, на пример, давне 1894. године, ученици имали чак 10 часова српског језика недељно, године 1891 – слушали су у просеку 7,5 часова недељно, 1926. године – седам часова, 1945. године – између 6 и 10 часова, да би се од 1950. године, број часова смањивао, што је тенденција која се наставља до данас. Слична ситуација је била и у средњој школи, с тим што је у њој, поред основног било више обавезних предмета из овог подручја.

Проф. др Весна Ломпар, председник Друштва за српски језик и књижевност Србије и проф. др Славко Петаковић, њен заменик, упознали су учеснике скупа о великом фонду задатака из области српског језика и књижевности које је Друштво објавило на свом сајту. Ученици, који ове године нису могли да учествују на такмичењима, пошто она нису организована због епидемије, имају прилике да вежбају и да се усавршавају. Време у којем живимо захтева да се прилагодимо и да што више корисних садржаја поставимо на интернет и учинимо их доступним ученицима и њиховим наставницима.

Запажени делови ових излагања, као и оних о којима овде није било речи, представљали су основу за текст две декларације о српском језику и књижевности. На конференцији су оне једногласно усвојене: 1) *Декларација о неопходности повећања броја часова српског језика и књижевности у основној и средњој школи*; 2) *Декларација о стањусу српског језика на несрбистичким катедрама и ненаставничким факултетима*. Обе овде износимо у целини.

ДЕКЛАРАЦИЈА О НЕОПХОДНОСТИ ПОВЕЋАЊА БРОЈА ЧАСОВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ У ОСНОВНОЈ И СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

Декларација се заснива на природи и значају наставе српског језика и књижевности у нас, свести о њеној улози у образовању као наставног предмета и наставног језика, богатству језичког и књижевног садржаја, као и месту и броју часова овог предмета у европским образовним системима.

1. Настава српског језика и књижевности представља једино систематско и континуирано увођење младих у знања и просторе матерњег језика и књижевности, са пресудним утицајем на изграђивање не само њихове језичке и књижевне културе него, још битније, њиховог односа према култури уопште. Готово свакодневно, у можда најзначајнијем периоду за развој личности, они се сусрећу са логиком и лепотом матерњег језика и светом књижевних дела. Представа изграђена у школи не губи се никада сасвим и због тога је њена сазнајна и образовна улога немерљива. Колико су улога и значај матерњег језика и књижевности велики, говори и податак да није било ниједног образовног система у

било ком времену у коме овај предмет није имао статус најзначајнијег предмета.

Ученици једино наставом српског језика и књижевности развијају своје говорне способности, обогаћују речник, савладавају правила мисаоне писмености, напредују у процесу овладавања правилима језичке културе, што је све нужни предуслов за добро савладавање садржаја других предмета. Језичко стваралаштво не може се поредити са било којим другим типом стваралаштва. Моћ језика је оно што човека највише одваја од свих других бића, а та се моћ младим људима најбоље може и мора предочити кроз моћ књижевне речи, као најпотпунијег испољавања језика.

2. Матерњи језик и књижевност јесу највреднија духовна добра једнога народа, чувари његовог памћења и културе. Зато матерњи језик никада није само средство комуникације (као што се, неретко, чује), он је носилац наше колективне и индивидуалне меморије које се међусобно допуњују и снаже. Језик и књижевност су у темељима не само личног него и националног и културног идентитета: најбоље се, ако не и једино, кроз садржаје књижевности може код ученика развијати љубав према властитој култури, према властитим националним вредностима и њиховом месту у ризници европске и светске културе. Они поседују дубину у коју су унети памет и памћење културе који се, читањем и разумевањем, надодају на читаочеву појединачну памет и памћење. Није без разлога речено да је улагање у матерњи језик и књижевност једнако улагању у националну безбедност и слично грађењу снажне бране пред опасности од колонијалног статуса народа.

Једино се кроз континуитет српског језика и српске књижевности може пратити континуитет културног развоја српскога народа – од Светога Саве до данашњих дана. Српски језик и књижевност су наша културна и духовна вертикала. Снажно ослоњена на језик и културно памћење (а својом природом делујући на човекове емоције, чула и интелект), књижевност повезује све епохе развоја српске културе. Није могуће ниједан период тог развоја заобићи. Зато се у програмима и за основну и за средњу школу морају наћи представници свих књижевних епоха. И зато програми изгледају преобимни. У њима нису нити могу бити само српски аутори, него и светски, јер се мора успоставити међуоднос са светским епохама и писцима, пошто се вредност једне књижевности увек одређује и компаративно.

3. Због недовољног броја часова, упркос изузетним напорима учитеља, наставника и професора, свесних своје улоге и мисије, настава српског језика и књижевности није у могућности да у потпуности остварује вишеструку и изузетно значајну улогу: да изграђује темељна граматичка знања и усвајање функционалне писмености код ученика, да негује њихову љубав према читању и разумевању књижевности, да развија и снажи њихов културни и национални идентитет. Богатство и разноврсност наставних садржаја у супротности су са малим бројем часова, што ауторе програма ставља пред непремостиве тешкоће, наставнике присиљава на сажимање градива, а ученике онемогућава да у потпуности стичу знања и уживају у лепоти свога језика и књижевности. Тако се нужно уместо потпуних знања, због броја часова, често остварују само парцијална знања. А парцијална знања, познато је, и нису права знања.

4. Број часова матерњег језика и књижевности у Републици Србији је знатан у поређењу са већином других предмета (5 часова недељно у млађим разредима, укључујући и пети, а 4 у старијим, 4 и 3 у гимназији), осим са математиком, са којом је готово изједначен по броју часова. Међутим, недељни фонд часова приметно је мањи у поређењу са свим европским, па и многим ваневропским земљама. Други, не мање паметни од нас народи никад нису доводили у питање посебан положај свог матерњег језика и националне књижевности. Ево неколико примера: Француска има од 8 до 10 часова недељно, Турска 8 до 10, Русија 9 (у овој земљи матерњи језик није само општеобразовни језик првог реда, већ има *надпредметни* статус), Словачка 9, Аустрија и Португалија 8 итд. Нема ниједне европске државе која има мање од 7 часова у почетним разредима, да би потом тај број варирао, зависно од узраста ученика.

Захтев за повећањем броја часова јесте насушна потреба не само наставе српског језика и књижевности него целог образовног система. То не подразумева унапређивање знања само једног изолованог предмета него целог образовног система, јер се унапређивање у знањима и ученичким способностима у српском језику и књижевности нужно шири на учење свих предмета. Српски језик и књижевност није, наиме, само наставни предмет од изузетног значаја, већ је и наставни језик, основа за учење свих других предмета. Окосница основношколског и средњошколског програма морају бити садржаји српског језика и књижевности јер се по њиховој успешности мери успешност реализације и садржаја свих осталих предмета.

5. Због тога са пуним правом тражимо да предмет Српски језик и књижевност добије у нашем образовном систему оно место које заслужује, односно да се, најпре, повећа број часова у основној и средњој школи: на *најмање* 7 часова у млађим разредима основне школе, на 6 часова у старијим разредима основне школе, на 5 часова у гимназијама на свим смеровима и на 3–4 часа у средњим стручним школама (зависно од типа школе и године учења).

6. Учесници *Прве интеркатедарске србистичке конференције* сматрају да је неопходно да надлежне образовне институције, пре свега Министарство просвете и науке, Национални просветни савет, Друштво за српски језик и књижевност, Завод за унапређење образовања и васпитања, као и академска заједница у целини, предузму све неопходне мере да Српски језик и књижевност добије оно место у нашем образовном систему које му с правом припада. Најновије измене наставних планова показале су да има простора за остваривање значајних образовних стратешких искорака, а најновија збивања око нових наставних програма још једном су указала на неопходност повећања броја часова српског језика и књижевности. Сматрамо да свако одлагање повећања броја часова наноси ненадокнадиву штету српском образовању у целини.

У Тршићу, 19–21. јун 2020.

Учесници *Прве интеркатедарске србистичке конференције*

ДЕКЛАРАЦИЈА О СТАТУСУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА НА НЕСРБИСТИЧКИМ КАТЕДРАМА И НЕНАСТАВНИЧКИМ ФАКУЛТЕТИМА

Србисти одавно упозоравају да је језичка култура код Срба на врло ниском нивоу и да је срозавање писаног и говорног стандарда српског језика приметно на сваком кораку. Посебно у писаним и говорним медијима, али, нажалост, и у образовном систему. Основни разлог врло тешког стања српског језика и његовог писма ћирилице без сумње је игнорантски однос државних институција према српскоме језику, српскоме писму и општој језичкој култури. Тај однос најбоље се огледа у чињеници да важећи закон о језику и писму не укључује у службену употребу српски књижевни (стандардни) језик и ћирилицу у школи, чак ни у основној

и средњој школи, а камоли на факултету. Зато је услов свих услова за побољшање статуса српског језика доношење новог *Закона о службеној употреби језика и писма*, одавно припремљеног и предатог у законску процедуру, али прећутно игнорисаног од српске владе, иако најзначајнији њени представници стално наглашавају да је нужно чувати српски језик и ћирилицу као основне идентитетске критеријуме српскога народа.

Уз такав однос владе и надлежних државних институција и не треба да чуди толика неписменост, која је, да чуђење буде веће, постала општа карактеристика и највећег броја оних који се сматрају формално писменим: оних са завршеним факултетским образовањем, па чак и оних са докторатима, а из тога нису изузети чак ни универзитетски професори. Срамота је да неко предаје у основној школи, средњој школи или на факултету било који предмет а да је правописно, граматички и стилски неписмен. Не може се језичка култура и борба за чистоту српскога језика сводити само на наставнике и професоре српскога језика и књижевности. Нужно је да се наставници и професори и других школских и универзитетских предмета прикључе тој борби – да буду носиоци језичке културе, а не као сада, по правилу, носиоци језичке некултуре.

Да би се то постигло, по неподељеном мишљењу учесника Конференције, неопходно је побољшати статус српског језика у образовном високошколском систему, а то се може постићи испуњењем следећих трију услова.

1) Српски језик мора да буде обавезни предмет на свим страним филологијама. Тамо где он то није морају се довести у питање мастер радови и докторске дисертације у којима се истраживање заснива на контрастирању неког страног језика са српским језиком. А да о преводјењу и не говоримо, јер је, ваљда, свакоме јасно да нико не може бити не само добар него ни преводилац уопште ако поред језика са кога преводи не познаје добро и матерњи језик.

2) Српски језик мора бити обавезни предмет на свим наставничким нефилолошким студијама, као нпр. на студију математике, хемије, физике, биологије, историје, географије, педагогије, психологије и др. Данаас ни на једном од тих студијских програма нема српскога језика. Професори тих предмета морају помагати, а не својим језичким незнањем одмагати професорима српског језика у подизању писмености и језичке културе код ученика основних и средњих школа. Мало је рећи да није логично да наставници српског језика и књижевности улажу велики напор да описмене ученике, а да наставници осталих предмета својим не-

знањем тај напор готово обесмишљавају. Српски језик мора и практично добити статус *језика курикулума* или *језика образовања*.

3) Велики је број ненаставничких факултета, односно смерова студија. Они се, с обзиром на нужност доброг познавања српског језика, могу поделити у две групе. Прву чине смерови (дисциплине) који у свом предмету изучавања готово као иманентне подразумевају садржаје српског језика, какви су нпр. студији новинарства, права и драмске уметности. На тим студијама српски језик мора бити обавезни предмет, јер се језичка (не)култура највише шири преко новинарског и правног језика, тј. преко публицистичког и административно-правног стила. Другу групу чине сви други ненаставнички факултети, на којима српски језик има статус курикуларног језика, тј. језика на којем се изводи настава. Не треба посебно ни наглашавати да је неопходно да сваки како професор тако и студент влада основама језичке културе, тј. правилне (и) контекстуално примерене употребе српског стандардног (књижевног) језика. У језичке садржаје на ненаставничким факултетима неопходно је укључити садржаје језика струке (специфичне за сваку универзитетску дисциплину, на пример за медицину, машинство, економију и сл.). Тако би у оквиру било ког универзитетског усмерења садржаји српског језика морали бити заступљени бар на нивоу функционалне писмености. Срамота је да факултетски образовани људи не владају бар елементарном и функционалном писменошћу. А данас је то у српскоме језику пре правило него изузетак.

Учесници *Прве интеркатедарске србистичке конференције* сматрају да је – у циљу подизања нивоа писмености, у циљу заустављања процеса ширења језичке некултуре, у циљу обезбеђења стварног статуса писмених онима који тај статус формално имају јер су факултетски образовани а језички необразовани – неопходно да надлежне образовне институције, пре свега Министарство просвете и науке, Национални савет за високо образовање и универзитети, али и сваки факултет понаособ, предузму све неопходне мере како би се створили услови за системско искорењивање неписмености и језичке некултуре како код студената тако и код професора.

У Тршићу, 19–21. јун 2020.

Учесници *Прве интеркатедарске србистичке конференције*

Према речима проф. др Александра Јовановића са Учитељског факултета Универзитета у Београду, „многе од проблема с којима се суочава српски језик и књижевност у свим сферама своје употребе није могуће на одговарајући начин решити без хармонизације филолошких и политичких деловања. Организациони одбор Конференције је већ упутио декларације нашим највишим политичким, образовним и културним институцијама. Оне нису донете из синдикалних разлога, да би се добио по који час више и да би се запослио већи број наставника српског језика и књижевности. За њихово прихватање и примену неопходно је ново сагледавање улоге матерњег језика и књижевности, и уопште идентитетских предмета, у нашем образовном систему. (Зато су питања где наћи додатни број часова и примедбе о преоптерећености ученика у овом случају беспредметне и служе као могући изговор: не ради се о повећању укупног броја часова него и њиховој прерасподели и уважавању вишеструко значајне улоге матерњег језика његовим местом у наставном плану.) Декларације, такође, нису донете ни да би представници наших србистичких катедри умирили савест и рекли да су учинили све што је у њиховој моћи. Напротив, обавеза је наставника и професора на свим србистичким катедрама, али и у свакој основној и средњој школи да се, сваком својом наставном и стручном делатношћу, боре за њихову примену и да своје учешће у раду других институција самеравају према њиховом стварном односу према декларацијама. Тек тако може доћи до њихове примене у пракси, на добробит не само српског језика и књижевности него и српске културе и српског народа у целини.”

Како наглашава професор Јовановић, један од најагилнијих организатора Конференције, „сада су на реду институције: да схвате и прихвате захтев струке, тим пре што су и назначајнији државни функционери, почев од председника Србије, више пута посебно истицали да су српски језик и ћирилично писмо оно што Србе обједињава, што је њихов основни идентитетски критеријум, и што се мора чувати готово као зеница ока свог. А декларације управо показују да то јесте и мора бити тако – али и у пракси, а не само декларативно.”

ИЗАЗОВИ ОДГАЈАЊА ДЕЦЕ У ИНФОРМАТИЧКОМ ДОБУ**

ДА ЛИ ПОСТОЈИ НЕКИ РЕДОСЛЕД У РАЗВОЈУ И УСВАЈАЊУ НАВИКА КОД ДЕЦЕ?

Основни метод учења представља понављање неке активности док она не поприми облик аутоматског понашања. Морамо уважавати основни закон учења и формирања навика, а који гласи: *мозак функционише проактивно*. То значи да када понављамо одређену радњу, праћену разним афирмативним подстицајима, долази до стварања записа у мозгу, а на плану понашања то води у формирање навике.

У комплет навика и вештина које оно треба да усвоји, како би на тај начин оправдало очекивања средине, а дете се осећа самопоузданим а онда и прихваћеним, на најранијем узрасту треба формирати навике везане за ритам спавања и обедовања а затим личну хигијену примерену узрасту детета. Многа деца касне са тиме, пошто уместо њих све раде родитељи јер им је тако лакше, а који се касније љуте на децу.

Навике се усвајају у најранијем узрасту, али смо током читавог живота принуђени да стичемо нове вештине а нека понашања коригујемо. Читавог живота појединац се мора прилагођавати разним променама, новим људима и ситуацијама.

Навике које смо усвојили улазе у структуру нашег ега и чине нашу личност особеном. Оне детету дају и осећај сигурности пошто се, уз њихову помоћ, лакше сналази у захтевима средине. Усвојене навике као и спремност за одлагањем задовољства (кроз рационалну процену тренутка) леже у основи емоционалне али и социјалне интелигенције.

* vlajkopanovic@yahoo.com

** Влајко Пановић, специјалиста медицинске психологије, одржао је предавање за наставнике српског језика и књижевности на Шестом републичком семинару 29.9.2019. године под насловом *Последице претераног бављења производима савремене технологије (интернет, видео игре, социјалне мреже, мобилни телефон, ТВ и др.)*. Чланак који овдје доносимо представља изводе из његове књиге *Брак, деца, породица. Много питања и понеки одговор*. Београд: САМИЗДАТ, 2020.

Данас постоји више фактора који ометају емоционално сазревање младих као и прихватање одговорног понашања. Многи живе неорганизовано по инерцији и често на питања када једу, уче или одлазе у кревет одговарају са: „Зависи” и „Нема правила”. Та деца немају увек усвојене радне навике па ни животне циљеве, планове, нити приоритете. Превише је тога препуштено случају.

Развијање навика разговора представља основ за успостављање међусобног поверења унутар породице а на ширем плану повећава способност сналажења у окружењу. Навика да се разговара олакшава решавање неспоразума и доприноси бољем разумевању а тиме и укупном задовољству. Полазна основа треба да буде свест о томе да нико од нас није савршен и да треба да разговарамо како бисмо се и разумели и споразумели.

Поред навика, васпитавање подразумева изграђивање културног понашања и односа према постојећим вредносним системима и ауторитетима. Стога је поменута тријада основа за формирање здравог односа, како према другима тако и према себи самима:

1. „Молим те” – развија свест о нашој потреби за нечим, али пошто зависимо од некога, ми себи дефинишемо место у том односу;
2. „Хвала лепо” – усађује нам свест о томе да знамо да нам је неко нешто дао или учинио, да то поштујемо и да смо спремни да му узвратимо;
3. „Извини” или „Опрости” – говори да смо постали свесни да смо урадили нешто лоше некоме и да се кајемо и тражимо опроштај.

Ово су основни постулати који представљају матрицу будућних односа са другим људима. Они помажу реалнијој процени себе, других, реалности и околности, а имплицирају и развијање благог осећања кривце без кога се теже прихвата грешка, али и коригује понашање.

Савремени свет нуди потпуно другачију слику односа. Деца расту у себичном и похлепном спољном свету у којем се форсирају живот без рада, стицање новца на брз и лак начин, затим живот у сталној забави са догађајима који имају обележја сензације и спектакла. Због тога многи постају робови узбуђења што се често доживљава као задовољство. У просеку све мање људи читају књиге, а навика читања, која је услов образовања, препуштена је компјутеру који није добра замена за књигу.

Две основне навике које треба формирати од најранијег детињства јесу *навика сјавања* и *навика исхране*, а у томе многи родитељи греше [...]

КАКО ДЕЦИ ОРГАНИЗОВАТИ СЛОБОДНО ВРЕМЕ (ДУХОВНИ ЖИВОТ НАШЕ ДЕЦЕ)?

Слободно време је онај животни и духовни простор када дете треба да развија разне вештине, пре свега боравком у природи, али и у контакту са другом децом. Родитељи су обавезни да деци у томе помогну, посебно у погледу организације времена и укључивању у игру са другом децом. Поред моторичких вештина дете се кроз игру учи оријентацији у времену, простору и уважавању различитих околности победа и пораза. Тиме се деци помаже да развију здраве стилове живота и свест да су хобији моћан фактор у осмишљавању времена, у борби против досаде, животних фрустрација, незадовољства и анксиозности. У недостатку свега тога, нека деца врло рано почињу са злоупотребом дувана, алкохола, марихуане и других наркотика.

Ако се деци препусти да сами организују то време, брзо ћемо се суочити са лењошћу и досадом, где уз ТВ, компјутер или телефоне деца проводе по више сати дневно. Временом они, услед нефизиолошког положаја постају напети, фрустрирани, с анестезираним чулима за догађаје из околине. Све чешће и све више занемарују основне обавезе, личну хигијену, социјалне контакте, па и оброке. Зато је неопходно развијати различите хобије и разна интересовања како би попунили свој духовни простор пријатношћу и пожељним садржајима. У склопу тога, деци треба помоћи да створе навику читања књига које су родитељи одабрали, а које су примерене њиховом узрасту. Читањем се обогаћује речник, подстиче машта, добијају идеје за решавање одређених животних проблема, застоја или недоумица. Требало би настојати да усвојите навику дискутовања, односно, размену мишљења о садржајима из прочитане књиге [...]

ЗАШТО ЈЕ ВАЖНО РАЗВИЈАТИ ХОБИЈЕ КОД ДЕЦЕ?

Хобији оплемењују дете у различитим аспектима одрастања и развијања односа према другима. То је нешто што шири дечје видике и изузетно је значајно за физичко-ментални развој. Већина одраслих је принуђена да се читавог живота прилагођава захтевима радног места, шефовима, супружнику, разним законитостима које владају у друштву и остаје им мало времена да посвете себи. Требало би зато од малих ногу деци омогућити да се што више радују, пре свега кроз развој моторичких вештина и наравно, у друштву вршњака да би им те навике и вештине касније послужиле као противотров разним принудама и искушењима. Помозите им да слободно време проводе што више у природи, на вазду-

ху, где ће испробати све своје способности (физичке, умне, емоционалне, па и социјалне, које су важне за адаптацију у групи). Немојте да се растужите ако негде не успеју, важно је да испробају што више спортова, хобија и различитих интересовања. Показало се да су такве особе, када одрасту отпорније на ударе и изазове живота, зато што имају ширину у приступу решавања проблемских ситуација.

Насупрот њима, особе које реагују по принципу *црно-бело* су особе које лакше поклекну у искушењима и чешће развијају песимистички стил живота.

Деца којима старији не помогну у томе, идући линијом мањег отпора, време ће проводити у „блејању, кулирању или бедачењу“, како они кажу, јер ће се улењити, стално ће бити незадовољни, а родитељи несрећни. Ви сте ту да им помогнете да трче, скачу и пробају разне игре и пре свега да се при томе радују.

Наше искуство па и савет јесте да телевизор не би требало да буде непрестано укључен, како деца не би имала проблем са фокусирањем пажње. Гледање телевизије треба планирати, тј. гледати циљано и дозирано, а то значи одабране садржаје и ограничено време. Иако деца имају могућност расуте пажње и регистровање више ствари одједном, ипак ће учење поред укљученог телевизора резултирати сталним окретањем главе ка њему. Пошто се тамо увек нуде узбудљивији садржаји, деца лако жртвују књигу.

Помоћи деци да планирано организују своје време и да га испуне квалитетним садржајима је постао скоро императив опстанка. Ако се не потрудимо довољно, врло брзо ћемо постати свесни да се неко уселио у умове наше деце и љутићемо се због дисквалификације коју многи не желе да признају. Искуство говори да је много лакше задржати примат и бити прави узор него касније истеривати *нечасливиої* [...]

ШТА УРАДИТИ КАДА ДЕТЕ КОЈЕ ИМА ОБАВЕЗЕ У ВЕЗИ СА ШКОЛОМ И ОСТАЈЕ САМО У КУЋИ НЕ УРАДИ ДОМАЋИ ЗАДАТАК, ЈЕР СУ ВЕЛИКИ ИЗАЗОВИ ОКО ЊЕГА (ТЕЛЕВИЗОР И КОМПУТЕР)?

Добро усвојене навике одмалена расту у нама као слова урезана у кори дрвета. Ако научите дете да уради домаћи задатак, чим дође из школе и оно то прихвати као своју унутрашњу обавезу (па уз то и осећа нелагоду ако то не испуни), онда се израда домаћег полако формира у зрелу и здраву навику коју прати одговорност и осећање кривице ако то

не уради. Некада родитељи раде деци домаће задатке или ангажују професоре да долазе кући, чиме им нуде *паразитски однос* према обавезама и уопште према животу.

Формирање навика код деце је основ формирања граница на физичком, душевном и духовном нивоу. Адекватним односом према детету требало би да га научимо да има правилан однос према себи, другима, спољној реалности и према обавезама. Да би то лакше ишло, неопходно је неутралисати или смањити број изазова око њега. Ако треба, искључити бeжичну Интернет мрежу или онемогућити дуже гледање телевизије. Та ограничења не треба да звуче као казна, већ као нешто уобичајено, јер и у другим сферама живота постоје разна ограничења. Нарочито у сфери прављења приоритета обавеза, пре свега на дневном нивоу [...]

КАКО ПОМОЋИ ДЕТЕТУ ДА ЦЕНИ СЕБЕ, ДА ИМА РЕАЛИСТИЧНУ ПРЕДСТАВУ О СЕБИ, СВОЛИМ СПОСОБНОСТИМА, МОГУЋНОСТИМА И ДА НЕ УПАДА У ЗАМКЕ ЛАКОВЕРЈА И СУЈЕВЕРЈА?

Ако се дете у кући осећа прихваћеним и из куће понесе довољно чврстине у родитељско поверење, онда ће оно одлазећи из куће увек имати свест о томе да има где да се врати – у простор где је заштићено и где без осуде може да искаже своје страхове, фантазије и експериментисања са сексуалношћу, алкохолом или наркотицима.

Родитељи својим понашањем треба да помоћу деци да заволе живоћ, али и да прекопознају разна искушења, као и начине одувирања истим. То није увек лако. Напротив, захтева велико ангажовање па и мудрост родитеља. Волети живот и волети себе, а истовремено не мрзети никог другог, је императив пуноће живљења. Када ово кажем имам на уму да деца не треба да се руководе принципом задовољства или сталних фрустрација од стране родитеља и околине. Ако их научимо да се радују и активно учествују у животним активностима које ће бити вредноване, омогућавамо им да се осећају опуштено, вредно и пожељно, са изграђеним поверењем од стране ближњих [...]

Свакодневно присуствујемо сазнању да нека деца на прагу свога одрастања уништавају своје тело. Алкохол се користи у све нижим разредима основне школе. Зато би у породици још од малих ногу требало развијати здраве навике исхране, редовног вежбања и унутрашњег смирења. У једној књизи се каже: *Дајте деци више љубави него колача, више разумевања него итрачака, јер љубав и разумевање су најбољи водичи кроз школу живоћа.*

С обзиром на то да су чула, а затим и дечји ум, препуњени често безвредним па и штетним садржајима, важно је да родитељи то узму у обзир и да својој деци нуде што више чињеница које афирмишу лепоту живота, да развијају доброту према другима, да цене себе и да се што више радују, како би детињство протичало што пријатније и спонтаније.

Препоручујемо да сви родитељи увече анализирају протекли дан, посебно њихово обраћање деци. Важно је да при томе виде колико је било фрустрација у дневном обраћању, затим питања, налога, уцена, условљавања, повишеног тона, недоречености или неспремности да се дете саслуша до краја (чак и када не говори истину). Са друге стране, колико је било тихог обраћања са давањем конкретних упутстава у директном говору, са довољно стрпљења, тактичности, што код детета треба да створи слику родитеља који воли живот, али и дете такође усмерава у том правцу.

Не могу а да не поставим питања свима нама, родитељима, учитељима и свима који помажу деци у процесу одрастања: Зашто многа деца не воле довољно живот, не воле своје тело, већ га још од пубертета уништавају несаницом, алкохолом, марихуаном и како год то звучало, сталном забавом? Зашто не верују нама већ неким својим вршњацима или улици? Нека свако покуша да нађе свој удео у томе [...]

КАКО МОТИВИСАТИ ДЕТЕ ДАНАС, КАДА СУ ОДЛИКАШИ ПОНАВЉАЧИ У РЕАЛНОМ ЖИВОТУ?

Често слушамо да у друштву постоји искривљени систем вредности у којем су антихероји, у ствари идоли, и многи мисле да је то значајан узрок слабије мотивације код деце.

Нека деца често питају зашто да уче, да би „прошла” као родитељи?

Одувек су постојале светла и тамна страна живота и човекова борба за ону светлију, али је то скопчано са улагањем труда, напора и одрицања. Човек је по својој природи лењ и треба га мотивисати да се активира и усвоји рад као извор задовољства. Свако дете поседује одређену количину различитих потенцијала, само их треба на време препознати, охрабривати, подстицати, и на тај начин му омогућити да ужива у раду и у здравом односу са другим људима.

Никада не би требало рећи детету „Твоје је само да учиш”, а занемарити друге аспекте живота, као и људе око себе. Ми смо део природе, део Космоса и само у сагласности са њима, као и са ближњима, можемо

уживати. Деца треба да науче да бораве на ваздуху, у природи, да развију свест о неопходности да је поштују, цене и чувају, да би могли уживати у њеним благодатима. Међутим, човек који је отуђен од природе има често страх од природних појава, који преноси на децу. Тако, на пример, када падну прве капи кише, неке терасе у солитерима се оките уплашеним мајкама које панично вичу: *Бежиће децо, пада киша!*, а деца у њој уживају хватајући капи у уста и шљапкајући по барицама. Застрашивањем од природних појава ми их тиме, заправо, отуђујемо од природе не слутећи да ће се касније отуђити и од других па и од себе.

Било би добро да родитељи ђака првака јесење викенде проводе у природи, зоолошком врту или на селу. Водите их да стекну што више непосредног, конкретног, директног искуства; да осете маглу, росу, да босим ногама и рукама опипају лишће од којих можете правити збирке. Приликом поласка у Први разред, засадите испред куће или на путу до школе неко дрво намењено вашем детету, о којем ће оно бринути. Евидентно је и то да ће деца, пратећи промене на дрвету у складу са годишњим добрима, лакше разумети реалност промена и нестајања па и смрти.

Много је виртуелног, компјутерског, анимацијског које пуни око и празни душу, ствара немир и напетост, а не нуди позитивно искуство и сигурност. Човек се све више отуђује од природе, али и од других људи и на крају и од себе самога.

На другој страни, комерцијалне компаније оживљавају давно прошло доба са диносаурусима и тако маркетиншки заводе и децу и родитеље, па многи знају све о њима. Док са друге стране, на налог да нацртају пиле, многа деца га цртају на ражњу из самопослуге?!

Деци се морају усађивати духовне вредности које ће их испуњавати добротом, смирењем и радошћу. То је оно што њима даје сигурност да једнога дана, када изађу на раскрсницу живота, не жуде за страшћу или за нечим што је нереално и недостижно.

Иво Андрић у делу *Знакови поред њуша* је написао: „Читавог живота сам страховао, а требало је живети.”

Треба живети у пуном износу здравога односа са собом и са другима, са вертикалом, са хоризонталом, с освешћеношћу, са границама, са посвећеношћу животу. Све је више уморне, тужне, нерасположене, депресивне и истрошене деце, а да се још нису ни развила у пуном износу. То се догађа због хаотичног живљења на једној страни а опет медији, са своје стране децу рано гурају у разна искушења, тако да она постају

стармала, ни деца ни одрасли. Као такви, они троше енергију узалудно на ствари које нису примерене њиховом узрасту (рани сексуални односи, наркотици, алкохол, ленчарење...). Духовност нам даје изнутра могућност да се радујемо и изграђујемо здрав однос са другима. Очекивање награде споља ће уништити културу, затим духовност и на крају цивилизацију. Када немамо радости, нема ни љубави. Кад нема љубави, онда нема здравог односа са другима а онда самоћа многим куца на врата стана или живота [...]

Многи мисле да родитељи данас недовољно разговарају са својом децом. Како то поправити?

У породицама се све мање разговара и неопходно је на то обратити пажњу. Захваљујући убрзаном развоју носача информација, ми развијамо утисак да смо стално у контакту. То јесте тачно, али многим недостaje разговор као основа разумевања и емоционалног развоја.

Сви проблеми на релацији родитељи-деца, укључујући злоупотребе наркотика, алкохола или зависности од Интернета, иду ка истом извору, а то је недовољна и неадекватна комуникација. Зато је корисна једноставна и врло ефикасна техника у којој треба предвече, када је цела породица на окупу, искључити телевизор и све ометајуће факторе и дати најмлађем члану породице штоперицу да мери време. Договорити се да сваки члан породице добије по пет минута да исприча како је провео дан, са што више детаља. Акценат треба ставити на најобичнија искуства, као и на *осећања* (како је ко реаговао и осећао се поред, на пример, агресивног шефа, нељубазне колегинице, друга, учитељице ...). Овај породични монолог служи пре свега да науче чланове породице да до краја саслушају једни друге. Временом се подиже ниво међусобног разумевања као и развијање емпатије и солидарности пре свега са оним члановима који су најоптерећанији.

Наше искуство говори да деци често недостiјају управо та обична родитељска животиња искуства. Зато им личним примером треба показивати како да живе са одређеном врстом животних недаћа, како да решавају неке проблеме, али и да уживају, да се радују и друже. У недостатку времена, комуникација често иде само у једном правцу, у форми питања или наредби: „Учиш ли?“, „Подгреј сарму!“, „Искључи ринглу!“, „Закључај врата!“.

Убрзани развој технике и технологије нам је понудио многа и различита средства за комуникацију, али прети да укине разговор.

Разговор је онај сусрет двоје људи где, гледајући се у очи, један слуша другога, при чему се нешто саопштава и размењује и где поред говора имамо укључен контакт очима, гласом, изразом лица, гестовима и интуицију. Док код комуникације, која је често једносмерна, углавном имамо кратке информације, питања и наредбе, често не чекајућу другу страну да се изјасни.

Да бисте код детета развили осећање поверења, треба му дати могућност да докаже своју независност и самосталност. Када повисимо тон на дете, треба да размислимо како би нама било у истој ситуацији и када тога постанемо свесни, треба да се потрудимо да следећи пут исти захтев поновимо нижим тоном, са поштовањем и нежношћу. Треба се трудити да у породичној атмосфери препознамо и савладамо понашања која могу штетно да се одразе на дејчи развој, пре свега непријатељство и мржњу, поготово међу супружницима. Када је тон повишен, ми не чујемо саговорника. *Где двоје ђаламе, срца им се удаљавају!* Тада чујемо само како нас друга страна вређа, осећамо њен бес и имамо потребу да је надјачамо својим гласом или пак да је игноришемо.

Што се тиче непријатељства и мржње, никако их не треба неговати, а поготово их не изражавати пред децом. Треба да праштамо једни другима, а не да будемо злопамтила која чекају ситуацију да се свете. Не постоји ниједан сукоб нити конфликт који не може да се разреши разговором. Ако то изостане, временом ризикујемо да почнемо да се понашамо другачије, да једни друге избегавамо и почнемо да се мрзимо. Развојни пут мржње иде кроз лошу комуникацију. Тако је и са ћутањем које се понекад негује у породици. Оно не би требало да постоји, а поготово не на дуже време. Размислите, шта ће се променити ако седам дана не говоримо? Ништа, јер ћемо морати да се вратимо тамо где је избио неспоразум.

Родитељи би такође требало да контролишу зебњу, посебно сталну бригу која их уводи у страх. Неки мисле да је брига одраз љубави, а ми кажемо напротив. Она је мањак поверења, па и мањак љубави. Поготово у оним ситуацијама када кроз сталну бригу спутавамо дете да развија своју самосталност („Не трчи, ознојићеш се!“). Потребно је гајити радосно дете пуно самопоуздања, које зна шта хоће а ми му само помажемо да научи како то може да оствари. Ако све то изградимо, онда бризи нема места у васпитању. Изградити код деце опрезност пред искушењима и ризицима је у реду, али треба знати да брига спутава дете да се радује и живи слободно. Родитељи пред децом не би требало да показују страх, јер је то јака емоција коју деца опонашају. Благо дози-

ран страх мотивише а јак паралише, ово треба стално имати на уму. Има мајки које, притиснуте мужевљевом непажњом или агресивношћу, када мисле да немају избора, беже у болест и негују је, јер је то понекад начин да се одбране (да ли у фантазијама или реалности). Тако се та болест показује и пред децом, јер се на тај начин штити, играјући жртву у тој породици. То може бити образац који ће дете поновити сутра, у свом животу.

Избегавајте показивање љубоморе и зависти, отвореног или прикривеног пребацивања, неповерења, несигурности, разарајуће сукобе, слабу невербалну и вербалну комуникацију. *Деца уче из примера и због тога ће им више значајни понашањни примери него речи родитеља.* Деца уче да поштују друге посматрањем родитеља, зато треба показивати поштовање и деци и другима, како би она следила родитељски пример.

Дете које доживљава непријатељско понашање од родитеља, врло брзо ће их копирати што се њима неће свидети. Наљутите се на дете када их оно упозори да је то научило од њих.

Ако дете живи у атмосфери равнодушности, временом ће развити образац осамљивања, што неки родитељи примете када буде касно.

Оно дете које доживљава сталну критику ће временом почети да осуђује друге пре него што их упозна, а то ће постати доминантни образац односа према другима. Што је најгоре, дете временом постаје ловац на туђе грешке и тиме смањује способност изражавања стваралачког потенцијала.

Ако се детету стално приговара, оно ће мислити да није довољно добро и због тога мање вољено, па временом може прихватити лошу слику о себи која му се намеће и престаће да се бори. Тек онда настаје паника код родитеља који ће драматично водити дете код разних стручњака по помоћ, пре него што су спремни да освесте свој удео у томе. Такође, постоји опасност и да услед честог пребацивања, дете развије јако осећање кривице, праћено сталним преиспитивањем, несигурношћу и спутавајућом анксиозношћу.

Дете које се често исмева, повлачи се у себе, постаје несигурно и прихвата друге као боље од себе. Временом ће развити слику о себи: *Ја баксуз, ништа ми не иде од руке.* Нарочито ако је дете често осрамоћено, развиће несигурност, осећање мање вредности и стидеће се себе.

Родитељи би требало да негују међусобно ширење, посебно у односима са децом. Општа атмосфера у којој дете расте, а пре свега телевизија

и остали медији, форсирају брзину, нестрпљивост и нагонско понашање уместо рационалног. Многе рекламе задиру дубоко у ниво нагона („Узми пиће, следи свој инстинкт!”, што значи сада и овде). *Основ васпитања је учење дјетета да одложи своје реакције или задовољство*. По природи односа, дете увек тежи да се задовољи *сада* и *овде* (*одмах*), али како одраста, мајка га учи како да одложи задовољење својих потреба у времену и простору („Сачекај да завршим ручак” или „Обиђи око стола”). Нестрпљивост води у узнемиреност, која тежи да се разложи на најбржи и најкраћи могући начин. Зато се врло рано посеже за разним анксиолитицима. Алкохол је најбржи и најдоступнији анксиолитик, који преко слузокоже уста иде директно у крв, а потом у мозак, јер има својство да се меша са водом у свим размерама, а да не пролази систем органа за варење. Нестрпљиво дете постаје нервозно и напето и не може бити смирено. Сетимо се да верник у молитви тражи смирење душе, тражи могућност да савлада похлепу и нагоне, као и да препозна непријатељство. Само онај ко је смирен може све то да одради, да ужива у животу и да из себе изнедри најбоље а нестрпљив и немиран се бави својим немирима кроз алкохол, наркотике [...]

Уколико се дете охрабрује у ономе што чини, оно стиче самопоуздање и сигурност, већу могућност оријентације ка лепоти живота и доброти других, као и личном задовољству. Ово би требало родитељи да прихвате и да свакодневно иду у том смеру.

Дете које доживљава поштење у породици стиче обрасце праведности, што ће му омогућити лакше сналажење, али и прихватање у друштву вршњака.

Пошто живимо у неправедном свету, требало би деци предочити и тај аспект, како би се лакше припремила за живот, а не да развијају нереална или превисока очекивања која касније могу бити велики извори фрустрација и стреса.

Дете које живи у атмосфери породичне сигурности, касније ће са поверењем прилазити другим људима.

Оно дете са којим се довољно разговара, учи се да у животу размишља и тиме ће усвојити разговор као начин и средство за односе са другима, посебно у ситуацијама неспоразума или кризе.

Дете које је жељено, у породици где се родитељи не отимају за његову љубав или наклоност, развија се у зрелу особу која ће основати исту такву породицу [...]

ШТА МИСЛИТЕ О УТИЦАЈУ КОМПЈУТЕРА НА ДЕЧЈИ РАЗВОЈ И УЧЕЊЕ?

Компјутери су постали саставни део свакодневице и заиста пружају огромну помоћ човеку. Компјутер замењује наш рад, материјал, омогућава велике уштеде, доноси брз информативни проток и велики информативни опсег. Уз помоћ компјутера се може прокрстарити планетом за пола сата и видети многе ствари за које смо заинтересовани. Ако се адекватно употребљава може много користити човеку, а примарно је тако и конципиран. Међутим, он се може преокренути у своју супротност услед неадекватног или некритичког коришћења посебно када су деца у питању.

Компјутер сам по себи није ни лош ни добар, то одређује начин његове употребе. Ако се метафорички изразимо: *једном добром алајшом као што је лојаша можете и убити човека.*

Поред компјутера се остварује неравноправна интеракција и, премда корисник има утисак доминације, вођен радозналешћу остаје незаштићен од могућег утицаја садржаја који му се нуде. Постоји утисак да човек влада компјутером, али нисмо свесни да је ту машину програмирао неко ко је слојевито паметнији од нас. Све видео игре су тако конципиране да човек има утисак једног такмичарског односа са машином и несвесно има жељу да је победи.

Веома је важно да се родитељи упуте у техничко - технолошки прогрес који долази развојем, пре свега, носача информација. Интернет је постао својеврсни храм и бувак у исто време. Просто је немогуће контролисати садржаје који се нуде, поготово деци која су вођена знатижељом. Јутјуб нуди разноликост садржаја с огромном понудом свега и свачега. Родитељи треба код деце да развију дисциплиновану претрагу садржаја, тј. да на мрежу треба да изађу циљано, а не да се опредељују путем понуде. У понуди се може наћи много невоспитних, вулгарних, болесних садржаја, квазирелигија, пророштва, видовњаштва па све до отвореног сатанизма.

Не би било добро да се деци препусти потпуна слобода у избору онога што ће гледати.

Из искуства знамо много особа које су, наивно верујући у понуду, постале жртве различитих превара. Нека деца су после врбовања у неке секте, нажалост, извршила и самоубиство.

Има много случајева употребе рачунара, који су људе довели до разних психичких поремећаја, па и психијатријских клиника. Овде бих же-

лео да понудим опрезност, да унапред не осудим, већ да освестим могуће штетне последице.

Ево неколико примера:

Један момак од 23 године, студент машинства, извршио је самоубиство за време породичног ручка (време и место чина носи поруку околини, како разлоге тако и одређену врсту казне за оне који остају...) Писмено је осудио родитеље зато што нису приметили да је ушао у тешку депресију јер је годину дана био у контакту са сатанистима које је упознао путем Интернета (преузео је сатанистичке ритуале, од којих је неке пробао и сам да изводи у кући). Вероватно да ово није био једини узрок који је покренуо његове самоубилачке потенцијале, али је свакако један од битних фактора који су га довели у стање да изврши самоубиство;

Други случај јесте студент електротехнике који се убио у студентском дому, а показало се постхумно да је и он у својој животној историји имао контакт са неким особама које су му испрале мозак и навеле на самоубиство;

Једна девојка је путем Интернета ступила у везу са неким младићем из иностранства. У комуникацији путем Интернета веће су шансе да саговорници улепшавају слику о себи, па и да се говоре неистине јер нема могућности живе контроле. После извесног времена, стекне се жеља да се људи и упознају. Мушкарац је био изузетно религиозан и моралан (за њу важне чињенице) у виртуелном комуницирању, тако да су они убрзо и запросили једно друго. Родитељи нису ништа слутили. Упознали су се, виђали, венчали и она је отишла да живи код њега. Тек тада је открила нешто што није нормално у браку, била је данима затворена у кући без могућности било каквог контакта. После скоро годину дана је упала у тешку депресију, а одлазак код лекара је искористила да побегне.

Експерименти показују велике понекад и штетне промене на физиолошком нивоу у људском организму услед дуготрајног седења испред екрана, поред осталог смањује се број леукоцита у крви, слаби имунитет, снижава лучење неуротрансмitera (пре свега ацетилхолина) који има важну улогу у концентрацији, као и у повезивању логичких садржаја и у присећању [...]

ШТА МИСЛИТЕ О ВИДЕО ИГРИЦАМА, КОЛИКО ОНЕ ОМЕТАЈУ ДЕЧЈИ РАЗВОЈ?

За видео *игрице* лингвисти кажу да је сам назив неправилан, јер се деминутивом не назива нешто што изискује велики напор и траје поне-

кад десет и више сати. Такође, те забаве немају основни елемент игре, а то је радост због успеха или жеља да коригује своје понашање у контакту са другим живим бићем, при чему долази до изражаја вишеструка (спектрална) размена искуства. Појединац има утисак да је повезан са другом, што у ствари и јесте, али без наведеног директног људског сусрета који је незаменљив.

У концепцији видео игара постоји илузија да је играч господар ситуације јер постоје разни нивои организовања стратегија са много комбинаторике, која магијски везује човека за екран, тастатуру и миша. Губи се свест о протицању времена, нема унутрашње контроле, занемарују се домаћи задаци и обавезе. У већини видео игара постоји подела на црно и бело и увек је играч *добар момак* који има за циљ да победи тј. побије противнике, неутралише њихове тенкове, авионе и поруши грађевине. Познато је да су табу убиства, самоубиства и табу инцеста најјачи табуи, који се врло рано формирају у развоју дечје моралности. Такође, однос према свом телу и агresiји према другом телу се формира у склопу тог процеса. Дете играч, бива награђено рушењем табуа агresiје, јер има илузију да кажњава неке лоше момке. Игра је слојевито конципирана – што више људи убијеш, пењеш се на виши ниво, добијаш шире поље, више оружја, сложеније комбинације и на крају се чак, после свих убиства, неке игрице завршавају порукама које су антисоцијалне (дављењем својих родитеља жицом) или навођењем на самоубиство. Психолошки појашњено, тај табу у глави имамо као кочницу, док на другој страни имамо узбуђење услед рушења табуа, које прати лучење одређене количине хормона стреса. Пошто се убијање виртуелног непријатеља понавља, играч одржава повишени ниво адреналина у крви, што је праћено несвесним повезивањем да сте ви тај *добар момак* који „спашава” планету, а на другој се психолошки исцрпљује и ствара физиолошку зависност а некада и много дубље поремећаје [...]

Деца, одрастање и утицај друштвених мрежа?

Друштвене мреже су феномен којем родитељи морају посветити пуно времена и пажње да би проникли у логику и филозофију нечега што прети да људе гурну у самоћу и изолацију. Иако људи имају осећај да су у заједници, они не разговарају, већ развијају илузију да бораве у друштву других људи, при чему се многи од њих физички не посећују данима или месецима. Они су потребу за контактом задовољили вирту-

елном комуникацијом. Ако дубље сагледамо проблем, фокус није на другоме јер се себично за себе очекује што више „лајкова” или коментара. Неки све чине да се допадну, па понекад моле (малтене просјаче) „лајкове”. Истина је да су људи на друштвеним мрежама у контакту, али нестварном, односно, „кобајаги у вези” у којој могу себе да представљају како желе. Многи се лажно представљају, користе различите технике за сопствено улепшавање, намештање, а пућење усана је изгледа планетарна појава. Није неважан ни безбедносни аспект, при чему неке особе одају много личних података (где излазе, шта једу, с киме се друже, какве навике имају и какве ставове и вредносне судове заступају). Многе службе безбедности тако добијају масу података и без великог труда. *Велики брaш* је постигао свој циљ, људи пристају добровољно да буду контролисани.

Све ове технике се убрзано развијају, тако да данас Јутјуб нуди најразличитије садржаје које родитељи просто не могу да испрате, а деца лако постају жртве бескорисних затим неваспитних садржаја или падну под утицај неких манипулативних особа [...]

ШТА БИ БИО ПРОТИВОТРОВ ЦЕЛОЈ ОВОЈ ПРИЧИ? КАКО ПОМОЋИ И РОДИТЕЉИМА И ДЕЦИ?

Најбољи противотров би могао бити сажет у неколико реченица. На првом месту, треба да будемо господари свога времена, да осмишљеним и корисним садржајима испунимо сате и дане водећи рачуна и о другим особама, правећи при томе приоритете. Такође је значајно да разумемо и прихватимо да у животу морамо имати и обавезе и одговорност за изговорено или учињено. Да није све „лаганица” и забава и да је срећан онај ко осети задовољство после уложеног труда. Лењ, пасиван човек не може да буде срећан. Како рече Иво Андрић: „Само активни људи покрећу живот напред.”

Већ смо нагласили колико је значајно да родитељи разумеју реалност у којој живе њихова деца, а пре свега да обрате пажњу на оно што долази као тзв. медијска реалност. Стога би било неопходно да заједно испричају једни другима како су провели тај дан, а да планирају активности за сутрадан где ће помоћи деци да направе и животне приоритете. Тиме ће временом дете развити свест о обавезама и организованом времену, а не само да живи у свету забаве. Треба бити мудар па их запослити спортским активностима, хобијима, обавезама у кући или боравком на ваздуху, да им се живот не би свео само на виртуелни свет. Истина је да

све ово захтева додатна родитељска ангажовања и улагања, али не заборавимо деца треба да буду наши приоритети, а и нису тражила да се роде.

Када играју игре, треба са њима седети док играју да бисте после тога коментарисали и из садржаја извучили васпитне поуке. На жалост, мало родитеља то ради, а онда врло брзо увиде промену у деčјем понашању и схвате да у компјутеру имају моћног противника који временом прераста у непријатеља. Треба бити упоран и деци понудити спорт као најбољи противотров, али и прихватање свакодневних различитих кућних послова. Веома је важно знати да контрола времена мора доћи споља, због тога што у виртуелном свету нема увек временских ограничења, нити правила као у реалним играма, а играчи немају свест о протоку времена. Они остају приковани за екран широм отворених очију да би пратили брзо смењивање догађаја. Такође, троше велике количине менталне енергије која ће им недостајати за учење и активности у реалном свету. Према законима опажања, ми имамо две врсте пажње. Поред активне пажње са фокусом на догађај, ми се с времена на време искључимо и тиме контролишемо догађаје око нас другим чулима, а тиме штедимо замор очију и потрошњу енергије, (пасивна пажња). Приликом играња видеоигара је скоро све време укључена тзв. активна пажња. Играч широм отворених очију прати догађаје на великом екрану, често без трептања и без укључивања пасивне пажње односно скретања фокуса. Такве особе после вишесатног бављења за рачунаром, услед замора нису у стању да ефикасно памте нове садржаје.

Можете, на пример, да дате детету да научи напамет одређени текст из књиге и забележите потребно време, а онда га пустите да игра и поново дате да научи текст у наставку. Код највећег броја деце то време се удвостручује. То би требало да вама послужи као аргумент превелике потрошње енергије али и менталног замора, а њима као оријентир за освешћивање штетности.

Ако, пак, деца одбијају било какав договор, онда треба применити рестриктивне мере у смислу одузимања уређаја на неко време, док не пристане на спољну контролу. У оваквим ситуацијама је неопходна сагласност оба родитеља, као и истрајавање у изреченим мерама.

КАКО ОРГАНИЗОВАТИ ГЛЕДАЊЕ ТЕЛЕВИЗИЈСКИХ ПРОГРАМА, КОРИШЋЕЊЕ КОМПЈУТЕРА ИЛИ МОБИЛНОГ ТЕЛЕФОНА?

С обзиром на то да је појединац све мање господар свога времена, искуство налаже неопходност планирања времена са успостављањем

приоритета на дневном нивоу. Деци дозволити да планирају време и количину забаве, али после обављених обавезних активности.

Никада немојте одступити од договора, а трудите се када год је могуће да заједно гледате програмске садржаје! Деца, па и одрасли, веома лако и брзо изгубе временску контролу испред екрана.

Не препоручује се више од *једног сатa дневно* (или један филм) телевизије, компјутера, видео игара. Било је приче о много невоспитних садржаја који су често у медијској понуди, а које деца најчешће некритички таложе у свом искуству. Застрашујући је пример једног дечака из Америке који је на Интернету пронашао рецепт за прављење бомбе и у школи убио и себе и другове.

Дакле, држите даљински управљач код себе и не журите да кувате гешету ђаметни телефон. Подаци оних који инсталирају рачунаре по кућама говоре да већина оних који имају компјутере на школском узрасту играју само игре, или су на некој од све бројнијих друштвених мрежа, а то многи родитељи касно схвате. Исто тако, ретко ћете срести дете без телефона, поготово у градским срединама. Скоро да не постоји особа са којом дете развија толики степен блискости као са телефоном (као да је срастао са руком а многи чак и спавају са њима)

Апостол Павле је у обраћању раним хришћанима упозорио да је све дозвољено, али да није све на корист. Цивилизацијска је обавеза родитеља да у овој понуди свега и свачега помогну деци да направе за њих корисне изборе, и створе свој вредносни суд о садржајима које гледају, слушају или читају.

Родитељи су дужни да препознају шта је добро, од саржаја у медијима у смислу физичког, менталног, али и духовног развоја њихове деце. Треба инсистирати на што више заједничких оброка, дружења у природи, или на породичним прославама.

Наше искуство са младима који су били заврбовани у различите секте, култове или тзв. „нове породице” говори, да се тамо где су родитељи учвршћени у вери којој традиционално припадају, а деца их следе у томе, смањује могућност упадања у исте. То ће им помоћи да се оријентишу ка добру, али и поставе границе према оном лошем. Ово је веома важно, када знамо колико је доступних садржаја нашој деци, која су често супротна од онога што родитељи покушавају да пласирају кроз свакодневно васпитање [...]

КАКО СЕ МЕЂУ ДЕЦОМ ИЗДВАЈАЈУ ДЕЦА ОД АУТОРИТЕТА?

Ко су те девојчице у чијем присуству дечаци не започињу вулгарне разговоре? Зашто се увек нађе неко дете које из школе жури кући?

То су деца која имају добро *йородично васпишање*, које је делимично засновано на страху од казне драгих и моћних, на навикама о послушности родитељима, навикама разликовања добра и зла, уздржљивости, свесном и савесном понашању. То су деца која имају јасне и добро усвојене границе.

Деца која носе из куће сигурност у себе, а да се не праве важна или да потцењују друге, постају ауторитети или истинске вође. Нажалост, због великог медијског наметања негативних ликова и често наопаких система вредности у друштву, оваква деца се све ређе појављују, пошто многа трпе велике притиске оне друге стране [...]

КАКО ДАНАС ОМОГУЋИТИ ДЕТЕТУ ДА СЕ ОКРЕНЕ СМИСЛЕНИМ АКТИВНОСТИМА, А НЕ САМО ЗАБАВИ?

Пошребa за смислом је једна од основних људских йошребa. Човек увек придаје неки значај, неки смисао ономе што ради или пак појавама из реалног живота. Неопходно је да родитељи деци помогну у том вредновању и осмишљавању, с обзиром на велику понуду свега и свачега, пре свега путем медија. Важно је истаћи да се смисао налази у раду, у покрету и акцији, а не у „блејању, глуварењу, кулирању”, које слушамо често од деце. Смисао живота се открива ономе ко трага за њим. Није смисао само у постигнутом успеху, већ у доживљају радости откривања односа, нових чињеница, односно сазнавања на том путу. Мислим да данашња цивилизација због хиперпродукције, пре свега информација и разних знања, у тзв. плурализму свега и свачега, често појединцу нуди празнину и изгубљеност, због препуњености људскога ума и немогућности укључивања критичког мишљења. Изврнути системи вредности демотивишу човека да се ангажује да истражује, јер је цивилизација као крајњи циљ поставила - корист, новац, сталну забаву и задовољство. Сведоци смо да се исмева част и поштење и све оно што је некада давало смисао и пуноћу животу. Младима је јако тешко да се томе одупру, јер је људској природи својствено да иде линијом мањег отпора, то јест да се понаша по принципу најмање потрошње енергије (ако не мора или нема мотив који је вуче ка нечему).

Родитељи треба својој деци одмалена да уведу обавезе, а да се то тако не зове, већ да буде као на селу где деца са две-три године прихватају обавезе као саставни део свакодневице (помажу родитељима око једноставних активности да на молбу затворе капију, врате пиле да не иде у башту, итд.). Одрасли их похвале због учињеног и тако се временом умножавају и усложњавају обавезе, а дете добијајући похвале, све то усваја са радошћу. Стање у граду се у многоне разликује јер су многи родитељи својој деци омогућили лагодан живот са образложењем: „Кад смо се ми мучили, не морају наша деца”. Видите разлику у приступу који често носи велике последице. Имамо безброј примера, а један је многим препознатљив. На молбу родитеља да дете баци ђубре често следи одговор: „Мрзи ме, јуче сам бацио, нека баци брат /сестра”. Децу не треба затрпавати превеликом пажњом, поклонима, нити их штитити од обавеза. Треба им предочити чињенице да их у животу чекају и обавезе као и тешкоће и неразумевања од стране неких људи и да је живот тежак за већину људи. Стога родитељи треба увек да имају на уму да је крајњи циљ родитељске улоге оспособити их за самосталан живот.

ГЛЕДАЈ РИБЕ, СВЕ СУ НИЈЕМЕ, ЋУТЊОМ КРИЈУ СВЕ ПРОБЛЕМЕ

Драге колеге, уважени учитељи српског језика и књижевности,

Одлучих да вам се обратим јер сам дужна себи и нашем позиву учитеља да укажем на све што видим а мислим да није добро, да нам не служи на част, да нас понижава и онемогућава да без стида у очи гледамо младим људима које учимо и васпитавамо. Никога не прозивам, ни на кога не нападам, само желим да вас упознам са својим зебњама, осјећањима и ставовима, на које сви имамо једнако право. Вјерујем да већина нас није спокојна или бар није равнодушна, да нас често бар боцкају, ако не и прогоне, многа питања. Она се јављају без икаквог реда, привидно узајамно неповезана, нижу се као у игри асоцијација. Нека од њих ћу навести не покушавајући да их логички групишем, сврстам по неком критеријуму.

Пошто, како рече један мој добар пријатељ, од свих многопрокламованих слобода признајем само слободу савјести, позивам нас на преиспитивање наших савјести.

Чини ли вам се да смо дубоко закорачили у Орвелову 1984, која се полако али сигурно преображава у Хакслијев *Врли нови свијет*?

Је ли нас стид што ћутимо када би, пошто смо учитељи, требало да грмимо и урламо?

Мислите ли да је „стид посљедњи доказ да смо људи“?

Је ли истина да „страх животу каља образ често“?

Слажете ли се да је „образован онај који има образа“?

Зашто смо пристали да будемо нијеме посматрачи затирања истинских људских вриједности?

Је ли могуће да већина нас учитељски позив (читај позвање) доживљава као једно од многих занимања које омогућава преживљавање (читај отаљавање живота)?

Треба ли ћутати чак када се свим силама намеће воља и највећег ауторитета, а није усклађена са интересом наше дјеце и ваљаног образовања?

Јесмо ли нијеме посматрачи експанзије разноразних „мрежа” не-
владиних организација? Мрежа до мреже, док нам дјецу не поједу!

Хоћемо ли ћутке гледати како нам ђаке однарођују учећи их да тре-
ба заборавити прошлост и гледати у будућност?

Да ли и у вашој школи неки учитељи ученицима говоре да нема бу-
дућности?

Зар нас се не тиче што српски језик није наднаставни предмет?
(Истина да се о овоме дуги низ година говори, говорка, често се с узда-
хом помене и на томе све и остане.)

Не пропагирајући било какве „теорије завјере” и уважавајући пан-
демију коронавируса, треба ли да се чују наши ставови о моделима на-
ставе у датим околностима?

Треба ли наше мишљење о начину одржавања наставе у новонаста-
лим околностима да буде уважавано?

Је ли нам мука од става да ће све бити онако како нам неки – од бје-
лосвјетских до „наших”, оних са српским именом – одреде?

Да ли је могуће да без гласа посматрамо срозавање образовног си-
стема?

Хоћемо ли пристати да нијемо свједочимо разграђивању и посљед-
њих зрнаца нормалног школства?

Можемо ли нашу инертност и дефетизам правдати тешким живот-
ним околностима?

Како ће нас ико поштовати ако ми самопоштовања немамо?

Хоћемо ли се огласити или ћемо се и даље правити мртви?

Имамо ли право да се и на шта жалимо када ничим не доприносимо
да се ишта, било шта мијења?

Хоћемо ли проговорити, бар свако у својој школи? (Говорили смо,
али не вриједи, многи можемо рећи. Да ли је то разлог да одустанемо?)

Зар не знамо да *Није све прошло кад прошло је све?*

Сигурно да бисмо заједничким снагама нашли ваљане одговоре на
сва наведена (нека врло слична) и многа друга питања.

Ако не научимо пјесан, мораћемо слушати олују.

Дужни смо себи, својим ђацима, својим породицама, мјесту у којем
живимо и Светоме Сави да се јасно чује наш глас.

Бранка Малинић Чуџаљ

НАСТАВНИЦИ ИЗ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ НА ЗИМСКОМ СЕМИНАРУ У БЕОГРАДУ

Више од тридесет наставника српског језика и књижевности запослених у основним и средњим школама у Републици Српској, чланова Друштва наставника српског језика и књижевности Републике Српске, по други пут учествовало је у раду Републичког зимског семинара за наставнике српског језика и књижевности у Београду у организацији Друштва за српски језик и књижевност Србије.

Републички зимски семинар традиционално је одржан 61. пут у згради Филолошког факултета у Београду од 7. до 9. фебруара 2020. године. Након поздравних ријечи првог радног дана, учесницима су изложена пленарна предавања из области књижевности, језика и етнолошких истраживања: „Генеза српске приповијетке” (проф. др Душан Иванић), „Статус српског језика у Србији и изван Србије (образовни аспекти)” (проф. др Вељко Брборић) и „Ја заова од комшије, једем ноге кокошије (сватовске песме и обред)” (проф. др Зоја Карановић), након чега су учесници подијељени у секције за радионички дио програма. Првог дана учесници су могли да присуствују двјема од тринаест понуђених радионица које су се бавиле различитим темама из домена наставне теорије и праксе.

Други радни дан започео је пленарним излагањима „Типови и значења независнословених реченица” (проф. др Милош Ковачевић), „Шта нам говори *Хазарски речник*” (Слободан Владушић) и „Оцењивање у настави српског језика и књижевности” (мр Весна Муратовић), чиме су присутнима понуђени нови увиди у теме којима се у настави свакодневно бавимо. Други дио дана био је резервисан за радионичку наставу, која је организована кроз тринаест различитих радионица.

Трећег дана кроз пленарна излагања представљена су два различита аспекта осавремењивања наставног процеса, односно двије различите перспективе о могућностима иновативнијег поступања у области наста-

ве српског језика и књижевности. Први увид донијела је др Елизабета Каралић из Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања, која је својим излагањем „Постигнућа ученика на завршном испиту из српског језика – анализа нетачних одговора из области *Вештина чишања и разумевање прочишћеног*” скренула пажњу на потребу за иновирањем приступа наставним јединицама овог типа у наставног пракси. Друго пленарно излагање „Млади и србистика – средњошколски курсеви националних наука: програм, циљеви и организација рада ОКЦ Вук Караџић у Тршићу” проф. др Александра Милановића присутне је упознало са новоуспостављеним пројектом организовања љетних школа за средњошколску популацију, које за циљ имају развијање научне радозналости и упућивање у основе научног истраживања за младе. Проф. др Рајна Драгићевић представила је своје истраживање „Слојеви лексике савременог српског језика” и скренула пажњу на могућности истраживања лексичких слојева у настави српског језика. О савременом романескном стваралаштву говорио је проф. др Александар Јерков кроз излагање „Српски роман у 2019. години”, резимирајући домете савремене књижевне продукције на српском језику.

Осим присуства пленарним и активног учешћа у радионичким програмима, учесници семинара имали су прилику да слушају разговор проф. др Михајла Пантића са нашим угледним писцем Љубомиром Симовићем и на тај начин обогате свој доживљај, разумијевање и тумачење дјела овог писца. Такође, пратећи програм семинара чиниле су и три књижевне вечери, те промоција књиге проф. др Бојана Ђорђевића „Племенита мисија или мука жива: српски књижевници као професори”.

За наставнике из Републике Српске, уз додјелу сертификата о учешћу, уприличен је и сусрет са представницима управе Друштва за српски језик и књижевност Србије, при чему им је пружена прилика да кроз размјену искустава и мишљења ојачају сарадњу између наставника у Србији и Републици Српској и да заједнички дјелују ка рјешавању проблема и изазова са којима се свакодневно сусрећу у наставној пракси.

Нина Говедар

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА ЗА ШТАМПУ

Часопис *Прилози насѣави српској језика и књижевности* објављује оригиналне радове из свих области истраживања српског језика и књижевности, методике наставе српског језика и књижевности, приказе, те актуелности које су од значаја за наставну теорију и праксу. Радови који су већ објављени или понуђени за објављивање у некој другој публикацији не могу бити прихваћени за објављивање у *Прилозима*.

Радови се објављују на српском језику, екавским или ијекавским књижевним изговором, **искључиво** ћирилицом. Рукопис мора да буде правописно, граматички и стилски коректан. Рукописи треба да имају следеће елементе: а) име, презиме, назив установе у којој је аутор запослен, б) наслов рада, в) сажетак, г) кључне ријечи, д) текст рада, ђ) литературу и изворе, е) резиме. Редослијед елемената мора се поштовати.

Текст рада се пише електронски на страници А4 формата (21 x 29,5 cm), с маргинама од 2,5 cm, увлачењем првог реда новог пасуса 1,5 cm, и без размака између редова. Текст је потребно писати у фонту *Times New Roman*, словима величине 12 pt, а сажетак, кључне ријечи и подножне напомене словима величине 10 pt. Обим текста: за огледе, прилоге и расправе до 30 000 словних знакова; за приказе до 12 000 словних знакова.

Почетак текста:

Име аутора и институција и/или град:

У горњем десном углу странице, име и презиме аутора: слова величина фонта 12.

На крају имена пожељна је фуснота (у облику звјездице) с имејл адресом аутора.

Испод имена назив институције и града.

Након имена, а прије наслова рада, један празан ред, величина фонта 12.

Примјер:

Петар Петровић*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Наслов на средини странице, велика (all caps) и болдована слова, величина фонта 12. Након наслова два празна реда, величина фонта 12.

Примјер:

Наслов рада

Апстракт (без ознаке *Апстракт*) – лијева маргина увучена у односу на основни текст (тј. једнако увучена као први ред основног текста). Кључне ријечи (са ознаком *Кључне ријечи:*) наводе се испод апстракта тако да им је лијева маргина уравната с лијевом маргином апстракта. Након кључних ријечи два празна реда, величина фонта 12.

Основни текст:

Основни текст: Увучен пасус (1.27cm), величина фонта 12, изравнан текст (justified). Поднаслови са бројним ознакама, инкорпорирани у основни текст, пишу се фонтом small caps. Између поглавља један празан ред.

Примјер:

1. ИЗРАЗ *права вјера* у РАНОХРИШЋАНСКИМ ТЕКСТОВИМА. Основни текст. Основни текст. Основни текст. Основни текст. Основни текст. Основни текст. Основни текст..

2. ИЗРАЗ *права вјера* — ПРАВОЋРЊЕ КОД СВЕТОГ САВЕ. Основни текст. Основни текст. Основни текст. Основни текст. Основни текст. Основни текст. Основни текст..

- У сажетку је потребно сажето представити проблем, циљ, методологију и резултате научног истраживања. Препоручује се да сажетак има од 100 до 250 речи. Сажетак мора да се налази испод наслова рада, без ознаке *Сажетак*, и то тако да му је лијева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст (тј. једнако увучена као први ред основног текста).

- Кључне ријечи су термини или изрази којима се указује на цјелокупну проблематику истраживања, и може их бити до десет. Кључне ри-

јечи дају се на српском језику, те на језику на којем је написан резиме рада. Кључне ријечи се наводе испод сажетка и испод резимеа с одговарајућом ознаком **Кључне ријечи**, односно **Keywords** и сл., и то тако да им је лијева маргина уравната с лијевом маргином сажетка, односно резимеа.

- Библиографска парентеза, као уметнута скраћеница у тексту која упућује на потпуни библиографски податак о дјелу које се цитира, наведен на крају рада, састоји се од отворене заграде, презимена аутора фонтом small caps, године објављивања рада који се цитира, те ознаке странице са које је цитат преузет и затворене заграде, на пример: (Грковић-Мелџор 2007: 128) за библиографску јединицу: Грковић-Мелџор 2007: Јасмина Грковић-Мејџор. *Сјиси из историјске лингвистике*. Сремски Карловци-Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ако је из контекста јасно који је аутор цитиран или парафразира, у парентези није потребно наводити презиме аутора, нпр.: У историјској морфологији Ђуре Даничића (1874) ово питање се не разматра, док се у унверзитетским предавањима А. Белића из историје језика овоме питању посвећена значајна пажња (1999а: 389–390, 442–449).

Ако се у парентези упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком сљедећем раду треба одвојити тачком и запетом, нпр. (Белић 1958; Стевановић 1968).

- Подбиљешке (подножне напомене, фусноте), обиљежене арапским цифрама (иза правописног знака, без тачке или заграде) дају се при дну странице у којој се налази дио текста на који се подбиљешка односи. Могу садржати мање важне детаље, допунска објашњења и сл. Подбиљешке се не користе за навођење библиографских извора цитата или парафраза датих у основном тексту, будући да за то служе библиографске парентезе, које – будући повезане с пописом литературе и извора датих на крају рада – олакшавају праћење цитираности у научним часописима.

- Цитирана литература даје се у засебном одјељку насловљеном ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА. Извори се одвајају од литературе као и ћирилична литература од латиничне. У овом одјељку разрешавају се библиографске парентезе скраћено наведене у тексту. Библиографске јединице (референце) наводе се по азбучном или абecedном реду презимена првог или јединог аутора како је оно наведено у парентези у тексту. Прво се описују азбучним редом презимена првог или јединог аутора радови објавље-

ни ћирилицом, а затим се описују абecedним редом презимена првог или јединог аутора радови објављени латиницом. Свака библиографска јединица представља засебан пасус који је организован на различите начине у зависности од врсте цитираног извора.

Монографска публикација:

ПРЕЗИМЕ, (Презиме аутора обавезно писати фонтом SMALL CAPS!) година издања, име и презиме аутора. *Наслов књиџе*. Податак о имену преводиоца, приређивача, или некој другој врсти ауторства. Податак о издању или броју томова. Мјесто издавања: издавач, година издавања.

Примјер:

КОВАЧЕВИЋ 2013: Милош Ковачевић. *Линџивистџика као срџистџика*. Монографије и монографске студије. Књ. 1. Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет.

Прилог у серијској публикацији, часопису, зборнику:

ПРЕЗИМЕ, година издавања, име и презиме аутора. Наслов текста у публикацији. *Наслов часописа* (публикације или зборника), број свеске или тома (година, или потпун датум): стране на којима се текст налази.

Примјер:

ШМУЉА 2010: Саша Шмуља. Антун Густав Матош и српска књижевност. *Књижевна историја*, година XLII, број 142, 579–596.

ПОПОВИЋ 2008: Ранко Поповић. Лирски инстинкт и вјековито памћење у поезији Десанке Максимовић. Зборник *Поетџичка истраживања*. Институт за књижевност и уметност, 153–168.

Код извора преузетих са интернета потребно је навести аутора, наслов текста, интернет адресу сајта и датум када се приступило тој страници.

Примјер:

ЈЕРКОВИЋ: Вера Јерковић. Никољско јеванђеље – Соменик српске културне баштине. Интернет, доступно на http://www.ff.uns.ac.rs/biblioteka/upoznaj_jednu_knjigu/nikoljsko_jev/bibliografija.html, приступљено 1.4.2015.године.

- Наслови посебних публикација које се помињу у раду наводе се италиком. Италиком се, такође, врше сва истицања текста. Цитати се дају под двоструким знацима навода „.....”, а цитат унутар цитата под једноструким знацима навода ‘...’. краћи цитати, два-три реда, дају се

унутар текста, дужи цитати се издвајају из основног текста увлачењем и фонтом 11pt. Сви примјери у тексту се обавезно наводе италиком.

- Резиме треба да буде на једном од свјетских језика (енглеском, руском, немачком, француском). Уколико аутор није у могућности да обезбиједи коректан превод, потребно је да напише резиме на српском језику, а уредништво *Прилоја* ће обезбиједити превод.

- Штампане рукописе потребно је послати на адресу: Друштво наставника српског језика и књижевности (за Уредништво *Прилоја*), Филолошки факултет, Булевар војводе Петра Бојовића 1а, 78 000 Бања Лука, или електронским путем у Word формату на следећу електронску адресу: zorica.nikitovic@flf.unibl.org Рок за предају рада је 1. април.

Рукописе рецензирају два анонимна рецензента.

Уредништво Прилоја

